

108

Društvo slovenskih pisateljev
Ustavna komisija upravnega odbora

Delovna skupina za ustavni razvoj pri
slovenskem sociološkem društvu

**GRADIVO ZA SLOVENSKO
USTAVO**

Časopis za kritiko znanosti
Ljubljana, april 1988

1900-1901
1901-1902
1902-1903
1903-1904
1904-1905
1905-1906
1906-1907
1907-1908
1908-1909
1909-1910
1910-1911
1911-1912
1912-1913
1913-1914
1914-1915
1915-1916
1916-1917
1917-1918
1918-1919
1919-1920
1920-1921
1921-1922
1922-1923
1923-1924
1924-1925
1925-1926
1926-1927
1927-1928
1928-1929
1929-1930
1930-1931
1931-1932
1932-1933
1933-1934
1934-1935
1935-1936
1936-1937
1937-1938
1938-1939
1939-1940
1940-1941
1941-1942
1942-1943
1943-1944
1944-1945
1945-1946
1946-1947
1947-1948
1948-1949
1949-1950
1950-1951
1951-1952
1952-1953
1953-1954
1954-1955
1955-1956
1956-1957
1957-1958
1958-1959
1959-1960
1960-1961
1961-1962
1962-1963
1963-1964
1964-1965
1965-1966
1966-1967
1967-1968
1968-1969
1969-1970
1970-1971
1971-1972
1972-1973
1973-1974
1974-1975
1975-1976
1976-1977
1977-1978
1978-1979
1979-1980
1980-1981
1981-1982
1982-1983
1983-1984
1984-1985
1985-1986
1986-1987
1987-1988
1988-1989
1989-1990
1990-1991
1991-1992
1992-1993
1993-1994
1994-1995
1995-1996
1996-1997
1997-1998
1998-1999
1999-2000
2000-2001
2001-2002
2002-2003
2003-2004
2004-2005
2005-2006
2006-2007
2007-2008
2008-2009
2009-2010
2010-2011
2011-2012
2012-2013
2013-2014
2014-2015
2015-2016
2016-2017
2017-2018
2018-2019
2019-2020
2020-2021
2021-2022
2022-2023
2023-2024
2024-2025
2025-2026
2026-2027
2027-2028
2028-2029
2029-2030
2030-2031
2031-2032
2032-2033
2033-2034
2034-2035
2035-2036
2036-2037
2037-2038
2038-2039
2039-2040
2040-2041
2041-2042
2042-2043
2043-2044
2044-2045
2045-2046
2046-2047
2047-2048
2048-2049
2049-2050
2050-2051
2051-2052
2052-2053
2053-2054
2054-2055
2055-2056
2056-2057
2057-2058
2058-2059
2059-2060
2060-2061
2061-2062
2062-2063
2063-2064
2064-2065
2065-2066
2066-2067
2067-2068
2068-2069
2069-2070
2070-2071
2071-2072
2072-2073
2073-2074
2074-2075
2075-2076
2076-2077
2077-2078
2078-2079
2079-2080
2080-2081
2081-2082
2082-2083
2083-2084
2084-2085
2085-2086
2086-2087
2087-2088
2088-2089
2089-2090
2090-2091
2091-2092
2092-2093
2093-2094
2094-2095
2095-2096
2096-2097
2097-2098
2098-2099
2099-20100

Kulturni in z Društvo slovenskih pisateljev

Društvo slovenskih pedagoških in pedagoško-psiholoških delavcev
s spremembah, ki so se zgodile letos v načrtovanju
Skupščine SFRJ do konca leta 1989

GRADIVO ZA SLOVENSKO USTAVO

Časopis za kritiko znanosti
Ljubljana, april 1988

Cesobis a julkiso suvusu
Ljubljana, abil 1988

GRADIVO ZA SLOVENSKO USTAVO

Slovenecku sociologicku druzinu
Desjana skupina za ustavni razvoj bi

Društvo slovenskega bresljeva
Ustava posvetja objaveva opora

PREDGOVORA

Kulturni in zgodovinski izvori slovenske ustave

***

Društvo slovenskih pisateljev se je v javno razpravo o ustavnih spremembah, ki se je začela februarja 1987, potem ko je Zvezni zbor Skupščine SFR Jugoslavije 11. februarja 1987 podprt Predlog Predsedstva SFRJ, da se začne postopek za spremembo ustawe SFRJ, vključilo takoj po objavi Predloga Predsedstva. Dva dni pred tem, ko je o Predlogu izrekala svoje mnenje in soglasje slovenska skupščina, 16. marca 1987, je DSP organiziralo javno tribuno z naslovom Javna razprava o predlogu ustavnih sprememb, ki se je udeležilo okrog 800 poslušalcev, nastopilo pa je 27 razpravljalcev; petnajstkrat člani društva in trinajstkrat povabljeni gostje oziroma poslušalci. Razen predstavnikov slovenske skupščine in drugih političnih struktur ter organov oblasti, so vsi razpravljalci zavračali Predlog Predsedstva, ker so opažali v njem težnje po centralizaciji oblasti v Jugoslaviji, težnje v unitarizem, težnje po omejevanju kulture, gospodarske in politične samostojnosti republik, samobitnosti in suverenosti narodov in kljub zagotovilom, da gre za sproščanje trga in ekonomskih zakonitosti, tudi težnje po stopnjevanju administrativnega poseganja v gospodarstvo. Javna tribuna je izzvenela v zahtevo po zavrnitvi Predloga. Slovenska skupščina pa je predlog 18. marca z nekaj pomisliki in z enim samim glasom proti predlogu sprejela. Junija 1987 je Društvo izdalo in predstavilo javnosti brošuro o ustavnih spremembah, v kateri so objavljene vse razprave in diskusije z javne tribune. Ob tej predstavitvi so zbrani člani društva in udeleženci javne tribune predlagali komisijo za nadaljne spremmljanje procesa ustavnih sprememb, ki jo je nato imenoval in konstituiral Upravni odbor društva kot svoje delovno telo z nazivom Ustavna komisija. Komisija, sestavljena iz petih članov društva (Milan Apih, Janez Menart, Tone Pavček, Tone Peršak kot predsednik, Veno Taufer) in treh zunanjih članov (France Bučar, Peter Jambrek in Matevž Krivic) je sestavila predlog prve Izjave Društva slovenskih pisateljev, ki jo je UO objavil julija 1987 in v njej opozoril na neupoštevanje argumentirane zavrnitve Predloga Predsedstva, na potrebo po demokratizaciji postopka in po slovenskem referendumu za ali proti predlaganim spremembam zvezne ustawe, se zavzel za enakopravno obravnavo dopolnilnih predlogov, zlasti tistih, ki naj bi omogočili več

demokracije v volilnem sistemu, neodvisnost sodstva, pravico do stavke itd. Tudi ta Izjava ni postala predmet resne obravnave, temveč kvečjemu predmet bolj ali manj ostrih političnih zavrnitev in diskvalifikacij (ob številnih pririditvah javnosti). Po izidu delovnega Osnutka amandmajev k Ustavi SFRJ septembra 1987 je UO društvo na predlog komisije objavil drugo Izjavo in spet opozoril na težnje v centralizem in unitarizem, na redukcijo posameznika na zgolj delavca in funkcijo političnega sistema, na težnjo po še bolj administrativnem vodenju gospodarstva, na popolno zapostavljanje vseh predlogov za odločnejši korak v demokratizacijo družbe in na mlačnost slovenske državnosti in nacionalne suverenosti oziroma po centralizaciji in vračanju k že preseženim prijemom administrativnega socializma. Konec januarja letos pa je Upravni odbor na predlog Ustavne komisije objavil še tretjo Izjavo, ki se nanaša predvsem na objavo Osnutka amandmajev k Ustavi SFRJ, ki ga je Zvezni zbor sprejel na svoji seji 29. decembra 1987. V tej Izjavi smo bili prisiljeni ugotoviti, da slovenski predstavniki v zvezni ustavni komisiji v glavnem niso uspeli uveljaviti svojih ugovorov in pripomb na delovni Osnutek amandmajev, da zvezna ustavna komisija ni upoštevala nobenega od dopolnilnih predlogov za demokratizacijo, in da so obenem v Osnutku ostali vsi predlogi, ki izražajo že omenjene negativne težnje. V Izjavi smo ponovno ocenili Osnutek kot v celoti nesprejemljiv, se zavzeli za referendum v Sloveniji in ponovili zahtevo po veliko bolj daljnosežnih spremembah jugoslovanske ustave, "ki naj bi resnično zagotavljale suverenost narodov in državnost republik, ki naj bi zagotavljale posamezniku vse človeške in državljanske pravice kot človeku, in ki naj bi katerikoli politični organizaciji ali upravni instituciji onemogočale monopol na oblast in poseganje v pravice posameznika in naroda."

Hkrati s spremeljanjem javne razprave in s sodelovanjem v njej, hkrati s spremeljanjem političnih procesov in pretresov, vidnih in onih, ki jih je moč slutiti, in ob spoznanju, da so odločajoče strukture v glavnem gluhe za vse argumente, ugovore in proteste strok (izjave strokovno nedvomno kompetentnih društev in ustanov ter posameznikov) in javnosti ali pa jih upoštevajo zgolj formalno, na videz razpravljajo o njih in jih zavrnejo - pa se je v društvu vedno bolj oblikovalo stališče, da še tako argumentirano zavračanje nesprejemljivih rešitev ne zadošča, in da je preprosto treba javnosti dati v presojo lastne predloge in pozitivne rešitve. Tako je predsednik društva že na septembrskem srečanju članov društva v Štatenbergu napovedal, da se bo društvo najbrž lotilo oblikovanja lastnega

predloga ustave oziroma oblikovanja tez, kaj naj bi resnično demokratična in s tisočletnimi težnjami slovenskega naroda usklajena ustava vsebovala. Zamisel je ob skoraj popolnem neupoštevanju naših pomislekov o postopku spreminjanja zvezne in slovenske ustave in o predlaganih spremembah, vse bolj zorela in na članskem sestanku je Ustavna komisija UO 15. februarja letos dobila mandat in nalogu, naj skupaj z Delovno skupino za ustavni razvoj Slovenskega sociološkega društva, ki jo je vodil Peter Jambrek, izoblikuje Teze za novo slovensko ustavo. Na tem sestanku je bilo namreč ponovno sprejet stališče, da je treba predlagani Osnutek amandmajev k Ustavi SFRJ zavrniti in ne soglašati z nobenimi spremembami zvezne ustave, dokler Slovenija po temeljiti javni razpravi ne izoblikuje in sprejme najprej svoje ustave, s katero se bo konstituirala kot suverena država, in da se šele nato lahko preide k razpravi o ustavi Jugoslavije kot zveze suverenih držav. Sklenjeno je bilo, da morajo teze izhajati iz pravice naroda do samoodločbe in do države in iz njegove potrebe po politični, gospodarski in kulturni samostojnosti, iz težnje po dejanski demokratizaciji, pluralizmu, civilni družbi in pravnji državi, kar je vse v skladu z zgodovinskimi težnjami in sanjami slovenskega naroda.

Tone Peršak

***

Te teze so prispevki k potekajoči ustavni razpravi in hkrati pomenijo tudi predlog za takšno preureditev spreminjevalnega postopka, da bi bila v žarišču pozornosti predvsem sprememba s l o v e n s k e u s t a v e , medtem ko bi o njenem kontekstu, kakršenkoli bi že bil, razpravljalji kasneje - seveda na podlagi že izdelane slovenske ustave.

Že omenjeni jugoslovanski ustavni amandmaji so zgolj zunanja spodbuda za tu predloženo delo; sicer pa so v slovenskem razvoju nastali tudi notranji razlogi za ustavno prenovo.

Predlog tez za slovensko ustavo je utemeljen na stoletnih hotenjih slovenskega človeka:

politično na izročilu srednjeveške Karantanije in Kocljeve kneževine, na zahtevah po Zedinjeni Sloveniji, na sicer kratkotrajni in mednarodno nepriznani državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, na zedinjenju v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, na programu Osvobodilne fronte

slovenskega naroda in načelih ASNOJ-a ter na izkušnjah v socialistični Jugoslaviji;

kultурно na izročilu Trubarja, Vodnika, Prešerna, Levstika, Cankarja, Kosovela, Kocbeka in sploh slovenske umetnosti vseh zvrsti, ki je v pomanjkanju politične organizacije ali ob njeni prenagljenosti oz. pretirani prilagodljivosti tujih vzorom prevzemala nase bistveno odgovornost za ohranitev slovenstva;

v o j a š k o na tradicijah protigermanskih-protikrščanskih uporov v Karantaniji, kmečkih uporov, protiturških bojev, na junashi obrambi zahodne meje v prvi svetovni vojni, na vojaških uporih v avstrijski armadi, na vojaških dejanjih prve moderne slovenske vojske generala Maistra in še predvsem na tradicijah slovenske vojske v času narodnoosvobodilne vojne - ko je bila povsem slovensko organizirana in zmagovalna kljub najslabšim pogojem...

Osnutek tez za novo slovensko ustavo upošteva dosežke in težave dosedanjega državnega in ustavnega razvoja Slovenije, kot se je izkazal v ustavi Ljudske republike Slovenije (1947) in v ustavah Socialistične republike Slovenije (1963, 1974). Posebno v najnovejši, zdaj veljavni ustavi je - ob določilih, ki so danes pač zastarela - razvidna težnja po samostojnosti in državni suverenosti Slovenije. Dosedanje ustave so bile pomanjkljive zaradi svoje pretirane navezanosti na konkretnne družbene in politične okoliščine; bile so tudi preobširne in zaradi svoje izrazne zapletenosti jezikovno neustrezne.

Teze izhajajo iz predpostavke o dozorelosti slovenskega naroda, da sprejme svojo lastno ustavo, ki ne bi bila derivat niti sovjetske niti jugoslovanske. O tej dozorelosti ne priča le zgodovinska, ampak tudi današnja zveza demokratičnih slovenskih političnih sil, ki jih je mogoče povzeti z gibanji za nacionalno, politično, družbeno-ekonomsko, kulturno-intelektualno, generacijsko in spolno demokracijo; ter z njihovimi opredelitvami za tržno ekonomijo, civilno družbo in pravno državo. Teze izhajajo iz samoodločbe slovenskega naroda, na podlagi katere se Slovenci dogovarjajo o skupnih zadevah z drugimi narodi, pri čemer vztrajajo pri načelu, da Slovenija svoje notranje politične, zakonodajne, kulturne in druge zadeve ureja samostojno.

Slovenska ustava naj bi torej izhajala predvsem iz duha, ki ga izražajo naslednja načela:

- politični pluralizem - brez vnaprejšnje vodilnosti katerekoli stranke;
  - družbeni odnosi postindustrijske oz. postmoderne družbe, ki temeljijo na spoštovanju individualne in narodne osebe; na varovanju okolja, racionalni tehnologiji in samoupravljanju oz. samoorganizaciji;
    - kultiviranje in intelektualizacija dela;
    - nacionalna suverenost in enakopravnost;
    - ločitev zakonodajne, sodne in izvršne oblasti.

Dimitrij Rupel in Janez Menart

三

LETNO POROČILO O DELOVANJU DRUŠTVA SLOVENSKIH PISATELJEV

Če se ozremo na katero koli od relevantnih akcij Društva v zadnjem obdobju, nas najprej zbone v oči njihova socialno politična neučinkovitost. Ko smo lani marca po javni tribuni v Cankarjevem domu apelirali na slovensko skupščino, naj zavrne iniciacijski predlog za spremembo zvezne ustave, ker so se nam kazale osnove spremenjanja neustrezne in nesprejemljive, je zbor slovenskih delegatov - z izjemo enega glasu, in sicer pesnikovega - naš apel gladko ignoriral. Ko smo v juniji izjavi zahtevali javnost dela zvezne ustavne komisije in razpis referendumu o ustavi v Sloveniji, je kot odgovor na to zahtevo sledil splošni molk o ustavnih spremembah vse do jeseni. Ko smo v septemberski javni izjavi zahtevali razširitev amandmajev na področje človekovih pravic in svoboščin, smo naleteli na enako trdovratno molčanje. Izjema je bil le javni odgovor predsedstva ZKS na januarsko izjavo - vendar pa je jasno, da ta odprta beseda ni prišla s pravega naslova, saj ZKS ne bo namesto skupščine sprejemala dopolnil zvezne ustave.

Nasproti ugotovitvi o družbeno politični neučinkovitosti DSP stoji dovolj razširjeno javno mnenje, ki zatrjuje, da ima Društvo danes moč, kakršne že dolgo (ali celo nikoli) ni imelo. Takšne ocene moremo zaslediti ne samo v javnih nastopih in objavah, marveč tudi v pismih in celo telefonskih klicih, ki jih znani in neznani posamezniki naslavljajo na Društvo.

Misljam, da se obe navedeni oceni med sabo sploh ne izključujeta, kot je videti prvi hip. Verjetno gre za dopolnjevanje, ali še boljše - obe oceni, društvena o lastni neučinkovitosti in "javna" o moči DSP, pač ne mislita isto, ravnini artikulacije sta različni, fokusa ocen se križata.

Ker mislim, da je razlika važna, in ker sem prepričan, da bistveno osvetljuje sedanji čas delovanja Društva in mu ta svetloba tudi dodeluje vrednost - kolikor je pač je - mi dovolite, da jo poskusim pojasniti.

V ta namen se bom oprl na Pirjevčeve predavanje, ki ga je imel 27. 5. 1971 ob zasedbi filozofske fakultete pod naslovom Radikalizem in revolucionarnost (objavljeno je bilo v NOR 65 -66). V tem nastopu je

Pirjevec razločil nenasilno akcijo od nasilne. Obakrat, v obeh akcijah gre seveda za socialno zgodovinsko dimenzijo, zmeraj gre za uresničevanje človekove človečnosti in ne za kakršno koli delovanje. Nasilna akcija ima svoj predmet, ki je zunaj nosilca akcije in ki ga hoče obvladati, spremeniti, tako da moramo reči, da je njen cilj na predmetu nekaj spremeniti. Akcija je toliko učinkovita, kolikršna je stopnja spremembe. Celoten proces nosi Ideja, ki po subjektu akcije teži k udejanju. Nenasilna akcija (pojmi so seveda komaj ustrezni, tako za Pirjevca kot tudi danes) pa nasprotno nima predmeta, ki bi bil zunaj nosilca, pa tudi ne cilja, ki bi bil kakor koli povezan z obvladovanjem in podrejanjem sveta. V njej gre za družbeno delovanje, vendar ne v pomenu prilastitve, podreditve in prilagoditve predmeta in ne za spremicanje družbe na način znanosti in tradicionalne politične revolucije. Njen učinek je omogočanje socialnosti, merljiv bi bil s stopnjo konstituiranja nosilca (in nosilcev) akcije in z odmikom od obvladovanja sveta. Gre za odpiranje tistega, ki deluje, za njegovo samoartikulacijo, za njegovo postavljanje k drugemu, za prisotnost, za vzpostavljanje družbenosti.

Po občem mnenju, ki vlada v Sloveniji pa tudi v Jugoslaviji, se je DSP spolitiziralo. To mnenje hoče povedati, da se Društvo pojavlja kot institucija, kot struktura moči, kot subjekt določene politične (nasilne) akcije. Ko bi bila celota delovanja Društva res pokrita s takšno politizacijo, bi morali glede na ugotovljeno neučinkovitost in s tem na nemoč resno postaviti pod vprašaj celokupno početje, Društvo kot institucijo pa meriti z ironičnim očesom.

Vendar je videti, da je društveno delovanje kot politika le neizbežen institucionalen del, ki se mu pač ni mogoče izogniti (že zato ne, ker je v demokratično nerazviti družbi že vsako dotikanje političnih zadev, politično dejanje), in so bistvene, pretežne energije, ki se zlivajo v delovanje Društva, vendarle drugačnega predznaka. Mislim seveda na zgoraj označeno nenasilno akcijo oziroma na konstitutivno, nepolitično ali celo estetsko (tudi ta oznaka je Pirjevčeva) socialno delovanje.

Kaj takšna opredelitev za DSP dejansko pomeni?

Združevanje pisateljev v lastno društvo je smotrno zaradi družbenih, socialnih namenov. In je nesmiselno ne le zaradi obče resnice o uresničevanju človečnosti v socialno zgodovinskem svetu, marveč tudi

zato, da se pisateljeva literatura (ki nikoli in v ničemer ni pisava stanovskega društva) zmore osvoboditi neposredne službe družbeno političnim ciljem in se vrniti k sebi. To pa že pomeni, da mora Društvo tudi kot institucija nekako skrbeti za artikulacijo tiste človečnosti v pisatelju, ki je eminentno in neposredno socialno zgodovinske narave in ki prav v tem okrožju pričakuje svojo izpolnitev.

Ko Društvo (ali njegova telesa, ki so glede na občni zbor samo izvršilna) formulira svoja stališča ob dogajanju v družbeno politični sferi, konstituira s tem dejanjem svojo skupno socialno energijo in prek nje prav s svojim artikuliranim so-postavljanjem konstituira družbenost kot javnost. Javnost in njeno konstituiranje seveda predpostavlja - če uporabim Pirjevčeve besede -, da postavljam samega sebe pred ali k drugemu, da bi sam drugega sploh ugledal in da bi me drugi ugledal. Drugi, drugo, druga stran mi mora biti tako dragocena, da jo pustim v njeni biti. Šele v tako konstituirani javnosti je polilog sploh možen - takšna oblika mnogogovora in mnogoglasja pa je gotovo eden od ciljev društvenega delovanja.

Tudi če vso stvar obrnemo in sklenemo, da nam gre za nasilno politično akcijo uresničitve Ideje - se že isti hip znajdemo v zadregi nove ironične praznine: take ideje, ki bi utemeljevale celotni proces prave politične akcije, enostavno ni. Vse, kar v tej zvezi v Društvu govorimo - govorimo pa o "očiščenju in pomlajenju" družbe, o tem, da smo za demokracijo, o tem, da smo proti partijski državi (in proti državni partiji), o tem, da smo za inovativno družbo ipd. - vse to niso nikakršne Ideje, ki bi bile sposobne nositi politično akcijo. Pa tudi ko bi bilo mogoče z zavzetostjo in zagnanostjo vsega članstva v Društvu izoblikovati Idejo kot politični program, bi se morallo to združenje kot celota in v njem vsak zase še enkrat zazreti v svoj lastni "ustroj" in si ponovno izprašati svoje etično profesionalne temelje. Iz tega zrenja bi prišel odgovor, zaradi katerega bi se svet obvladujoča Ideja spet sesula. (V tem kontekstu je treba meriti tudi našo zavrnitev, da se priključimo ustanavljanju socialdemokratske zveze, torej pobudi, ki je prišla iz stavkovnega odbora - ali njenega dela - litostrojskih delavcev.)

Socialno zgodovinskemu delovanju Društva tako ne preostane drugega (tudi zaradi kumulativne človeške skušnje z uresničevanjem Idej na koncu 20. stoletja, pa tudi zaradi specifičnega intelektualnega ustroja članov, ki

tvorijo Društvo) kot poantirati in še bolj izostričti svojo konstitutivno socialno in nepolitično funkcijo, torej postavljati svojo artikulirano samobitnost trdno v prisotnost. (In očitno je, da izjave, ki govorijo o aktualni družbeni moći DSP v resnici mislijo na to samopostavljanje in prisotnost.)

Takšno razumevanje akcij DSP pa nikakor ne pomeni umika, mehčanja robov, kompromisarstva, samokastracije ali kvietizma. Nasprotno. V časih racionalizirane moči mora vsaka politika, torej vsaka nasilna institucionalizirana akcija računati na to, kaj se od njene Ideje v realnem sploh more realizirati, kar pomeni, da mora misliti na taktiko in ponuditi toliko Ideje, kolikor jo realnost virtualno sprejema. Politika vsako besedo, ki izvira iz Ideje, tehta in meri, predno jo spusti v javnost. Besedo nekako pregrizne. Nenasilna akcija, ki ji gre za konstituiranje družbenosti, javnosti, to pa pomeni mnogovrstnosti, poliloškosti, pa mora že zaradi svoje "narave" zavreči vsako taktiziranje in kompromise. Besede ji morajo vreti iz ust v svetlobo javnosti nedotaknjene in nepretehtane. Samo s čisto samoartikulacijo, brezkompromisno in brezobzirno formulacijo in samoformulacijo je mogoče drugega (celoto bivajočega) uvideti v njegovi lastni artikulaciji in ga kot takšnega pustiti. - Namesto merjenja učinkov svojega delovanja, družbeno konstitutivna akcija povečuje stopnjo svoje radikalizacije stališč in videnj in utopij.

Zato: ko bomo in že izpolnjujemo obljubo, da bomo v Društvu ponudili (skupaj s sociologi, filozofi in mogoče tudi drugimi društvji) svoj predlog slovenske ustave - nimamo več tako rekoč nobene pravice kalkulirati, meriti in tehtati, kaj je za današnji čas realno in primereno in kaj je glede na razmerje sil gola fikcija. Obrnjeno: dolžnost DSP je, da v svoj predlog temeljne družbene listine vpiše želje, projekcije in vse človeško hrepenenje, ki ga zmoremo, po družbeni ureditvi, ki bi vsaj obljudljala dom človeku - ne glede na okoliščine in druga realna dejstva. (Kaj je z dejstvi, vemo vsaj od Hegla naprej.) Tudi to, da se v realnosti razodene, tisto, kar ni realno, spada v delovanje DSP.

RUDI ŠELIGO

SOCIOLOŠKI POGLED NA USTAVNI RAZVOJ

Programsko študijo o ustavnem razvoju Slovenije (v Jugoslaviji) je pripravila Delovna skupina za ustavni razvoj Slovenskega socioološkega društva v sodelovanju z Ustavno komisijo Društva slovenskih pisateljev..

V tem dokumentu so najprej prikazani socioološki pogledi na ustavno ureditev in na ustavni razvoj v luči slovenskega naravnega vprašanja, nato pa je podana uvodna razlaga posameznih sklepov tez za novo slovensko ustavo. Verjetno predstavlja najbolj zanimivi del te programske študije socioološkega in pisateljskega društva prav predstavitev teh tez samih.

Septembra meseca lanskega leta je Upravni odbor Slovenskega socioološkega društva ustanovil posebno delovno skupino za ustavni razvoj, ki naj bi aktivno posegala v razpravo o ustavnih spremembah ter imenoval tudi koordinatorja njenega dela.

Kmalu po svoji ustanovitvi je ta društvena komisija izoblikovala predlog Stališč o ustavnem razvoju Slovenije, ki jih je delegat društva predstavil na oktobrski konferenci delegacij, ki jo je sklical RK SZDL ob predlogu osnutka ustavnih sprememb. Stališča je po konferenci soglasno sprejel tudi Upravni odbor socioološkega društva in jih objavil v množičnih medijih. V tej svoji javni izjavi je društvo ugotovilo, da zaradi centralistične in etatistične usmeritve uradno predlagani osnutek ustavnih dopolnil ne more služiti kot osnova za javno razpravo. Zavzelo se je za referendumsko odločanje o kakršnihkoli spremembah ustave. Ugotovilo je tudi, da si večinsko slovensko javno mnenje želi sprememb, vendar v prav obratni smeri od uradno predlaganih. Zato se je v svoji izjavi javnosti društvo zavzelo za oblikovanje takega osnutka ustavnega razvoja Slovenije, ki bo izdelan po meri naroda, kateremu naj da pravno konstitucijo. Kasneje se je s to izjavo solidarizirala še vrsta posameznikov in nekaj strokovnih združenj.

Da bi evidentiralo in integriralo zavzetost svojih članov za tvorno sodelovanje v javni razpravi o ustavnih spremembah, je društvo organiziralo strokovno razpravo o tej temi, ki je bila sredi decembra lanskega leta. Na tej razpravi se je izoblikovalo strokovno soglasje

sociologov, da se še bolj angažirano, predvsem pa tvorno, na podlagi raziskovalnih spoznanj stroke, vključijo v tekočo javno razpravo o odprtih vprašanjih ustavne ureditve. Več kolegov je izrecno predlagalo, naj društvo strne strokovno znanje slovenske sociologije v obliki elaborata, ali programske študije, ki bi vsebovala tudi teze za oblikovanje nove ustavne zasnove Slovenije.

To pobudo je društvena komisija za ustavna vprašanja razumela kot izziv za svoje nadaljne delo in pozvala tiste člane društva, ki se še posebej poklicno ukvarjajo z vprašanji, ki so blizu ustavnih ureditv družbe, da ji pošljejo svoje prispevke. V tem pozivu kolegom, je delovna skupina opozorila, da je bilo v okviru slovenske in jugoslovanske sociologije nakopičenih že precej spoznanj, ki pomenijo tvoren prispevki k aktualnim razmišljjanjem o smereh ustavnega razvoja. Poklicna dolžnost sociologov pa je, da po svojih močeh opozorijo javnost na ta spoznanja, še posebej, če so bila do sedaj zamolčana in zanemarjena. V istem pozivu je bilo nadalje poudarjeno, da se pri pisanju študije in tez društvo namerava opreti le na raziskovalna spoznanja stroke, ne glede na aktualne politične zahteve in pričakovanja, naj se javna razprava ne loteva "temeljev" veljavne ureditve.

Odziv na ta poziv ustavne komisije sociološkega društva je bil izjemen. Skoraj vsi od več kot trideset kolegov, ki so bili zaprošeni za sodelovanje, so se odzvali tako, da so poslali na naslov društva svoje že objavljene ali na novo napisane strokovne sestavke. Njihov obseg sega od dveh z roko napisanih strani teksta o vprašanjih ustavne ureditve verskih skupnosti, pa, na primer, do več kot dvestotih gosto tipkanih strani avtorskega teksta z naslovom "Ustava svobode." Odzvali so se še drugi kolegi, ki niso bili izrecno povabljeni k sodelovanju, pa so se želeli vključiti v snovanje študije.

V sredini februarja, v predvidenem roku, je bilo to gradivo zbrano in urejeno, ustavna komisija pa je formirala posebno redakcijsko skupino sociologov, ki so vse gradivo natančno pregledali in povzeli. Redakcijska skupina je sestavljena iz kolegov, ki se raziskovalno ukvarjajo z določenim sociološkim področjem, ki je relevantno z vidika ustavne ureditve. Naslednji kolegi so prevzeli redakcijo, formulacijo in strokovno razlago ustreznih ustavno-socioloških področij: Tine Hribar - filozofska utemeljitev temeljnih načel, pravice človeka in državljan - Peter Jambrek,

ustavna vprašanja vzajemnosti med delom, lastnino, kulturo in demokracijo - Veljko Rus, socialne pravice in ureditev družbenih dejavnosti - Ivan Svetlik, lastninska in organizacijska razmerja - Mitja Kamušič, in državna ureditev - France Bučar. Delo redakcijske skupine je koordiniral vodja ustavne komisije socioološkega društva.

Redakcijska skupina je pripravila prvo delovno gradivo programske študije, ki je vsebovalo teze za ustavni razvoj in njihovo socioološko utemeljitev. Uredila je tudi vse drugo strokovno gradivo kolegov, ki je tvorilo podlago za pisanje tega osnutka. Kolikor bi se pojavil založniški interes, bi bilo moč tudi to gradivo v kratkem prirediti in urediti za objavo.

Na tej časovni in delovni točki pa je socioološka skupina za ustavni razvoj ugotovila, da poteka podobno delo, z istih splošnih izhodišč, tudi v okviru Društva slovenskih pisateljev. Zato sta se obe komisiji, pisateljska in socioološka sporazumeli, da rezultate svojega dosedanjega dela povežeta in da pripravita skupni dokument, ki naj vsebuje teze za novo slovensko ustavo. Pričujoča programska študija je torej proizvod skupnega redakcijskega in avtorskega dela Delovne skupine za ustavni razvoj Slovenskega socioološkega društva in pa Ustavne komisije Društva slovenskih pisateljev. Obe skupini sta prevzeli zlasti skupno avtorsko in redakcijsko odgovornost za Teze za slovensko ustavo, individualno avtorstvo uvodnih strokovnih razlag pa je seveda razvidno iz samega teksta študije.

Objavljena programska študija, oziroma teze in njihov komentar, je seveda še preliminarna, hipotetična in odprta za nadaljnjo dodelavo na osnovi kritičnih, komplemetarnih, dodatnih stališč, spoznanj. Ustavni komisiji obeh društev in redakcijska grupa želita z njenim objavo ponuditi vsaj provizorična izhodišča za nadaljne strokovne in druge javne razprave o konceptu nove slovenske ustave. V tem smislu pričujoči dokument odpira, upamo, nov komunikacijski prostor v slovenski strokovni in širši javnosti.

Ivan Bernik Peter Jambrek

STROKOVNO GRADIVO:**TEMELJNA NAČELA**

- I. SVETLIK: Delo kot uklenjeni Prometej, Teleks
- S. HRIBAR: Nova slovenska ustavnost (delovni material)
- T. HRIBAR: Temeljna ustavna načela (delovni material)
- P. KLINAR: Odnosi v federaciji (referat za na Ziherlovih dnevih 1987, objavljen v Zborniku referatov)
- P. JAMBREK: Samoodločba Slovenskega naroda, Nova revija 57, Sobotna priloga Dela: Uniformna ali civilna federacija
- F. BUČAR: Jugoslavija kot reificiran sistem, Nova revija 67/68
- E. M. PINTAR: Zakaj in kako bomo spremenili ustavo, Sodobnost, 1987
- F. ADAM: Vloga sociologije pri načrtovanju in ocenjevanju političnih in institucionalnih reform, Revija za sociologijo, 1987
- Z. MLINAR: Normativizem in samoupravljanje, Komunist, 1979
- Z. MLINAR: Razvojni tokovi in ustavne spremembe, gradivo
- T. REMC: O ustavnem referendumu, gradivo

- J. JANS: Delegacijski ustav, gradivo
- V. RUS: Participativna in reprezentativna demokracija, gradivo
- M. KRIVIC: Deležništvo, volitve in referendum, gradivo
- F. BUČAR: Logika demokratičnega ustava, gradivo
- A. TRENKNER: Osnovni ustavni elementi, DSZ, 1986, gradivo
- J. JEROMIČ: DO in NEKOJ Sodobnostni sistem, DSZ, 1986, gradivo

- O. STANIČ: Ustava vovodstva: Ustava 1988 in slovensko ustavoznanje

- Z. KOLARIČ, IAN SAVELIK: Odnos med ustavom in ustavoznanjem
- H. BUCAR: Samoupravne in ustreze skupnosti, letnik
- L. GINDOŠANIK: Sopobote mednarodni del, Mati teksiblji 1186
- M. SEFTINC: Avto avto boji avto - sopobote mednarodna in ustreza, Mati teksiblji, 16.1.1985, letnik

ČLOVEKOVE PRAVICE

- P. JAMBREK: Pravica naroda do samoodločbe, Nova revija; raziskovalni elaborati
- M. KRIVIC: Pravica do neposrednih, svobodnih volitev, članki
- D. RUPEL: Kulturne pravice, delovni material
- V. ARZENŠEK: Pravica do združevanja, pravica do stavke, pravica do združevanja v neodvisne sindikate, Nova revija in delovni material
- J. JANŠA: Pravica do ugovora vesti, nacionalna enakopravnost v vojski, Nova revija, ustavni blok
- Z. ROTER: Študija o verskih svoboščinah, o razmerju cerkev-država
- M. ŠETINC: Labinska stavka, gradivo

PODJETJE, LASTNINA, GOSPODARSKA UREDITEV

- M. ŠETINC: Tržišče, delnice, Ljubljana, oktobra 10, "Izkoriščanje je idejno sprejemljivo"
- T. LONGYKA: Lastnina, kopija članka
- J. MENCINGER: Gospodarski sistem in administriranje, elaborat; Zemljiški maksimum, delovni material;
- V. RUS: Privatna in zasebna lastnina; predlog 86 o reorganizaciji upravljanja v delovnih organizacijah
- F. BUČAR : Podjetje, družba, knjiga
- A. FRANKO: Upravljanje, kontrola in vpliv v delovnih organizacijah, elaborat; O zadružni lastnini, študija
- J. JEROVŠEK: DO in veliki gospodarski sistemi, DZS, 1986, Integracije v gospodarstvu, DE, 1984
- G. STANIČ: Ustava svobode: Ustava 1988 in ekološko uravnotežen družbeno tehnološki razvoj, neobjavljeno gradivo

JAVNE SLUŽBE

- Z. KOLARIČ, IVAN SVETLIK: Organizacija družbenih dejavnosti, elaborat
- F. BUČAR: Samoupravne interesne skupnosti, referat
- J. ŠMIDOVNIK: Svobodna menjava dela, Naši razgledi 11/86
- M. ŠETINC: Vojna vseh proti vsem - svobodna menjava interesov, Mladina, 16.1.1987, fotokopirano gradivo

OBČINE, MESTA

J. ŠMIDOVNIK: Koncepcija jugoslovanske občine, doktorska dizertacija, knjiga; Naši razgledi 3/86

P. JAMBREK, Skupščina občine, raziskovalni elaborat

A. IGLIČAR: (Ne) delovanje občinskih skupščin; Krajevna skupnost v delegatskem sistemu, gradivo, članka

DRŽAVNA UREDITEV

J. ŠMIDOVNIK: Državna uprava, Naši razgledi, 18/86;

Družbenoekonomski vidiki uprave Naši razgledi 19/83; Kakšno državno potrebuje samoupravno gospodarstvo Naši razgledi 11/85, 17/85; Zadeve splošnega pomena za republiko, Pravnik 4/81

A. PERENIČ: Odnos med zakonodajnimi in izvršilnimi organi, Pravnik 1970

M. ŠETINC: Neposredne volitve in delegatski sistem, Teleks; volilni sistem, delegatski sistem: Potreben je korak nazaj v prihodnost; Struktura zvezne skupščine: Velike kozmetične spremembe ustave, gradivo

J. JANŠA: Vojško vprašanje v novi ustavi, Nova revija 67/68

V. RUS: Participativna in reprezentativna demokracija, Praksis

M. KRIVIC: Delegatski, volilni in pravosodni sistem, gradivo

D. ZAJC: Ustavni razvoj Slovenije in diferenciranost politik, gradivo

G TOMC: Sedem korakov na poti ponovnega odkrivanja Amerike, gradivo

USTAVA IN SLOVENSKO NARODNO VPRAŠANJE

Peter Jambrek

Reševanje slovenskega narodnega vprašanja je sestavni del boja za demokracijo. Zato se naporov za uveljavitev pravic naroda do samoodločbe, do osamosvojitve in svobode tudi ne da ločiti od boja "za večji vpliv širokih ljudskih množic na politiko." "Samo tista politika bi bila torej pravilna" pravi Sperans, "ki bi izhajala iz lastnih moči slovenskega naroda." (Kardelj, 1980: 406).

Taka so bila tudi idejna izročila Krekovega programa krščansko-socialnega gibanja, politike slovenske socialne demokracije in seveda Speransove vizije reševanja slovenskega narodnega vprašanja.

Tudi v najbolj usodnem času vojne okupacije je Osvobodilna fronta Slovenskega naroda sprejela slovesno obljubo, da bo "po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam" (Osma temeljna točka Osvobodilne fronte, Dokumenti, 1949:32), seveda na "temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe." (Dokumenti, 1949:31)

Nekatere od teh mislih povzema in nanje navezuje tudi javna izjava Slovenskega sociološkega društva ("Stališča", 1987), v kateri je zapisano, da so razsežnosti družbene krize izjemne in da je v sedanjih družbenih razmerah "slovensko narodno vprašanje odprto na podoben način in s podobno težo, kot ga je v sicer drugačnih zgodovinskih okoliščinah orisal že Edvard Kardelj Sperans".

Prav ustava pa pomeni pravni način notranje ureditve in zunanjih odnosov naroda. Njeno oblikovanje in sprejem moramo torej šteti za osrednji, izjemno pomembni način praktične uporabe in realizacije pravice do samoodločbe, načela, ki prevedeno v sociološki jezik pomeni proces samoregulacije, samoorganizacije in samouprave naroda.

IZVIRNA ZASNOVA MATERIALNE IN FORMALNE USTAVE

Ustava vsebuje celoto pravil, ki po eni strani urejajo organizacijo in razmerja najvišjih javnih organov, in ki, po drugi strani, opredeljujejo splošne omejitve delovanja države - v korist posameznikov in njihovih združenj. "(Barthelemy in Duez, 1933:184) Z ustavo je nadalje treba razumeti "celoto osnovnih, zapisanih ali nezapisanih pravnih pravil, ki določajo temeljno zgradbo države" (Biscaretti di Ruffia, 1966:4). Ali pa: "Ustavo sestavlja vsa pravila, tako pravna kot tudi običajna, ki ustanavljajo in urejajo državo ter njeno vlado, opredeljujejo njihove pristojnosti ter osnovne svoboščine posameznika v razmerju do vlade" (Anderson in Weidner, 1964:129). Duguit (1930:688) pa pravi, da je "z materialnega vidika ustava neke države celota njenih političnih ustanov, ne glede na to, kakšni dokumenti jih opredeljujejo." Lasal (1907:102) celo trdi, da je ustava istovetna z "razmerji družbenih sil, ki obstoje v določeni državi."

Vendar pa zadeva ni tako preprosta, kot se kaže na prvi pogled. Predvsem moramo upoštevati razlikovanje med ustavo v materialnem in v formalnem pogledu. Lukić (1966:17) na primer trdi, da je "ustava v materialnem pogledu, opomba P. J. nekaj osnovnega in bistvenega." Ustava v formalnem pomenu pa naj bi v obliki najvišjega pravnega akta le izražala to temeljno, empirično obstoječe ureditev. Če se to ne zgodi, pride seveda do večje ali manjše razdalje, tudi odtujenosti in konflikta med neko "naravno ustavno" strukturo naroda in družbe ter ustavo kot "uradnim", tudi umetnim in vsiljenim, oktiroanim dokumentom.

Domnevamo seveda, da zgoraj omenjena idejna izročila slovenskega naroda, vključno z navedenimi temeljnimi točkami Osvobodilne fronte terjajo tako ustavno rešitev slovenskega narodnega vprašanja, da bi bila pravno veljavna slovenska ustava samo in v celoti rezultat naravne zgradbe, politične in duhovne kulture ter demokratičnega soglasja slovenskega naroda.

Vendar vrsta podatkov opozarja, da Slovenci nimamo takega ustavnega dokumenta, da taki nista niti zvezna niti republiška ustava iz leta 1974, niti uradni osnutek amandmajev k obstoječi zvezni ustavi, osnutek, ki je v javni razpravi.

Katera so ta dejstva in razlogi?

Perenič (1988:11) najprej pojasni, da je ustava v izvirnem pomenu splošni in abstraktni načrt o urejanju družbenih odnosov, toda obstoječih, objektivno možnih odnosov. Je akt, ki pomeni pravno omejitve oblastniške samovolje ter zato postavlja v ospredje človekove pravice. Moderna ustava, kot tudi vse moderne pravo, je racionalna, funkcionalna in učinkovita ter prav zato varuje temeljne pravne vrednote kot so pravna varnost, predvidljivost in zakonitost. Potem pa isti avtor ugotovi, da so naši ustavniki teksti - v nasprotju s pravkar opisano izvirno zasnovane moderne ustave - poudarjeno ideološki, izrazito programsko naravnani, da "ustvarjajo nove odnose, odnose, ki jih še ni", ki pa ustrezajo ideološkim videnjem sedanjosti in prihodnosti. Prav zato pa odpirajo možnosti za arbitrarno in volontaristično oblast. Tako postaja ustava predvsem sredstvo za omejevanje družbe, ne pa države.

Teh ugotovitev, ki so predvsem pravno-teoretično argumentirane, ni težko dokazati tudi z rezultati empiričnih socioloških raziskav - če je to spričo njihove notornosti sploh potrebno. Osrednji in nosilni bloki ustavnih določb ostajajo namreč na papirju, v življenju pa jih nadomeščajo številni vzporedni sistemi:

Na eni strani imamo formalno ustavne inštitute družbenega dogovarjanja in sporazumevanja, na drugi strani pa monopole, nelojalno konkurenco in državno administriranje.

Delavsko samoupravljanje je v pretežni meri nefunkcionalna fasada državnega dirigiranja gospodarstva in zajemanja njegove akumulacije.

Sistem komunalne samouprave je reduciran ne prevajanje zakonskih predpisov v občinske odloke.

Samoupravna sodišča so postala specializirana sodišča za reševanje delovnih sporov.

Volilci ne poznajo svojih kandidatov, delegati ne svoje baze; skupščine so ustavno deklarirani nosilci oblasti in suverenosti, v resnici pa potrjujejo odločitve neformalnih, predvsem izvršilnih centrov politične moći.

Samoupravne interesne skupnosti so pretežno papirnate institucije, ki jih upravlja nihove birokracije, vodijo pa njihovi neformalni "lastniki", itd.

V arhivih družboslovnih raziskovalnih ustanov se je v zadnjih dveh desetletjih nabralo na desetine in stotine vestno sestavljenih, s podatki utemeljenih elaboratov, ki konkretnizirajo in dopolnjujejo to podobo popolne, pedantno dosledne formalne ustavne regulacije vseh področij družbenega življenja, in hkrati njene skoraj popolne neučinkovitosti, neracionalnosti in nefunkcionalnosti, vsaj z vidika deklariranih ustavno pravnih določil.

Šestnajsti člen francoske Deklaracije pravic človeka in državljanega iz leta 1789 je nepopustljivo jasen: "Družba, v kateri ni zagotovljene pravne varnosti ali določene delitve oblasti, nima ustave." Perenič (*ibid.*) pa nadaljuje: "Ustava, ki ne postavlja v ospredje človekovih pravic, ki ne izoblikuje jasnih pravnih omejitev državnih oblasti in njenemu nasilju, ni ustava... temveč predvsem sredstvo oblasti za omejevanje družbe."

Številni empirični izsledki in pravni argumenti torej potrjujejo že zgoraj navedeno domnevo, da Slovenci, in z njimi drugi narodi, ki žive v zvezni državi, nimajo ustave kot pravnega akta v formalnem pomenu, ki bi ustrezala kriterijem modernega prava.

To pa pomeni, da tudi nimajo ustave v materialnem pomenu. To pojmovanje ustave namreč predpostavlja, da ima vsaka država svojo ustavo, da ni države brez ustave. Obstoj določene družbene in državne ureditve vedno temelji na določenih obveznih pravilih ne glede na to, kakšen je njihov izvor in oblika (Jovičič, 1977:12) (6).

KOLIKO USTAV IMAMO: VZPOREDNI MODELI SOCIALNE ORGANIZACIJE

Odgovor na vprašanje "Ali imamo ustavo" je seveda pritrilen. Vsekakor imamo zapisano ustavo, ki je bila sprejeta in objavljena po predvidenem postopku, in je vsaj formalno zavezajoča. Toda ta formalna ustava v glavnem ne ustreza izvirni zasnovi moderne ustave in modernega prava. Po drugi strani pa moramo domnevati, da imamo ustavo v

materialnem pomenu, ki pa komajda sovpada z zapisanimi ustavnimi normami.

Ker pa z materialno ustavo razumemo dejanska razmerja in modele ravnanja posameznikov, skupin in ustanov, lahko dajo odgovor na vprašanje, kakšna je ta ureditev družbe in države, le družboslovne raziskave, seveda v komunikaciji in v interakciji z demokratično družbeno in politično akcijo. "V razliko od ustave v formalnem pomenu" pravi Jovičić, "ki predstavlja skoraj v celoti predmet preučevanja pravne znanosti, se tu - preučevanju ustave v materialnem pomenu - naporom pravne znanosti pridružujejo prizadevanja političnih, socioloških, ekonomskih in drugih družbenih znanosti." (Jovičić, 1977:14)

Zdi se mi upravičeno domnevati, da socialno organizacijo slovenske družbe označuje visoka stopnja anomije in normativnega neskladja, da - poleg formalno ustavnih, večinoma neizvajanih in nefunkcionalnih modelov - obstaja vzporedno več organizacijskih in institucionalnih modelov. Slednji so deloma segmentirani, tako da deluje vsak na svojem področju in izolirano od ostalih, deloma pa si nasprotujejo in se zato izčrpavajo v nenehnih konfliktih, oziroma se vzajemno blokirajo in neutralizirajo. V pomnoženi meri velja ta domneva za raven federacije.

Institucionalna ureditev, ki se je konsolidirala v jugoslovenskih družbah v prvih letih po vojni, je bila spoj treh prvin: predvojne, ki je bila po obliki kombinacija fevdalnih in buržoaznih razrednih sil; sovjetske, po obliki ljudskodemokratične in enopartijske, ki je v razrednem pogledu pomenila vladavino državno-partijske oligarhije; ter osvobodilno-revolucionarne, katere organizacijske oblike so bile v funkciji množične mobilizacije prebivalstva v oboroženi vstaji.

Prvine teh treh tipov že znanih in preizkušenih organizacijskih modelov so bile selektivno integrirane v enoten institucionalen sistem, številni od teh organizacijskih modelov pa so predstavljali naravne institucije, ki so se oblikovali na evolutiven način in v funkcionalni povezavi z okoljem.

To obdobje je v materialno-ustavnem pomenu obvladoval centralistični model institucionalne ureditve, ki temelji na principu hierarhije in birokratske organizacije globalne družbe in države (Glej tudi Jambrek, 1980:7). Znotraj centralizirane institucionalne osnove porevolucijske družbe pa je nastala nova mreža medsebojnih odnosov, trdnejša in

trajnejša od formalno-organizacijskih in normativnih okvirov svojega obstoja (Glej Jambrek, 1982: passim).

Že nekaj let po vojni pa beležimo začetek niza organizacijskih inovacij, ki večidel sovpadajo s samoupravnim formalno-ustavnim modelom. Ta ureditev temelji na principih segmentacije, decentralizacije, deetatizacije, avtonomije in mehanske solidarnosti. Začetek tega niza reform pomeni uvedba delavskih svetov leta 1950, proces pa se je nadaljeval z uvedbo komunalnega sistema (1955), institucionalizacijo družbene lastnine (ustavni zakon 1953), delitvijo skupščin na zbole (1953, 1963), razširitevijo samoupravljanja na družbene dejavnosti (1963, ustavni amandmaji 1968), delitvijo podjetij na temeljne organizacije združenega dela ("TOZD"-i) in združevanjem "tozdov" v delovne organizacije ("DO") in sestavljeni organizacije združenega dela ("SOZD"-i) (z "delavskimi amandmaji 1971 ter ustavo 1974), z uvedbo samoupravnih splošnih aktov kot normativnih temeljev "dogovorne ekonomije" (1971), delegatskega sistema (1974) itn., itd. Podrobnejše o tem sosledju institucionalnih reform, za katere se v zadnjem času uveljavlja generični izraz "kulturna revolucija", glej v Jambrek, 1987. Vse te reforme so bile seveda zaokrožene v celovit formalno-pravni sistem z ustavo iz leta 1974.

Ves povojni razvoj od zgodnjih petdesetih let naprej označuje torej prepletanje prvin obeh temeljnih modelov, centralističnega in samoupravnega, na formalni in empirični ("materialni") ravnini družbene organizacije. To prepletanje pa je posledica njunega nenehnega spopadanja in prilaganja, izrinjanja in vzajemnega blokiranja, poskusov prevlade in kontrole.

O disfunkcijah birokratske, centralistične organizacije v okviru globalne družbe je bilo povedanega že dovolj. Zlasti Šmidovnikove (1988) zadnje študije so dosedanje ugotovitve povezale, izostrike in zaokrožile.

"Uroborična" (Jambrek, 1987) in entropična narava sedanje krize pa navaja na sklep, da so bile ne - oziroma disfunkcionalne tudi dosedanje reforme centralističnega sistema. Za posledico so imele namreč cepitev neke obstoječe naravne skupnosti ali formalne organizacije na dve ali več novih (strategija segmentacije), ali pa združitev več obstoječih (naravnih ali formalnih) skupnosti v novo in večjo (strategija mehanske integracije).

Katere povojne organizacijske inovacije pomenijo torej umetno cepitev že obstoječih naravnih in funkcionalnih skupnosti in inštitucij?

- Delitev republiških in občinskih skupščin na zbole - ki segmentirajo interesne bloke, oziroma ne omogočajo njihove neposredne konfrontacije, ter na ustrezne dialektične integracije.
- Segmentacija enotnega mestnega organizma (Ljubljana, Maribor) na več umetnih urbano-ruralnih občin.
- Pararelni in institucionalni avtonomni obstoj področnih (samoupravnih) interesnih skupnosti ter fragmentacija vsakega interesnega področja na večje število posebnih in usmerjenih skupnosti, programov, sklopov.
- Delitev pravosodnega sistema na redno in samoupravno sodstvo.
- Delitev ("teritorializacija") družbenih dejavnosti in pravosodja na lokalno (občinsko) in nacionalno (republiško) raven.
- Razdružitev podjetja na več "temeljnih organizacij združenega dela."
- Dezintegracija univerze na fakultete, višje in visoke šole. Kateri organizacijski modeli pa pomenijo umetno združevanje več naravnih skupnosti?
- Nediferencirana narava (samo)upravne funkcije v podjetjih in ustanovah: umetna integracija interesnih skupin (poslovodne funkcije, delavcev, strokovnjakov, klientov) v podjetju ali ustanovi namesto njihove institucionalizirane avtonomnosti in odgovornosti na osnovi vzajemne kontrole.
- Amorfnost, nizka stopnja artikulacije konkretnih prvin družbene lastnine nad proizvajalnimi sredstvi, ki bi omogočala in spodbujala teritorialno in medsektorsko cirkulacijo (družbenega) kapitala ter povezovanje poslovodne in družbenolastniške funkcije.
- Enotnost izvršilne, sodne in skupščinske oblasti - namesto delitve

oblasti ter samostojnosti in odgovornosti ter državnih organov na podlagi njihove vzajemne kontrole.

- Vključitev političnih združenj (ZK, SZDL) v delegatski in skupščinski sistem: namesto da bi ta združenja razvijala svojo lastno identiteto in volilno osnovo v input fazi političnega procesa (v fazi artikuliranja, mobilizacije in agregacije interesov, formiranja koalicij ter alternativnih in kompromisnih predlogov), so integrirana tudi v fazo končnega odločanja in izvrševanja odločitev, se pravi v output fazo tega procesa.

- Inkorporacija mestnih in vaških lokalnih skupnosti v enotno urbano - ruralno občino - namesto pripoznavanja funkcionalne, ekološke in življenske specifičnosti ter slednji usteznih oblik organizacije obeh tipov lokalnih skupnosti.

- Samoupravni sporazumi in dogovori kot oblika umetnega in formalnega usklajevanja interesov - namesto pogodbe kot končnega rezultata tržne konfrontacije na podlagi vsakokratnega razmerja pogajalskih moči, ki ga formira poslovno-proizvodna uspešnost in pa razmerje med ponudbo in povpraševanjem, ter namesto zakona kot rezultante v demokratičnem procesu izraženih političnih sil.

- Posredne volitve in delegacije kot sredstvo razosebljenja, razblinjanja, kolektivizacije, nevtralizacije in kanaliziranja individualnih in skupinskih političnih orientacij (Glej tudi v Jambrek, 1987:353).

Ugotovimo lahko tudi neko posebno zgodovinsko lokacijo in zgostitev teh, recimo, uroboričnih procesov cepitive in poobčanja. Zdi se mi, da so omenjeni procesi in ustrezne institucionalne reforme racionalni odziv nosilcev centralne kontrole (morda razrednih, morda neformalnogrupnih) na možnosti kriznega, torej katarzičnega razpleta družbenih protislovij, ki so se kopičila vsa šestdeseta leta. Gre seveda za sosledje in paralelizem preliminarne ekonomske reforme, ekonomske reforme začete leta 1965, za obračun z birokratskimi nosilci tedanje uprave državne varnosti (Brionski plenum leta 1966 oziroma "afera Ranković"), za upor beograjskih in drugih študentov leta 1968, ter seveda za vzpon liberalnih in nacionalno orientiranih političnih vodstev v Srbiji, Hrvaški, Sloveniji, Makedoniji.

Na prehodu iz šestdesetih v sedemdeseta leta je bila, tako se mi zdi, zamujena priložnost za nadaljevanje teh naravnih kriznih in reformnih procesov, za pluralizacijo družbe na podlagi samoorganizacije naravnih proizvodnih, lokalnih in življenjskih skupnosti, in za oblikovanje novih, funkcionalno povezovalnih mehanizmov. Dogodilo se je prav nasprotno: začeti katarzični krizni procesi iz šestdesetih let so bili zaustavljeni in kanalizirani v mnoštvo umetno vzpostavljenih organizacijskih oblik, slednje pa so bile med seboj povezane v skladen institucionalen sistem, ki že v kali homestazira možne generatorje hipokratskega, zdravilnega tipa družbene krize.

VPRAŠANJE NOVE USTAVE

Vedno pogosteje in glasnejše postaja veljavna formalna ustava odgovorna za sedanjo ekonomsko krizo in politično odtujenost. Vendar pa prihajajo argumenti proti tej ustavni ureditvi in ustrezne kritike iz vsaj dveh različnih strani. Glede na razmerja političnih sil je seveda močnejša tista kritika, ki bi želela ponovno in tudi formalno institucionalizirati centralistični model socialne organizacije. Ustrezne predloge normativnih reform vsebuje zlasti uradni osnutek ustavnih amandmajev. Slednji želijo ustavno regulirati centralizacijo pristojnosti v organih zvezne države, na področju družbenoekonomske ureditve pa jih označuje "zadrževanje statusa quo, torej nepravnega gospodarstva in novi poskusi, da bi z ustavnimi normami podrobno urejali tisto, česar ni mogoče urejati. "Dopolnila krepijo inertnost gospodarstva, to je zdajšnjo monopolsko strukturo, ki je dediščina administrativnega socializma, h kateri pa je pripomogel dogovorni socializem." (Mencinger, 1988: 25)

Karl Marx je v komentarju neke povsem druge zgodovinske situacije (razredni boji v Franciji v revolucionarnem letu 1848) zapisal, da je bila francoska ustavodajna skupščina (ki se je zbrala 4. maja 1848, opomba P. J.) "podobna tistemu geometru iz Čileja, ki je hotel s katastrskim merjenjem trdneje urediti zemljiško-knjižne odnose prav tedaj, ko je podzemeljsko bobnenje že napovedalo vulkanski izbruh, ki je raznesel tla, na katerih je stal. " (Marx, 1950:197) Vemo seveda, da zgodovinske ilustracije in analogije niso zanesljivo in veljavno sredstvo strokovnega pojasnjevanja družbenih pojavov. So pa opozorilo in legitimno sredstvo za formuliranje raziskovalnih domnev.

Tudi v letošnjem letu tečejo geomettersko pedantne razprave o številu hektarjev, ki jih naj bi smeli imeti v zasebni lastni kmetje (10, 15, 20....7?). Tla sicer ne bognijo in zemlja se ne trese kot v dalnjem Čilu pred več kot sto leti. Pač pa se njive spreminjajo v travnike, travniki v pašnike, pašniki v gozdove, gozdovi "stoje umirajo", ljudje pa iz leta v leto težje kupujejo osnovna živila.

Navedel sem samo enega od empiričnih razlogov, zaradi katerih se je tudi slovensko sociološko društvo na osnovi pregleda uradnega osnutka ustavnih dopolnil pridružilo strokovnim ugotovitvam, ki so že opozorile na razvidno in poudarjeno voljo njegovih oblikovalcev, da bi okreplili (zvezno) državo na račun samoupravljanja, državno administriranje na račun tržnih zakonitosti in podjetniške pobude ter centralne državne organe na račun samouprave republik, občin in krajevnih skupnosti. Ker centralistična in etatistična smer predlaganega ustavnega in z njim pogojenega družbenega razvoja vodi v poglabljanje družbene krize - ugotavlja sociološko društvo v svoji javni izjavi - predloženi osnutek ustavnih sprememb ne more služiti kot osnova za javno razpravo.

Po drugi strani pa v različnih regionalnih, nacionalnih, funkcionalnih in političnih okoljih Jugoslavije vznikajo ideje o potrebi po povsem novih ustavah republike in federacije. Za to idejo se je med prvimi zavzelo slovensko sociološko društvo, ki se je v sklepu že navedene izjave zavzelo za tako "ustavo republike Slovenije, ki bo rezultat demokratičnega soglasja in naravne zgradbe slovenskega naroda." Temu pozivu se je še bolj izrecno pridružil tudi znanstveni svet Inštituta za sociologijo v Ljubljani, ki je februarja letos predlagal, "da se takoj začne izdelava novega predloga za ustavne spremembe." Medtem so se za to idejo zavzeli še številni drugi posamezniki in forumi: Srbsko pisateljsko društvo je že izdelalo svoj osnutek nove ustawe. Podobne naloge so se lotili tudi slovenski pisatelji. Za novo ustavo sta se zavzela Ciril Ribičič in Zdravko Tomac v knjigi Ustavne spremembe (1987), pa Gospodarska zbornica Slovenije in Miloš Prosenc, v uvodnem referatu na seji CK ZKS marca 1988.

Vsem tem predlogom je skupno to, da se zavzemajo za povsem "novo", "moderno", "krajšo" in "razumljivo" ustavo, vendar pa ne povedo kaj več o vsebinskih usmeritvah bodoče ustawe, ki bi jo bilo pač treba na "novo napisati."

Pač pa se glede na predlagani postopek oblikovanja novega teksta ustave ustrezeni predlogi delijo v dve skupini: v "uradne", ki njen sprejem prelagajo v bolj ali manj daljno bodočnost, vsekakor pa v čas po razpravi in sprejemu letošnjega uradnega paketa amandmajev. In v predloge, ki prihajajo iz strokovnih krogov, ki štejejo alternativne, nove zasnove ustave za legitimne prispevke k tekočemu ustavotvornemu procesu in za vložke v sedanjo javno razpravo.

Glavni razlog, ki ga navajajo za odložitev razprave o novi ustavi je "politične" narave: "Za uveljavitev takšnih pogledov (ki so "v skladu s svežimi pogledi na graditev duhovno in materialno bogatejšega socializma") za zdaj še zdaleč niso ustvarjene vse politične in druge možnosti." (Prosenc, 1988:5) Ribičič in Tomac (1987) pa pravita, da "sedanji čas in obstoječe razmerje političnih sil niso primerni za celovitejšo rekonstrukcijo ustavnega sistema." Podobnega mnenja je tudi Gospodarska zbornica Slovenije.

Očitno je seveda, da ti argumenti nimajo nikakršne strokovne, načelne ali moralne teže. Enako nesporno pa je, da imajo popolno veljavo kot izrazi določenega političnega realizma, ali bolje, konformizma. Če se namreč postavimo v vlogo nepristranskega opazovalca, ki poskuša razumeti sedanje stanje ter "sine ira et studio" predvideti bodoča dogajanja, ne dvomim, da bi prišli do podobne ugotovitve, na primer: "S stopnjo verjetnosti ena proti sto (ali tisoč, ali milijon) predvidevamo, da bi bil predlagani osnutek alternativne ustave v letu 1988 uradno zavrnjen."

Zanimivo in presenetljivo pa je, da privzemajo pozno "znanstvene objektivnosti" tisti, ki so bliže politiki - čeprav bi bilo od njih pričakovati vrednostno angažiranje - in da razumniki (od pisateljev do sociologov) dajejo prednost neki, glede na možnost skorajšnjega uspeha tvegani, idejni in ustavotvorni akciji.

Kakšne vrste je torej omenjeni politični realizem? Opredeljujeta ga dve osnovni značilnosti:

Prvič, odreka se možnosti samostojnega angažiranja za določen politični cilj, ki kakorkoli odstopa od glavnega in predvidljivega toka dogajanja. Pristaja torej le na politično, v tem primeru ustavodajno akcijo, katere cilj

ni spreminjanje družbenih razmerij, ampak sprotna prilagoditev vsakokratnemu ravnotežju moči. Politični angažma je v tem primeru reduciran na bolj ali manj inteligentno predvidevanje kratkoročnih političnih procesov in na sprotno ter spretno osebno identifikacijo s pravkar formirano politično linijo.

Drugič, pri svojih izračunih, predvidevanjih in konformizmih ta vrsta političnega realizma upošteva kot relevantni, referenčni prostor politične akcije le mrežo uradnih inštitucij, in še posebej njihovih vodilnih organov in funkcionarjev. Normalno, tu je namreč osredotočena "realna", na materialnih virih ekonomske ali represivne narave utemeljena moč. Iz zornega kota in polja osebne javne udeležbe pa je v tem primeru izločeno območje civilne družbe, torej samoorganizacije državljanov in njihovih združenj. Med slednje spada seveda tudi slovensko sociološko društvo.

IZVIRNA ZASNOVA MODERNE SLOVENSKE USTAVE

Perenič ugotavlja, da je ustava - v svojem izvirnem pomenu - mogla nastati šele, ko se je lahko uveljavila zahteva po pravnem omejevanju oblastniške samovolje, ki jo je mogoče doseči s priznanjem temeljnih človekovih pravic. Ustava ima torej dve izvirni nalogi. Po eni strani ustanavlja državo in določa njeno ureditev, se pravi pristojnosti njenih glavnih ustanov, po drugi strani pa opredeljuje pravice in svoboščine človeka in državljana v razmerju do te oblasti in njenih organov. Ustava kot vrhovni pravni akt nadalje pooblašča državo za sprejemanje zakonov na izrecno določenih področjih: Ustavo v materialnem pomenu sestavljajo pravila, ki regulirajo ustvarjanje splošnih pravnih pravil, posebno "ustvarjanje zakonov" - pravi Hans Kelsen (1951: 376). Pomen te funkcije ustave je seveda v tem, da omejuje zakonodajne ambicije države, in s tem kontrolo civilne družbe.

Seveda naj bi bila ustavna določila formulirana tako, da bi bile te tri osnovne funkcije ustave opredeljene čim bolj nedvoumno in natančno. Pravni formalizem je zato sredstvo za izločanje arbitraratega, direkcijskega in volontarističnega tolmačenja ustave, po drugi strani pa naj zagotovi predvidljivost, racionalnost, zakonitost in pravno varnost državljanov. S tega zornega kota so seveda razumljive in opravičene vedno pogosteje zahteve, naj bo "bodoča", "nova" ustava "kratka" in "jasna."

Vendar pa zavzemanje za kratko ustavo pomeni še nekaj drugega; je vsebinske narave. Perenič pravi, da je ustava splošni in abstraktni načrt o urejanju družbenih odnosov, toda o urejanju obstoječih, objektivno možnih družbenih odnosov. Ustava naj bi ne urejala novih odnosov, ki jih še ni. Če to počne, potem oblast zlorablja ustavo za podrejanje in omejevanje vse družbe. Mencinger (1988) ugotavlja natanko isto za veljavno ustavo in za predlagane amandmaje, ko pravi, da poskušajo podrobno urejati tisto, česar z ustavo ni mogoče urejati. Prav zato pa "gospodarski sistem ostaja okostenel, omejuje avtonomnost družbenih subjektov in zavira podjetništvo." (Ibid)

V ustavi iz leta 1974 pa je še vrsta določil, ki niti ne poskušajo urejati in sankcionirati odnosov in obnašanja na obvezujoč način. To so programske in ideološke določbe, ki jih najdemo zlasti v poglavju o Temeljnih načelih. "Gre pač za vizijo" - ugotavlja Perenič - "ki je kdo ve iz kakšnih razlogov odeta v pravne norme. V njih ni nič za danes in tukaj, z njimi nam le preko pravnih aktov sporočajo, kaj nas morebiti čaka v bolj ali manj oddaljeni bodočnosti." (Perenič, 1988:11)

Jovičić (1977:133) pa ugotavlja, da sta jugoslovanski ustavi iz leta 1963 in 1974 edini ustavi na svetu, ki vsebujeja posebno ustavno poglavje o temeljnih načelih programske narave, in dodaja, da so ta načela "izlagana opisno, dugim i katkad glomaznim rečenicama." Tako izražanje je seveda v nasprotju s pravnim načelom formalizma. Daje pa podlago za vsakršno regulacijo in kontrolo na arbitрен in diskrecijski način.

Če pa ustava (isto velja seveda za katerokoli drugo pravno normo) že posega na določeno družbeno področje, ga želi (pre) urediti ali nadzorovati, potem naj bi bila njena določila čim bolj funkcionalna glede na obstojno, naravno organizacijo družbe, oziroma njenega segmenta. Odražala naj bi družbeno soglasje o ureditvi področja, ki je nastalo na osnovi trajnejših izkušenj in mrež medosebnih ter medorganizacijskih razmerijih med ustavo v materialnem in formalnem pomenu, lahko s pridom opremo na sociološko razločevanje med naravnimi in umetnimi skupnostmi. Vemo pa, da so v določeni - včasih tesnejši, včasih ohlapni - zvezi s to dvojico socioloških pojmov tudi razlikovanja med naravnim in pozitivnim pravom, med "zakoni v akciji" ter "zakoni v knjigah", med dejanskimi in formalnimi procesi odločanja, med naravnimi in imenovanimi voditelji, med naravnimi (spontanimi, "stihiskimi") in

umetnimi (oktroiranimi, prisilnimi) procesi...

Park in Burgess sta želela poudariti, da določene mestne skupnosti niso planirane, vsiljene ali izmišljene, marveč rastejo iz številnih neodvisnih osebnih odločitev, katerih podlaga so moralne, politične, ekološke in ekonomske ocene. Take skupnosti so naravne. So torej proizvod osebne in človeške narave, pravi Suttles (1972:9), ne pa vsiljene od planerjev, birokratov in razosebljenih institucij. Sentimentalne vezi med člani naravne skupnosti nastajajo na podlagi njihovih skupnih lastnosti, medosebnih odnosov in zaupanja, pa tudi zato, ker je dobila skupnost svojo grupno identiteto v razmerju do drugih skupnosti in zunanjih organizacij. Prav ta "zunanja razmerja" in potreba po obrambi svojih naravnih meja utrjujejo notranjo solidarnost skupnosti ("defended community"). Tako se oblikuje teritorialni in prostorski okvir "vzajemnega zaupanja, skupne krivde, izmenjave govoric in privatnih informacij in združevanja, ki naj se spopade s simboličnimi in materialnimi izzivi okolja." (Ibid.:16) Slovenija je bila od nekdaj takšna "branjena naravna skupnost."

Charles Cooley, skromni profesor Michinganske univerze, pa je o družbenih reformah razmišljal takole: "Treba je vedno upoštevati, da ni nobenega pravega preloma z zgodovino in okoljem... Glede na to okoliščino mora biti vsaka resnična reforma razumevajoča; to pomeni, da se ne sme začeti z zavrnitvijo - marveč z intimno naklonjenostjo do stvari, kakršne so... reforma naj se nadaljuje v duhu, ki je nasproten tistemu, v katerem smo se običajno spopadali z razvratom in v katerem smo spreobračali pogane." (Cooley, 1909:14 -15) Po drugi strani pa pri Cooleyu najdemo številne opombe o nastanku in lastnostih umetnih skupnosti, ki jih po njegovem na splošno označujeta formalizem in dezorganizacija.

Navedel sem že Jovičičeve misel, da je ustava v materialnem pogledu predmet skupnega preučevanja družboslovnih in pravnih znanosti. To je res, ker socialne sisteme strukturirajo norme, latentne in eksplisitne, na mikro ali makro ravnnini, formalne ali neformalne, sociologija pa ob pojasnjevnavju strukture sistema obenem razkriva njegov naravni normativni red. In ker je (ustavno) pravna regulacija učinkovita in legitimna predvsem tedaj, ko sledi empirično danim interakcijskim sistemom, bi morala biti sociološka spoznanja tudi eno od osnovih meril

vložkov ustavotvornega procesa, ki naj pripelje do izvirne zasnove moderne ustave v formalnem pomenu.

Sociologija je torej izvana raziskati, na osnovi katerega modela potekajo v naši družbi neformalni procesi, kateri model obvladuje upravnopolitično in formalno pravno prakso, in kateri model institucionalno - normativne strukture (in ustrejni razvojni model) ustreza merilom funkcionalne in naravne integracije in javnega soglasja družbe.

Sedanje stanje slovenske in jugoslovanske družbe označuje izrazita prelomnost. Dominantni model družbene organizacije je izčrpal svoje razvojne potenciale. Pri tem mislim na etatistični in centralistični porevolucijski model kot tudi na njegovo modifikacijo, katere vrhunec pomeni ustavna ureditev iz leta 1974, ter ponovno oživljjanje in vsiljevanje birokratskega modela z amandmaji iz leta 1988.

Razpoložljivi fond družboslovnih raziskav zajema v največ primerih opise obstoječega stanja na različnih časovnih točkah. Vendar je tudi iz takih analiz moč razbrati nekatere trende in perspektive razvoja. Soočenje razvojnih deskripcij z organizacijskimi modeli, ki jih je družboslovje vzporedno razvijalo, pa omogoča opredeliti tudi normativne zamisli, ki ustrezano naravni organizaciji družbe na njenih različnih ravninah. Te pa dovolj izčrpno pokrivajo tudi posebna področja ustavne zgradbe družbe. Kritični predlogi in ugotovitve socioloških raziskav iz zadnjih dveh desetletij niso bili upoštevani pri oblikovanju veljavne ustavne ureditve in sedanjih amandmajev, nekateri pa so bili javnosti zamolčani ali celo grobo zavrnjeni.

Za primer navajamo sociološke kritične osvetlitve pravno institucionaliziranih modelov komunalnega sistema, družbenih dejavnosti, samoupravljanja in vodenja v delovnih organizacijah, volilnega in skupščinskega sistema, vloge in vzajemnih razmerij med družbeno-političnimi organizacijami, društvi in gibanji, formalne oblikovanosti in družbene realizacije temeljnih človekovih pravic in svoboščin.

Reformiranje družbe oziroma ustrezne smeri ustavnega razvoja na osnovi funkcionalne organizacije družbe torej ne pomeni (ne bi pomenilo) nasilja nad naravno zgradbo družbe, ampak odstranitev umetnih ustanov in

pravil, ki blokirajo njeno samoregulacijo in razvoj. Take ustavne reforme pomenijo sproščanje ustvarjalnih možnosti.

KAJ SODI IN KAJ NE SODI V USTAVO: OBLIKA, VSEBINA IN RAZPOREDITEV USTAVNE SNOVI

Na samem začetku izdelave tez za novo slovensko ustavo smo morali odgovoriti na vprašanje, kaj spada in kaj ne v tekst ustave. Kaj je predmet ustavnega, kaj predmet zakonskega reguliranja, in katere so v območju tržne, samoupravne, civilne samo-regulacije. Deloma na zgornje vprašanje odgovarjajo že navedene razlage. V zvezi s temi vprašanji pa se je takoj zastavil tudi problem razmerja med republiško in zvezno ustavo, ter ustavnega položaja slovenskega naroda v mednarodni in meddržavni skupnosti jugoslovenskih in evropskih narodov oziroma njihovih držav.

Pri reševanju tega problema smo izhajali od izhodiščnega načela pravice slovenskega naroda do samoodločbe. To temeljno načelo urejanja odnosov med narodi seveda pomeni, da ima slovenski narod neodtujljivo, trajno in ponovljivo pravico, da popolnoma svobodno, kadarkoli in kakor želi, določa svoj notranji in zunanji položaj brez vmešavnja od zunaj, in da po svoji volji uresničuje svoj politični, gospodarski, družbeni in kulturni razvoj.

To pa pomeni, da ima v situaciji ustavno-revizijskega postopka časovno prioriteto narod pred zvezno državo. Najprej mora priti do narodove ustavne re-konstrukcije, narod mora prvi dobiti priložnost, da določi svojo notranjo (ustavno) ureditev ter naravo odnosov z drugimi (jugoslovanskimi) narodi. Konkretnje, narod naj na demokratičen, po možnosti plebiscitaren, referendumski način, ugotovi, katere javne zadeve bo urejal sam, v okviru svoje civilne družbe ali pa preko svoje nacionalne države (republike Slovenije), katere pristojnosti pa bo zaupal v izvrševanje zvezni državi ali drugim oblikam mednarodnega dogovarjanja.

Tako pravno in načelno izhodišče pa je tem bolj opravičeno, celo nujno, v čim večji meri je empirično dokazana heterogenost narodno-kulturnih in gospodarsko-političnih prostorov, ki so povezani v zvezno državo. O teh heterogenostih pričajo seveda aktualni pojavi konfliktov med političnimi

kulturami jugoslovenskih zveznih enot. Za naš premislek pa so še pomembnejši rezultati sociooloških primerjalnih raziskav jugoslovenskih družb. Tudi ti ugotavljajo soobstoj različnih, celo nasprotujočih si vzorcev obnašanja, socialne organizacije, običajnega prava in idejnih orientacij, ki so integrirane na osnovi časovno stabilne latentne strukture naroda kot socialnega in kulturnega sistema.

Na podlagi zgornjega razmisleka se ni bilo težko odločiti: Teze za novo ustavno zasnovo so lahko le teze za slovensko ustavo. Šele po njenem sprejemu se zastavi vprašanje konkretnje razmejitve pristojnosti med republiko Slovenijo in zvezno državo. Slovenska ustava mora odpreti vse možnosti za različne konkretnje ureditve teh razmerij. V političnem procesu narodovega samoodločanja pa se bo pokazalo, kakšna bo vsebina te ureditve, kako bo narod sam izoblikoval svoje "zunaje odnose" in kakšno vsebino bo torej dobila v podobi zvezne ustave njegova prostovoljna povezava z drugimi (jugoslovanskimi) narodi.

Nadalje se nam je zdelo nesporno, da naj bo ustavna regulacija v primerjavi s sedanjo bistveno omejena. Da ustava v načelu ne ustanavlja in nadzira družbenih, gospodarskih, političnih in duhovnih razmerij in skupnosti, ampak naj prizna in spodbuja samostojnost gospodarskih subjektov in tržnega sistema, političnih pobud in združevanja, umetniškega in znanstvenega ustvarjanja. Glede na tekst ustave to pomeni, da vanjo nesporno sodita samo poglavji o ureditvi države ter o temeljnih pravicah in svoboščinah človeka. Sporni pa sta obseg in vsebina poglavij o temeljnih ustavnih načelih, o notranji organizaciji javnih služb in podjetij ter o sistemski, inter-organizacijski ureditvi državne blaginje in gospodarstva na nacionalni in na lokalni ravni.

Če naj ustava sploh vsebuje poglavje o temeljnih načelih, potem ni dvoma, da naj imajo normativno, ne pa programske in vizionarske narave. Ideologija ne spada v območje ustavnega in državnega urejanja. Katerakoli ideološka programska orientacija v tem primeru dobi oziroma bi dobila status idejnega monopola, ki ga ustanavlja in varuje država, tudi s pomočjo ustavne legalitete. Tak monopol pa je skregan s temeljnimi človekovimi pravicami do enakosti pred zakonom, do svobode vesti, prepričanja, izražanja in sprejemanja idej. Osnovni pogoj za duhovno ustvarjalnost je idejni pluralizem, ki pa po naravi stvari sodi v območje civilne družbe.

Kolikor torej v novi ustavni zasnovi ohranjamo temeljna načela, ona uvajajo in povzemajo vse ostale ustavne določbe. Po vsebini torej temeljna načela ne širijo območja ustavne regulacije, po formi pa naj bi bila enako dorečena, razumljiva in precizna kot vsa druga določila. Po svoji funkciji naj imajo iz zgornjih dveh razlogov normativno, se pravi obvezno naravo znotraj celovitega ustavnega sistema.

Notranja organizacija in upravljanje javnih ustanov in podjetij naj bi bili prepuščeni samoregulaciji, samoorganizaciji in samoupravljanju delavcev, vodilnih oseb, lastnikov in klientov teh organizacij.

Ustavna ureditev socialno-ekonomskih odnosov pa naj bi bila omejena na regulacijo pluralizma lastninskih razmerij in na zares temeljne regulativne funkcije nacionalne in lokalne ravni države na področjih gospodarstva in javnih služb.

Teze za osnutek nove slovenske ustave smo torej razporedili v naslednja osnovna poglavja: temeljna načela, pravice človeka in državljana, socialno-ekonomski odnosi in državna ureditev..

Mnenje, da čas še ni dozorel za pisanje nove (slovenske) ustave utemeljuje Prosenc tudi s tem, da je treba najprej razmisljiti o tem, "kakšno družbo želimo." Isti avtor se očitno tudi sam istoveti s "svežimi pogledi na graditev duhovno in materialno bogatejšega socializma," nova ustava pa naj bi bila "v funkciji uresničevanja" takega socializma.

Če pa izhajamo od spoznanja, da slovenska civilna družba potrebuje ustavo v izvirnem pomenu, ki ustreza tudi kriterijem modernega prava, potem je odveč odlagati njeno snovanje v bodočnost, ko se bodo zbistriли in prenovili programsko-ideološki postulati Zveze komunistov Slovenije; navedene Prosenečeve misli vsebuje namreč njegovo uvodno poročilo na seji CK ZKS. Ti postulati itak ne sodijo v ustavni dokument. Slednji pa mora odpirati Zvezi komunistov vse možnosti, da se bo, seveda enakopravno z različnimi drugimi idejno-političnimi subjekti, ki uživajo podporo in soglasje določenega dela slovenske javnosti, lahko zavzemala za uveljavitev teh svojih pogledov, programov in drugih strateških ciljev. Drugo pa je vprašanje znanstvene, zlasti družboslovne podlage za pisanje nove ustave. V tem pogledu v celoti soglašam z Ribičičem in Tomcem, ko

pravita, da "bi veljalo na empirični in splošno teoretični ravni začeti z raziskovanji in poglobljenimi teoretičnimi pripravami bodoče in sedanjemu času na pragu 21. stoletja primernejše ustavne listine. "Vendar pa moram njunemu povsem upravičenemu predlogu dodati še ugotovitev, ki jo navaja že citirana izjava slovenskega sociološkega društva: da namreč "fond družboslovnega znanja, ki je bil akumuliran v preteklih letih sociološkega raziskovanja, dovolj izčrpno pokriva tudi posebna področja ustavne zgradbe družbe..." Namen pričajoče programske študije slovenskega sociološkega (in pisateljskega) društva je ravno opozoriti, upoštevati in uporabiti te številne in relevantne raziskovalne izsledke, ki so bili v dosedanjih ustavnih razpravah zamolčani ali zavrnjeni.

ODGOVORI SLOVENSKE JAVNOSTI NA USTAVNA IN NACIONALNA VPRAŠANJA

V nadaljevanju bom poskušal izluščiti iz rezultatov nedavnih raziskav slovenskega javnega mnenja (Slovensko javno mnenje, 1986; Slovensko javno mnenje, 1987; Socialna struktura sodobne slovenske družbe, 1987) nekaj občih usmeritev, na podlagi katerih lahko sklepamo o odnosu slovenske javnosti do konkretnih prvin ustavne zasnove. Teze za novo ustavno ureditev posameznih področij pa se seveda opirajo oziroma se bodo lahko oprle še na številne druge parcialne oziroma metodološko in teoretično na specifičen način načrtovane družboslovne in pravne raziskave.

Na podlagi vrste javnomnenjskih indikatorjev lahko sklepamo o vrednotenju razmerij med osebno svobodo in državno oblastjo:

V neposredni primerjavi dajejo Slovenci izrazito prednost osebni svobodi. S trditvijo, da je "spoštovanje človekove svobode važnejše od nekaterih državnih interesov" se strinja (v glavnem ali popolnoma) 73 % anketiranih, nasprotuje pa ji le 6.7 % (KB, 1987: vpr. 337). Spoštljiv in solidaren odnos do države kažejo tudi pozitivna stališča slovenske javnosti do policije, tega stebra klasične državne oblasti. Kar 93.2 % bi pomagalo miličniku, ki bi bil pri svojem delu v stiski, in kar 79.9 % jih je prepričanih, da bi jim tudi on pomagal, če bi ga potrebovali (SJM, 1987: vpr. J. 21, J. 22).

Pozitiven odnos do človekove svobode je torej v strukturi politične kulture slovenske javnosti povsem združljiv s pozitivnim odnosom do močne države. S teoretičnega zornega kota ta podatek potrjuje hipotezo o tem, da močna in samostojna sfera civilne družbe ni v nasprotju z močno in samostojno pravno državo. Slovenska pravna zavest je v tem pogledu usklajena z izvirno zasnovano evropsko ustawne ureditve, ne pa z ideološkim konstruktom o odmiranju države, o njenem "podružabljanju" oziroma "stapljanju" s civilno družbo.

Oglejmo si še nekaj kazalcev odnosa do temeljnih pravic in svoboščin. Dve tretjini (67.6 %) anketiranih nasprotuje kazensko pravnim omejitvam javne kritike in svobode govora, mišljenja ter objavljanja. Le 13.8 % pa bi se strinjalo z državnim preganjanjem takih dejanj (SJM, 1987: vpr. J. 4). V skladu s to splošno orientacijo je tudi pozitivna ocena raznih javnih tribun o perečih družbenih vprašanjih (SJM, 1987: vpr. J. 6); ali pa številčna prevlada tistih, ki se strinjajo z ugovorom vesti (46.3 %) v primerjavi s tistimi, ki menijo, da ima dolžnost do služenja vojaškega roka v oboroženih silah prednost pred nasprotnim osebnim prepričanjem (36.6 %, SJM, 1987: vpr. F.7).

Na zavzemanje za neovirano realizacijo ustawne pravice do svobode združevanja kaže večinski pozitivni odnos do samostojnega delovanja družbenih gibanj (57.8 %), le 3.9 % respondentov meni, da tako samostojno organiziranje ni potrebno, ostali pa o tem pojavu še niso slišali, ali pa so do njega neopredeljeni (SJM, 1987: vpr. J. 1).

Na isto vsebinsko orientacijo kaže tudi tisti del slovenske javnosti, ki priznava legitimnost delavskim protestom: 61.3 % smatra, da imajo delavci prav, če štrajkajo zaradi prenizkih plač (KB, 1987: vpr. 244), 59.6 % pa, če tako protestirajo proti samovoljnemu ali nesposobnemu vodstvu podjetja (KB, 1987: vpr. 245).

Večina slovenske javnosti se zavzema tudi za svobodo političnega združevanja, in še posebej za pristne in svobodne volitve. V obeh primerih šteje večina za legitimen tudi pluralizem, konfliktnost in kompetativnost ustreznih političnih procesov. Kateri podatki potrjujejo to tezo?

Od tistih, ki menijo, da v Sloveniji obstaja in deluje politična opozicija

(le 22.8 %), jih prepričljiva, skoraj dvotretjinska večina (64 %) meni, da je njen delovanje koristno, drugi (36 %) pa jo štejejo za škodljivo. V letu 1986 (ko je bilo to vprašanje zastavljen) se jih je nadalje 45.8 % strinjalo, da naj bi bila Zveza komunistov le ena od političnih strank (vsak posameznik pa naj bi se sam odločil, za katero bi se opredelil), nasprotnega mnenja pa je bilo le 14.3 % (SJM, 1986: vpr. C. 3. c). Med opredeljenimi se jih torej manj kot četrtina zavzema za politični monizem, tri četrtine pa za pluralizem, se pravi za pravico do svobode političnega združevanja ter za ustrezno svobodo politične opredelitve in izbora.

V letu 1987 je bila večina slovenske javnosti tudi na strani neposrednih in kompetitivnih volitev, takih torej, ki bi jih lahko v diktiji mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah označili za "pristne" in "svobodne". Le 18.3 % ljudi je namreč menilo, da naj ne bi bilo potrebno menjati obstoječega volilnega sistema, od opredeljenih pa se jih največ zavzema za neposrednost volitev na vseh ravneh (38.2 %) oziroma le v občini (14.9 %; SJM, 1987: vpr. B. 25). Le 3.9 % nasprotuje več kandidatom na volitvah, 62 % pa se brez rezerve strinja s trditvijo, da "so demokratične le volitve z več kandidati." (SJM, 1987: vpr. B. 26).

Kakšne pa so ustavne težnje Slovencev na področju socialno-ekonomskih odnosov? V njihovi zavesti sta trdno zasidrani vrednoti podjetniške svobode in zasebne gospodarske pobude:

Da naj bi bile "delovne organizacije čim bolj samostojne pri odločanju o svojem razvoju" meni 78.7 % anketiranih Slovencev, 6.7 % jih nasprotuje tej trditvi, ostali (14.7 %) pa se niso mogli opredeliti (KB, 1987: vpr. 339).

Večina jih smatra, da bi morala podjetja prevzemati tudi polno odgovornost za kakršnekoli posledice svoje razvojne samostojnosti, tudi take, ki bi bile usodne za obstoj podjetja. Če namreč delovna organizacija dela z izgubo ali zaostaja v razvoju, naj bi po mnenju velike večine respondentov prenehala delati. Vendar pa 70.0 % anketiranih meni, da naj bi se to zgodilo le, če bi se delavci lahko zaposlili kje druge. Manjšina pa pritrjuje obema skrajnima opcijama: Da naj bi podjetja, ki delajo z izgubo še naprej vzdrževala širša skupnost (10.75) ali pa, da naj bi bankrotirala ne glede na možnosti prezaposlitve njihovih delavcev (7.5 %) (SJM, 1987: vpr. A.B.).

Na pozitivno vrednotenje zasebne gospodarske pobude kažejo mnenja o obveznicah, o zemljiškem maksimumu in o subjektivni pripravljenosti, da bi "začeli na svoje."

Skoraj dve tretjini ljudi (62.5 %) nima načelnih zadržkov proti vlaganju zasebnega denarja v podjetja v obliki obveznic; tej obliki privatne gospodarske pobude nasprotuje le 12.3 % (SJM, 1987: A.7). Za odpravo omejitve zemljiške posesti pa se zavzemajo tri četrtine respondentov (74.5 %; SJM, 1987: A. 10), ki bi kmetu dovolili dokupiti toliko zemlje, kolikor je lahko obdelava.

Morda je še zanesljivejši indikator odnosa do zasebne gospodarske pobude osebna pripravljenost zamenjati službo v družbenem sektorju za kakšno privatno dejavnost, bodisi obrtno ali kmečko: Kar 40.2 odstotka respondentov bi namreč bilo pripravljeno "začeti na svoje", če bi se jim odprla možnost (KB, 1987: 131).

Na podlagi izsledkov javnomnenjskih raziskav lahko sorazmerno zanesljivo sklepam tudi o ustreznih stališčih do pristojnosti zvezne v primerjavi z republiško državo.

Izrazito prevladujoča je želja po širjenju in krepitev republiških pristojnosti. Polovica anketiranih Slovencev meni, da naj bi imela "republika Slovenija v spremenjeni ustavi večjo politično, gospodarsko in kulturno samostojnost kot doslej," za enako se zavzema ena četrtina, za manjšo pa 2.3 %. Na tem mestu naj opozorimo, da je torej le-ta (dobra) dva odstotka šteti za zagovornike tistih predloženih ustavnih amandmajev, ki pomenijo centralizacijo državne oblasti na zvezni ravni (SJM, 1987: vpr. B. 4). Primerljivi so tudi deleži odgovorov na nekoliko drugače zastavljena vprašanja, ki pa merijo isto osnovno razsežnost. Za centralizacijo pristojnosti v federaciji se izrecno zavzema 8.9 %, za večjo samostojnost republik in pokrajin 59.1 %, za status quo pa 17.8 %. Da je slovenska politika premalo ali pa da sploh ni samostojna, meni kar polovica respondentov, da je preveč 2.3 %, in da je dovolj samostojna 29.7 %.

Na podlagi empiričnega gradiva lahko tudi sklepamo, da za večino Slovencev Jugoslavija ne pomeni edinega možnega družbenopolitičnega

prostora razvoja njihove družbe: več kot polovica (53 %) se jih strinja, da bi imela Slovenija določeno možnost in perspektivo razvoja tudi izven Jugoslavije, le 18.9 % pa jih meni, da izven tega okvira ne bi imela nobene razvojne perspektive. Ta podatek seveda daje še posebno težo in materialno-ustavno vsebino pravici slovenskega naroda do samoodločbe, ki vključuje tudi pravico do odcepitve.

V luči zgoraj prikazanih podatkov je tudi razumljivo, da se večina anketiranih zavzema za manjši ali enak obseg financiranja tistih državnih izdatkov, ki se financirajo iz zveznega proračuna (sredstva za zvezno administracijo, za manj razvite republike in pokrajine in za vojsko) in za povečanje javnih sredstev za javne službe, ki so v pristojnosti republike (zdravstvo, socialno in otroško varstvo, šolstvo, znanost, kultura, komunala...) (KB, 1987: vpr. 336).

Dodamo lahko še podatek, da so po javnomnenjskih orientacijah legitimne tudi določene funkcije države na gospodarskem področju. Mnenju, da "naj država naredi red" in "reši sedanj gospodarsko krizo" priteguje v celoti 26.5 % slovenskega javnega mnenja, deloma pa 35. 1 %. Vendar pa jih le četrtina v tem pogledu (da bo rešila državo iz krize) zaupa zvezni vladi, 44.0 % ji ne zaupa, 28.4 % pa se jih ni moglo opredeliti.

Na osnovi anketnih vprašanj o funkcijah države torej lahko sklenemo, da pomeni kristalizacijsko jedro slovenske politične kulture vrednota močne, republiške državne blaginje. Slovenci nesporno zaupajo državi, vendar predvsem svoji, republiški, ne pa zvezni. Ta država naj se čim manj vmešava v gospodarstvo; vendar pa naj odločno naredi red, če je slednje zabredlo v krizo.

V odsotnosti zanesljivejših empiričnih izsledkov pa lahko na podlagi časopisnih poročil sklepamo, da prevladujejo v nekaterih drugih jugoslovanskih družbenopolitičnih in narodnostnih okoljih prav nasprotne težnje po centralizaciji državnih pristojnosti na zvezni ravni, po krčenju pristojnosti republik, pokrajin, narodov, po njihovi vsakršni - ekonomski, kulturni, politični, idejni, pravni - homogenizaciji.

Očitno so torej odgovori na ustavna in nacionalna vprašanja v

Jugoslaviji različni. Kako torej rešiti to nasprotje? V uradnem političnem obtoku so zlasti naslednje tri možnosti:

Prvič, ponujanje in vsiljevanje modela narodno-republiške avtonomije, državnosti, samostojnosti - ki predstavlja večinsko orientacijo slovenske javnosti - drugim jugoslovanskim skupnostim.

Drugič, podrejanje Slovenije modelu centralizacije in integracije na ravni zvezne države - ki domnevam, predstavlja večinsko orientacijo nekaterih (vseh?) drugih narodno-političnih skupnosti.

In tretjič, iskanje kompromisnih rešitev na podlagi vzajemnih koncesij - ki seveda ne zadovoljujejo in ne morejo zadovoljiti nikogar.

Nobena od navedenih treh opozicij ne zadovoljuje kriterijev ureditve, ki naj ustreza modelu moderne, demokratično sprejete ustave. Zvezna in republiška ustava, ki bi - vsaj v Sloveniji - lahko računala na demokratično doseženo soglasje naroda, bi morala namreč temeljiti na naslednjih dveh idejah:

V okviru Jugoslavije naj imajo tiste narodno-politične skupnosti, ki se želijo tesneje integrirati in centralizirati, vse možnosti, da to tudi storijo - pravno veljavno, upravno učinkovito, na vseh ali le na nekaterih področjih javnega življenja. Niti veljavna ustava, niti samoodločitvene težnje drugih skupnosti - kakršna je seveda Slovenija - jih pri tem ne bi smeje ovirati.

Po drugi strani pa mora imeti tudi tista narodnopolitična skupnost, ki želi samostojno urediti in urejati vsa ali določena vprašanja svojega javnega življenja, vse možnosti za realizacijo ustreznega programa nacionalne samoodločbe. In spet: Niti veljavna ustava, niti integracijsko-centralistične težnje drugih skupnosti je pri tem ne smejo ovirati.

Kateri pa so praktični pogoji in učinki realizacije zgornjih dveh postulatov v politični in ustavni praksi? Vsaj naslednji: Takšna zvezna ustava, ki regulira skupno urejanje tistih zveznih pristojnosti, o katerih obstoji soglasje vseh narodno-političnih skupnosti. Vse ostale potencialne zvezne pristojnosti postanejo predmet dogovarjanja, pa tudi trdnejših pravno-upravnih načinov reguliranja med tistimi skupnostmi, ki se same

želijo povezati, centralizirati, integrirati. Vsiljeno unitarno določanje pristojnosti zvezne države na konfliktnih področjih nadomesti torej demokratična institucionalizacija centralne regulacije. Namesto vsiljene, nasilne, umetne - in zato nestabilne, neučinkovite, nefunktionalne - centralizacije vseh predlagamo torej prostovoljno centralizacijo in integracijo tistih, ki si slednje sami želijo. Le taka - v načelu omejena - centralna regulacija je lahko učinkovita in funkcionalna.

V predlaganem sistemu urejanja odnosov med jugoslovenskimi narodi samodejno zgubijo negativni politični naboje očitki unitarizma, centralizma, etatizma, nacionalizma, separatizma, in podobni. Ni namreč težko razumeti in tolerirati centralizma, ki mene samega ne ovira ali celo blokira. In ni težko razumeti in tolerirati samostojnosti naroda, ki svojih specifičnosti ne vsiljuje drugim.

Seveda pa ta model odnosov v federaciji predpostavlja, da nihče, nobena zvezna enota, ne računa z možnostjo, da bi karkoli pridobila od zvezne države brez lastnih prizadevanj, torej na podlagi osrednjega prerazdeljevanja sredstev.

Opisana situacija je tako čista kot vsaka svobodna pisateljska ali zakonska zveza. Obstajala bo le v taki obliki in tako dolgo, dokler sta v njej zadovoljna oba partnerja. Nesmiselno je pričakovati, da se bo ohranila tudi tedaj, ko si jo želi le ena stran.

Prikazani sistem prostovoljne regulacije zveznih pristojnosti in narodove samo-uprave, samo-regulacije in samoorganizacije se mi zdi, realno gledano, edino možen. Pomeni pač empirični trend razvoja slovenske ustavnosti znotraj jugoslovanske federacije ne glede na veljavne ali uradno ponujene ustavne rešitve.

NAVEDENA DELA

- Anderson, W in E. Weidner, AMERICAN GOVERNMENT, New York, 1964
- Barthemely, J. in P. Duez, TRAITE DE DROIT CONSTITUTIONNEL, Paris, 1933
- Biscaretti di Ruffia, "Les constitutions européennes: notions

- introductives." V: S. Rozmaryn, *LA CONSTITUTION COMME LOI FONDAMENTALE DANS LES ETATS DE L' EUROPE OCCIDENTALE ET DANS LES ETATS SOCIALISTES*, Turin, 1966
- Cooley, Charles Horton, *SOCIAL ORGANISATION*, New York: Charles Scribner's Sons, 1912
- Duguit, *TRAITE DE DROIT CONSTITUTIONNEL*, 3 ed., III, Paris, 1930
- Jambrek, P., "Družbeni formaciji birokratskega in samoupravnega socializma." Škofja Loka: Ziherlovi dnevi, oktober 1980
- , "Mreže medosebnih odnosov in samoupravni pluralizem." *ZBORNIK ZNANSTVENIH RAZPRAV*, Ljubljana: Pravna fakulteta, XLII, 1982
- , "Naravne in umetne skupnosti." *NAŠI RAZGLEDI*, Ljubljana, 1987, št. 11, 12
- Jovičić, M., *O USTAVU*, Beograd: Savremena administracija, 1977
- Kardelj, E., *RAZVOJ SLOVENSKEGA NARODNEGA VPRAŠANJA*, Ljubljana: Naša založba, 1939
- Kelsen, H., *OPŠTA TEORIJA PRAVA I DRŽAVE*, Beograd, 1951
- Lasal, F., *O SUŠTINI PRAVA*, Beograd, 1907
- Lukić, Radomir, *USTAVNOST I ZAKONITOST*, Beograd, 1966
- Mencinger, Jože, "Z 'enotnim trgom' proti trgu." V: *GOSPODARSKA GIBANJA*, Ljubljana: Ekonomski inštitut Pravne fakultete, 1988, št. 181
- Perenič, Anton, "Zloraba prava". V: *DNEVNIK*, Ljubljana, 23. februar 1988
- Prosen, Miloš, "Po poteh, ki so nas pripeljale v krizo, se iz nje nikakor ne bomo mogli izviti." V: *DELO*, 19. marec 1988
- "Niti veto niti preglasovanje." V: *DELO*, 21. novembra 1987
- Ribičič, Ciril in Zdravko Tomac, *USTAVNE SPREMEMBE*, Zagreb, 1987
- SLOVENSKO JAVNO MNENJE*, Ljubljana: FSPN, 1986
- SLOVENSKO JAVNO MNENJE*, Ljubljana: FSPN, 1987
- SOCIALNA STRUKTURA SODOBNE SLOVENSKE DRUŽBE*, Ljubljana: FSPN, 1987
- Šmidovnik, Janez, "Socializem in birokracija." V: *NAŠI RAZGLEDI*, 1988, št. 3, 4
- Šnuderl, Makso (urednik), *DOKUMENTI O RAZVOJU SLOVENSKE OBLASTI V SLOVENIJI*, Ljubljana: Uradni list LRS, 1949

UVODNE RAZLAGE TEZ ZA SLOVENSKO USTAVO

FILOZOFSKA UTEMELJITEV

Tine Hribar

Vsaka nova ustava bi morala praviloma izhajati iz ustavne tradicije in novih znamenj časa. Temu pravilu naj bi se s svojo preambulo približa tudi zasnova nove slovenske ustave:

Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostenjanstva; izhajajoč iz
- temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin
- temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe
- temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost;
z namenom, da ob spoštovanju dediščine slovenskega naroda zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije,
sprejemamo naslednjo ustavo Republike Slovenije

Uvodni stavek, ki je z vidika novih znamenj časa najpomembnejši, postavlja na prvo mesto svetost življenja; ne le svetost človeškega življenja, marveč svetost življenja vseh živih bitij. To je v skladu z novim duhom časa, z novo duhovnostjo, ki vznika na prelomu med antropocentrično in postantropocentrično dobo. Na prelomu med dobo, ko se je imel človek kot subjekt za krono stvarstva in zato za gospodarja tako žive kot nežive narave ter dobo, ko se bo človek dokončno zavedel svoje odvisnosti od narave, svoje povezanosti z vsemi živimi bitji.

Na ravni mednarodnih dokumentov se nova zavest jasno naznana že več kot desetletje. Claude Levi-Strauss je v posebnem poročilu za francosko skupščino že leta 1976 zapisal:

Principi de Rouse, Les constutions européennes: notions

"Nobenega dvoma ni, da bi to, da bi francoski zakonodajalec v svoji opredelitvi svoboščin napravil odločilen korak naprej in človekovih pravic ne bi utemeljil na njegovi naravi moralnega bitja, temveč na naravi živega bitja, naši deželi prineslo nov ugled. V trenutku, ko se kakovost življenja in varovanja naravnega okolja pojavlja med najpomembnejšimi človeškimi potrebami, pa bi se morebiti to novo formuliranje načel politične filozofije v očeh sveta celo kazalo kot zametek nove deklaracije o pravicah. Upravičeno lahko rečemo, da družbene in mednarodne razmere zanjo nikakor niso ugodne, a začetne etape so tudi pripravile druge. Že zdaj lahko v mnenju pričakujemo odmev, ki bi ga lahko primerjali s tistim, ki ga je izzvala Deklaracija o neodvisnosti iz leta 1776, Deklaracija o pravicah iz leta 1789 in 1793, saj danes bolje razumemo, da so njihova načela rabila predvsem zgodovinskим potrebam. Francija ima s sedanjimi projektmi enkratno priložnost, da postavi človeške pravice na temelje, ki so bili razen v nekaj stoletjih na Zahodu, eksplisitno ali implicitno priznani povsod in zmerom."

(*Reflexions sur la liberté, La Nouvelle Revue des Deux Mondes*, Paris 1976; citirano po Razmišljjanja o svobodi, v Oddaljeni pogled, ŠKUC-FF, Ljubljana 1985, str. 344-345)

Vsebinsko lahko Levi-Straussova razmišljanja strnemo v tri stavke: naravo moramo, še preden pomislimo, da bi jo varovali za človeka, obvarovati pred njim; pravica do okolja je pravica okolja nad človekom, ne pa pravica človeka nad okoljem; iz tega, da ima človek pravice predvsem kot živo bitje, neposredno izhaja, da so naravne meje teh pravic, ki jih priznavamo človeku kot vrsti, pravice drugih vrst živih bitij. Središčna misel vseh treh stavkov pa je misel o svetosti življenja, o tem, da človek ni gospodar (subjekt), marveč dedič življenja.

Do istih sklepov kot Levi-Stauss, a neodvisno od njega, je med drugimi prišel tudi slovenski pesnik Gregor Strniša:

"Očitno se v tem stoletju ne končuje le doba pozitivizma, temveč celotno veliko obdobje humanizma s svojim začetkom v renesansi, s humanističnim racionalizmom, razsvetljenstvom in pozitivizmom kot pravimi plodovi renesančne misli; pravzaprav se končuje skupaj s svojim antropocentričnim pogledom na svet. V Človeka danes ni več mogoče zreti kot v krono stvarstva. Po stoletjih antropocentrizma bo prišla doba kozmocentrizma, v kateri bo človeška rasa zgolj komaj opazen, vendar enakovreden del celotnega Vesoljstva, neorganskega in organskega.

Potemtakem je resnični pomen umetnosti za človekov nadaljni kulturni razvoj videti v tem, da ga opominja na enakovredne, individualne vrednosti tako neživih stvari kot živih bitij in človeka - kar je vsaka literarna stvaritev zmeraj počela, na primer tudi v obdobjih humanizma in renesanse, pa četudi se avtorji tega morda niti niso zavedali."

(Spoznavati deželo in literaturo, Nova revija, Ljubljana 1988, št. 71-72, str. 355)

Svetost življenja je pred človekovo svobodo, kolikor svobodo razumemo iz avtonomnosti subjekta. Zato je to pojem, ki vsebuje ne samo pravice, ampak tudi dolžnosti, se pravi odgovornost. Odgovornost do življenja. Ta odgovornost ima celo prednost pred pravicami. V tem kontekstu torej ne gre za običajno frazo o neločljivosti "pravic in dolžnosti", kajti tu so pravice izvedene, ne pa v vlogi predpostavke. Razmerje med dolžnostjo (dolgom) in pravicami ni poljubno, se ne dogaja kot dialektični feed-back v krožnem procesu na isti ravni. Človek ni odgovoren samo zase, marveč za vsa živa bitja.

Morda komu beseda "svetost" ne bo všeč, ker jo ima za religiozno besedo. Vendar ta sama na sebi ni religiozna, kaj šele konfesionalna beseda. To je beseda, ki je starejša od vseh religij in beseda, ki jo razume vsak človek. Prav zato je nenadomestljiva. Lahko jo sicer pojasnimo z besedami, kot so "nedotakljivost", "enkratnost", "edinstvenost" itn., vendar z njimi zajamemo le del pomenske vsebine "svetosti".

Druga sintagma, besedna zveza iz prvega stavka je človekovo dostojanstvo; z njo je poudarjena človekova izjemnost. Človek je živo bitje, je bitje med bitji, vendar je tudi bitje s posebnostjo. Človek ni le naravno in družbeno, ampak tudi duhovno bitje. Po zahodnem izročilu oseba. Prav iz tega izhaja tudi njegova odgovornost za vsa živa bitja, odgovornost pred svetostjo življenja. Na naslednji ravni je to odgovornost do samega sebe, tudi do lastnega telesa. Na družbeni ravni pa je dolžnost države, da spoštuje, brani oz. ščiti človekovo dostojanstvo, dostojanstvo človeka v celoti: kot naravnega (telesnega), družbenega (občestvenega) in duhovnega (osebnostnega) bitja.

Drugache rečeno: na ravni človeka se svetost življenja izraža skozi človekovo dostojanstvo oziroma spoštovanje dostojanstva človeka pomeni spoštovanje človeka v njegovi troedini biti naravnega, družbenega in

duhovnega bitja. Kot družbeno in zlasti duhovno bitje človek ni le v razmerju do svojega življenja, marveč tudi do svoje smrti. Pri človeku je svetost življenja zato neločljiva od posvečenosti mrtvih. Dostojanstvo človeka se ne nanaša le na žive, marveč tudi na mrtve ljudi.

ob abacen in enjih predstavki

○ Svetost življenja in dostojanstvo človeka sta predpostavki. Zaradi tega ne izhajamo iz njiju, marveč se ju zavedamo; in v tem smislu se začenja prvi stavek preamble z zavedajoč se ... Ni naključje, da prav ta izraz uporabljata tudi Levi-Strauss in Strniša. Predpostavk se zavedamo, iz postavk izhajamo.

○ Izhajamo namreč v preambuli nove slovenske ustave - iz treh temeljnih postavk.

Prva temeljna postavka so temeljne človekove pravice in državljanke svoboščine, ki izhajajo sicer iz narave človeka, a so bile izrecno formulirane šele v novoveški, moderni dobi. Svojo prvo ustavno potrditev so do bile v Deklaraciji pravic človeka in državljan, kakor jo je predlagal Maximilien Robespierre na začetku francoske revolucije. Na mednarodni ravni se je nekaj podobnega zgodilo s Splošno deklaracijo človekovih pravic, ki jo je 10. decembra 1948 razglasila generalna skupščina OZN. Potem je bilo sprejetih še več izjav, med njimi (evropska) Konvencija za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin, itn.

Druga temeljna postavka je pravica vsakega naroda do samoodločbe, ki jo lahko dokumentiramo z (ameriško) Deklaracijo o neodvisnosti iz leta 1776. Tudi pri tej pravici gre torej za razliko med naravnim in pozitivnim, formuliranim pravom. In gre za moderen, novoveški pojav. Zato je tudi poudarek na samoodločbi, ki na ravni naroda verificira pravico novoškega človeka kot subjekta do avtonomnosti. Nekateri mednarodni novejši dokumenti navajajo poleg pravice do samoodločbe tudi pravico do obstoja, domovine, miru in samostojnega razvoja. Vendar takšno naštevanje, ki meša formalna in vsebinska določila, ne spada v preambulo. Poleg tega pojem samoodločbe navedene dodatne pravice že vključuje ozioroma predpostavlja, seveda na pravno formalni ravni. Ki pa je z ustavnega vidika seveda odločilna. Tako samoodločba vključuje obstoj in samostojnost naroda, zagotovila naj bi tudi samostojen razvoj. Mir je predpostavljen, sicer s pravico do samoodločbe ne bi bilo nič; vojna je samo znak krenjenja te pravice. Tudi pravica do domovine že izhaja iz neke

negativitete; vsak narod je na nekem kraju, ima svojo domovino, če je nima (kar se je zgodilo z Judi), to pomeni, da so ga pregnali, da se mu je zgodila temeljna krivica (kar se danes dogaja Palestincem).

Človekove pravice, državljske svoboščine in pravica naroda do samoodločbe spadajo med načelna izhodišča. Imajo metaempirično veljavo. Temeljno zgodovinsko dejstvo, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost, je empiričen podatek. Empiričen dokaz, da smo zmožni nacionalne suverenosti, ki nam sicer kot narodu pripada po naravnem pravu. Da smo na tisti stopnji zgodovinskega razvoja, ko se kot narod z lastno državo lahko zenačimo z drugimi nacijami in si z ustavo, ki si jo bomo postavili, pravno zavarujemo suverenost v polnem pomenu besede. Ter si hkrati javno naložimo odgovornost zanjo.

Nacionalna suverenost ni sama sebi namen; je cilj, dokler ni popolna, toda obenem porok nadaljnega razvoja slovenskega naroda in Slovenije kot take in v celoti.

Delitev na kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj sledi členitvi družbe na štiri nosilne delne sisteme, ki izhaja iz moderne sistemsko teorije. Razmerje med delnimi sistemi je interpenetracijsko, kar pomeni, da nobeden izmed njih nima vrhovne vloge, tako da bi bili preostali trije zgolj v vlogi podsistemov. Kljub temu je na prvem mestu navedena kultura, ker iz nje izhaja temeljna in hkrati obča orientacija. Ekonomski sistem je naslednji zaradi tega, ker zagotavlja preživetje družbe. Politični sistem, vključno z ustavo, zagotavlja prek urejanja razmerij med drugimi delnimi sistemi reproduciranje družbe. Socialni razvoj v okviru socialnega sistema pomeni konkretno uresničevanje človekovih pravic in svoboščin.

Dediščina slovenskega naroda, pri čemer gre tako za naravno kot kulturno dediščino, je navedena iz dveh razlogov. Prvi se nanaša na kontekst, ki smo ga izpostavili v zvezi s svetostjo življenja in dostenjanstvom človeka; človek mora naravo zaščititi pred samim seboj, upoštevati pravico okolja. Okolje je navsezadnje naša domovina in naravna dediščina slovenskega naroda ni samo okolje, marveč smo to tudi vsi živi slovenci, s svojo zunanjim in notranjim naravo. Drugi razlog se nanaša na priseljence, na goste in vse tiste, s katerimi se Slovenci povezujemo pri zagotavljanju kulturnega, ekonomskega, političnega in

TEMELJNA NAČELA IN DOLOČILA

Tone Peršak

V revolucionskem letu 1848, ki bi ga lahko proglašili tudi za rojstno leto slovenskega naroda v modernem pomenu besede, se pravi za rojstno leto naroda, ki se sam sebe zaveda na isti način kot vsi drugi narodi novoveške Evrope, je tedanja slovenska duhovna in politična elita izoblikovala prvi slovenski politični nacionalni program. V programu Zedinjene Slovenije sta bili že formulirani dve temeljni zahtevi, ki pričata o slovenski nacionalni zavesti in samozavesti: zahtevo po združitvi vsega slovenskega naroda v eno upravno enoto, kar lahko razumemo kot zametek koncepta slovenske nacionalne države, in zahteva po enakopravnosti slovenskega jezika, ki priča o težnjah po slovenski kulturni emancipaciji v okviru skupnosti narodov, prostovoljno ali nasilno združenih v okviru meja stare Avstrije. S tem programom je bil začrtan smoter slovenstva za nadaljnja desetletja, vse do zadnjih let in agonije avstroogrške monarhije, ki jih je tako značilno zaznamoval tudi prvi samostojni vojaški nastop Slovencev pod vodstvom pesnika-generalista Maistra in njihov boj za ustrezeno mejo prihodnje slovenske države.

Naslednji veliki kvalitativni preskok v tem procesu pomeni ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda (sprva imenovane Protiimperialistična fronta), še zlasti pa njen program, v katerem so bile prisotne že skoraj vse zahteve in težnje, ki jih skušamo uveljaviti v poglavju o temeljnih načelih te ustave. Prvotno je ta program, izoblikovan na zasedanju vrhovnega plenuma sredi junija 1941, poudarjal zlasti pravico naroda do samoodločbe "vštevši pravico do odcepitve in združenja z drugimi narodi"; in zelo ostro obsodil vse tiste, ki niso priznavali te pravice slovenskemu ali kateremukoli narodu; nadalje zahtevo po osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev v eno skupnost, slogo in enotnost narodov Jugoslavije in vsega Balkana v boju za osvoboditev (ne omenja pa ta program združitve z drugimi narodi v isto državo, temveč pušča to vprašanje odprto). Četrta točka tega prvotnega programa govori o Sovjetski zvezi kot vodilni sili in glavni opori v osvobodilnem boju slovenskega naroda in kot o zgledu enakopravnega sožitja in sloge nad narodi, združenimi v isto državo. To točko je seveda treba razumeti v njenem zgodovinskem kontekstu, ki vključuje po eni strani vpliv sovjetske

propagande, ki so jo kot živo resnico posredovali aktivisti KPS, tudi sami nezadostno obveščeni o krvavi resničnosti prve države socializma, po drugi strani pa seveda naravno potrebo po močnih zaveznikih. Zgodovinsko je tudi ta točka s svojim mobilizacijskim nabojem opravičila samo sebe, hkrati pa jo je zgodovina, zlasti z letom 1948 in dejavnostjo zgleda samega v bistvu razveljavila. Program se nadalje zavzema za pravičnejši družbeni red, se pravi za demokracijo in za bratstvo in mir med narodi. Četrto zasedanje vrhovnega plenuma je 1. novembra 1941 dokončno izoblikovalo prvotnih sedem točk programa, v začetku januarja 1942 pa je bil program dopolnjen še z dvema točkama. Ta dodelava je po eni strani pomenila operacionalizacijo programa s poudarkom na zahtevi po oboroženem boju proti okupatorjem, prinesla stališče o "naravnosti" in "usodnosti" povezanosti jugoslovenskih narodov v isto državo na osnovi sloge in enotnosti in celo geslo o povezanosti vseh slovanskih narodov pod vodstvom ruskega naroda, vendar "na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe", ki jo je treba razumeti tako, kakor je bila že opredeljena v programu OF; vnesla pa je tudi geslo o preoblikovanju značaja slovenskega naroda in ustvarjanju "novega lika aktivnega slovenstva", torej o preobrazbi, ki naj bi uveljavila slovensko državnost in moč ter enakovrednost z vsemi drugimi narodi, ki premorejo bogato državno, vojaško in kulturno tradicijo. Prinesla naj bi potemtakem Slovencem lastno državo in vojaško in kulturno neodvisnost. Peta točka se v bistvu zavzema za politični pluralizem, šesta in sedma za uvedbo "dosledne ljudske demokracije" in reševanje vseh vprašanj "na dosleden ljudsko demokratičen način". Januarja 1942 dodana osma točka obljublja in zagotavlja, da bo po narodni osvoboditvi "o notranji ureditvi združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam", deveta pa v bistvu pomeni zasnovano samostojne ljudske vojske slovenskega naroda, pravica do katere je bila, kot vemo obljubljena Slovencem tudi na drugem zasedanju AVNOJ-a v Jajcu, po osvoboditvi in konstituiranju nove Jugoslavije pa na neki nepojasnjeni način pozabljena.

Ta nekoliko obširna obnova zgodovinskih dejstev je bila potrebna in smiselna zato, da bo tem bolj razvidno, da zasnova poglavja o temeljnih načelih te ustave, za vključitev katerega smo se še zlasti zavzeli člani Ustavne komisije Upravnega odbora DSP, ki smo tudi izoblikovali teze za to poglavje, v bistvu izhaja iz Programa Zedinjene Slovenije in Programa OF. Ta naveza z zgodovino, ki želi na najboljši možni način uresničiti večstoletne sanje in težnje slovenskega naroda, zagotavlja tem načelom

legitimnost, ki je ni mogoče ovreči. Drug razlog za to, da ta temeljna načela so takšna, kakršna so, pomeni spoznanje, da je treba v novi ustavi Slovenije najprej in dokončno udejaniti načelo suverenosti naroda, uveljaviti narodovo pravico do samoodločbe in države, kajti samo na ta način ta narod resnično postane to, kar hoče biti, subjekt in narod v tistem pomenu besede, kot sodobni narod opredeljujejo listine in deklaracije OZN. Kajti šele, ko narod dejansko vzpostavi svojo državo, torej državnost in suverenost, se lahko resnično svobodno opredeli in odloči za združitev z drugim narodom ali več narodi v skupno državo ali zvezo držav, ne da bi se bil pri tem prisiljen odpovedovati katerikoli od svojih pristojnosti. V poglavju o temeljnih načelih, ki pa niso zamišljena kot kakršnakoli idejna ali ideoološka proklamacija ali program neke prihodnje družbe, temveč so v bistvu izhodiščno poglavje ustawe, ki začrtuje okvir in načrt nadaljnjih poglavij in imajo ravno tako normativni značaj, je tako najprej podana opredelitev republike Slovenije, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda in na oblasti vsega ljudstva. Sledi opredelitev suverenosti in pravice so samoodločbe. Naslednja teza tega poglavja govori o temeljnih pravicah človeka in državljana - ki so pogoj za vzpostavitev civilne družbe in pravne države - in temelji na ustreznih listinah OZN in mednarodnih sporazumih, predvsem na Splošni deklaraciji človekovih pravic iz leta 1918 in na Konvenciji za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin. V skladu s prej omenjeno zgodovinsko navezo in tradicijo so v Temeljnih načelih ustavno opredeljeni tudi položaj in osnove za zaščito slovenskega jezika in, glede na njihov posebni pomen, tudi tiste družbene dejavnosti, ki jim mora biti namenjena posebna skrb. Zagotovljena je enakopravnost in zaščita vseh oblik zakonito pridobljene lastnine in neodtujljivost naravnih in kulturnih bogastev, ki so pomembna za obstoj in razvoj naroda. Nadalje Temeljna načela razglašajo in uzakonjajo neodvisnost sodstva kot osnovni pogoj pravne države, opredeljujejo pravico in dolžnost do obrambe države in neodvisnosti in pogoje za združitev z drugim narodom ali z več narodi v skupno državo oziroma zvezo držav. V zvezi s tem je treba poudariti, da te teze izhajajo iz stališča, da je država kot večnacionalna federacija ali konfederacija, in da ustava takšne vrste države pomeni v bistvu pogodbo/dogovor o načelih in pogojih skupnosti. Ob spremembi ali spremenjanju nove ustawe takšne državne skupnosti v bistvu s staro ustawo skupnost, ki je bila opredeljena z njo, preneha in se z novo ali spremenjeno ustawo na novo in ponovno vzpostavi. Od tod formulacija, zapisana v tezi o pogojih združevanja v skupnost z drugimi državami

opredeljene osnove mednacionalnih odnosov znotraj Slovenije njena odgovornost za obstoj in razvoj vsega slovenskega naroda, ne glede na to, kje vse živijo Slovenci; in tu je podana tudi podlaga za odnose z drugimi narodi in državami, pri čemer ta ustava v celoti upošteva najnaprednejša in mednarodno splošno priznana načela, zapisana v Ustanovni listini OZN in sorodnih dokumentih.

Smotri tako oblikovanih Temeljnih načel nikakor niso zgolj politični, temveč so še prej in v večji meri kulturni in humanistični v najširšem pomenu besede. Naš cilj pri tem ni bil ne odcepitev od Jugoslavije ne kakršenkoli prevzem oblasti ali kaj podobnega, temveč predvsem zaris osnov za moderno, humano družbo, ki naj temelji na samoorganiziranju ljudstva in na pravnem redu, in ki naj v čim večji možni meri omogoči svobodo, osebnostno integriteto in razvoj slehernega posameznika ter hkrati uresničenje tisočletnih sanj in hotenj naroda, ki je že s tem, da je obdržal in ohranil svojo etnično, moralno, kulturno in politično identiteto dokazal upravičenost svojih teženj; in naš cilj ali celo naša temeljna zahteva je bila, naj ta Temeljna načela in ustava slovenskemu narodu v celoti omogočijo svobodno uveljavljanje vseh njegovih kulturnih, civilizacijskih, gospodarskih, političnih in socialnih posebnosti.

TEMELJNE ČLOVEKOVE PRAVICE IN SVOBOŠČINE

Peter Jambrek

Na področju temeljnih pravic in svoboščin človeka in državljana niso teze za novo slovensko ustavo prav nič izvirne. Ko sem pripravljal njihov osnutek, sem imel pred seboj nekaj najbolj znanih novejših dokumentov in sem iz njih povzemal formulacije, ki so se mi zdele zlasti primerne za vključevanje v novo zasnovano slovensko ustavo. Največ formulacij se seveda opira na oba mednarodna pakta (Glej: Zakon o ratifikaciji mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah, Uradni list SFRJ, 1971, št. 7 in Zakon o ratifikaciji mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, Uradni list SFRJ, 1971, št.7), na Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, na nemško "Weimarsko ustavo", na povojo ustavo Italijanske Republike, na Sklepno listino Helsinski konference, na vse dosedanje jugoslovanske in slovenske ustave (od Vidovdanske do tiste iz leta 1974), in na nekatere druge dokumente in študije. Pregled mednarodnih dokumentov pokaže, da med njimi ni bistvenih vsebinskih razlik, in da gre le za razlike v posameznih formulacijah in poudarkih, pa morda v sistematizaciji snovi. Področje temeljnih človekovih pravic in svoboščin predstavlja pač zaokrožen in dovolj dognan dosežek moderne civilizacije in njene pravne kulture. Zato sem si prizadeval prenesti ustrezne formulacije v naše teze brez ambicij po kakšnih vsebinskih ali oblikovnih "inovacijah". Moj namen je bil, da v pogledu temeljnih pravic in svoboščin zasnovano nove slovenske ustave čim bolj približam in vskladim z veljavnimi mednarodnimi, zlasti evropskimi standardi. Sladnji tudi ustrezajo - kot je povedano že v moji splošnejši uvodni razlagi tez - razvojni stopnji pravne in politične zavesti Slovencev kot moderne nacije.

Vendar pa so pričujoče teze o človekovih pravicah nove, drugačne od veljavne ustavne formulacije tega področja predvsem glede na njihovo mesto in funkcijo v celoviti zasnovi nove slovenske ustave. V tej zasnovi imajo človekove previce prednostno in osrednjo vlogo. Edino v tem pogledu naše teze niso poskušale biti za vsako ceno "kratke", ampak nasprotno, izčrpne in dovolj precizne - čeprav upamo, da so kjub temu ostale "jasne" in "razumljive".

Nadalje je iz naših tez razvidno, da kot celota dosledno uveljavljajo načelo pravne enakosti, enakopravnosti pred zakonom, tudi glede na idejna in politična prepričanja. Zato nobeno konkretno idejo ali poltično združenje ne more imeti ustavno privilegiranega položaja.

Pravica do samoupravljanja v tezah ni izrecno formulirana. Razumljena je v radikalnejšem pomenu, ki je natančneje pojasnjen v nadaljevanju moje razlage, še posebej dognano pa v komentarju tez, ki ga je napisal Veljko Rus. Sam po eni strani razumem samoupravljanje kot proces samoregulacije in samoorganiziranja, ki ga ni potrebno še posebej (ustavno) normirati. Po drugi strani mi samoupravljanje pomeni tako razdelitev pristojnosti med nacionalno državo ter lokalno (občinsko, krajevno, mestno) in funkcionalno (javne službe) samoupravo, ki zagotavlja resnično neodvisnost, in po drugi solidarno interorganizacijsko in tržno povezovanje teh ustanov civilne družbe v razmerju do države. Po tretji plati je samoupravljanje istovetno s pravico gospodarskih subjektov do samoorganizacije in samoregulacije ter do podjetniške pobude in svobode, spet v razmerju do organov države. In slednjič, samoupravljanje kot intra-organizacijska struktura odločanja je možno le kot realizacija temeljnih človekovih pravic in svoboščin v okviru vseh oblik združevanja, na vseh (tudi mikro) ravneh socialne organizacije, ne pa samo v okviru politične organizacije na nacionalni ravni. V zgornjem pomenu je samoupravljanje v celoti operacionalizirano s konkretnimi, pravno oprijemljivimi pravicami in svoboščinami človeka kot državljanega, delavca in potrošnika.

Pri sistematizaciji tez o človekovih pravicah sem se pač oprl na ustrezen dosežke ustavne teorije in prakse o "negativnih" ("klasičnih" - osebnostnih in političnih pravicah) ter o "pozitivnih" (socialnih, ekonomskih in kulturnih) pravicah.

Včasih država ali kaka druga javna ustanova blokira legitimna prizadevanja osebe, da bi uživala svojo pravico. V ponazorilo lahko navedemo primere, ko država cenzurira komunikacije in na ta način preprečuje osebi biti informirana ali informirati druge, ali ko državni organ izvaja nelegalno telesno nasilje nad osebo s tem, da jo muči, ali pa ji preprečuje voliti. V vseh teh primerih država prizadeti osebi ne odtegne neke dobrine, ki bi ji jo morala priskrbeti, ampak ji preprečuje uresničevati pravice, ki jih že ima. V razmerju do države so torej te

pravice "negativne": oseba (državljan) ne pričakuje, da bo država zanj nekaj pozitivnega storila, ampak lahko zahteva, da se vzdrži določenih dejanj, da ga ne zapre, muči, cenzurira, neopravičeno zaslišuje, zasleduje, ipd.

"**Pozitivne**" pa so tiste pravice, na osnovi katerih državljan pričakuje in zahteva, da država izpolni neko svojo dolžnost s tem, da mu nudi določene usluge ali dobrine, na primer zdravstveno varstvo, da organizira in financira osnovno šolanje otrok, in tako naprej. Ker je pravzaprav težko določiti, katere so tiste dobrine, ki naj bi jih imel človek na svetu pravic uživati, in kakšna naj bi bila količina takih dobrin, in kar je sporno tudi, ali je res država najbolj primerena ustanova, ki naj razdeljuje take dobrine, štejejo nekateri le **klasične, negativne pravice, ki omejujejo državo**, za prave in nesporne. Klasične razlage temeljnih človekovih pravic torej predpostavlja, da prav avtoriteta države najbolj ogroža človeka in da je zato treba pojmovati človekove pravice kot sredstvo za varovanje individualnih svoboščin.

Po nasprotni razlagi pa človekovo dostojanstvo prav tako, ali še bolj ogrožajo številne druge družbene institucije, na primer tradicionalna družina, kapitalistično podjetje, avtoritarna cerkev, politične stranke in druge. Zato naj bi v vseh teh primerih prav država intervenirala in pomagala posamezniku izkopati se iz zanj neugodnega življenjskega položaja. Še več, posameznik naj bi imel **pravico zahtevati od države pomoč**, ki naj bi mu jo bila slednja dolžna nuditi.

V nadaljevanju svoje razlage tez o človekovih pravicah in svoboščinah se bom omejil v glevnem le na "**klasične**", to je osebnostne in politične pravice. Teze o socialnih, ekonomskih in posebej lastninskih pravicah pa pojasnjujejo kolegi Rus, Svetlik in Kamušič v naslednjih razdelkih te uvodne razlage.

Uveljavlja pa se še tretja razлага varstva človekovih pravic. Po tej razlagi ni le država dolžna skrbeti za realizacijo temeljnih človekovih pravic bodisi na negativen ali na pozitiven način. Tudi vse druge družbene ustanove in organizacije, zasebne ali družbene, naj bi bile neposredno odgovorne za uresničevanje in varovanje človekovih pravic. To pa pomeni, da naj bi imeli ljudje v razmerju do institucij, s katerimi sodelujejo ali katerih dejavní člani so, iste temeljne pravice, do katerih so

upravičeni v razmerju do državne oblasti. Taka razlaga ima seveda zelo dalekosežne posledice. Njeno dosledno razumevanje in uporaba terja prav zaprav **ovedbo samoupravljanja na vsa institucionalna področja**. Pomeni ukinitve zasebnih lastiških pravic na področju družbene proizvodnje; predpostavlja ukinitve političnih in oblastniških monopolov sosialističnih držav. Ta razlaga pa ni le revolucionarna v razmerju do obstoječih lastiških in državno oblastiških sistemov, ampak radikalizira tudi obstoječi institucionalni sistem delavskega in držbenega samoupravljenja kakršen je organiziran v Jugoslaviji in kakršen se uveljavlja na delen način tudi v številnih drugih deželah sveta: pomeni namreč praktično realizacijo vseh klasičnih "političnih" pravic do svobode misli, združevanja, mnenja, izražanja mnenj, in drugih znotraj in v vzajemnih razmerjih med samoupravnimi ustanovami in organizacijami (glej zgoraj in pa Veljko Rus v nadaljevanju).

Razlikovati pa velja tudi med "pristno" in "manipulirano" realizacijo človekovih pravic.

"Politično apatične" in "odtujene" državljanje prav zaradi njihovega neznanja in nemoči lažje in pogosteje manipulirajo vladajoče skupine, ki jih silijo, da se udeležujejo **ceremonialnih oblik politične udeležbe**, kakršne so: izražanje podpore državnim politiki, prepevanje državnih himen, korakanje v parada, sodelovanje pri uradno organiziranih demonstracijah, s katerimi izražajo svojo podrejenost in lojalnost do vladajočih idej, na pol prisilno in na videz prostovoljno delo pri raznih razvojnih projektih, glasovanje na zrežiranih ("nepoštenih") volitvah, itd.

Vse te oblike politične aktivnosti seveda ne dosegajo ravni, kakršno spodbujajo, garantirajo in opredeljujejo mednarodne norme o človekovih pravicah. Prav nasprotno, obstoj raznih oblik prisilne ali manipulirane politične udeležbe je dokaz za odsotnost politične demokracije, kakršno predpostavljajo te norme. Seveda je v družbeni in raziskovalni praksi pogosto težko razločevati med "pristnim" in "poštenim" ter "manipuliranim" političnim delovanjem. Konkretna merila, ki omogočajo razlikovati med obema vrstama politične udeležbe pa so izvedena zlasti od pojavov kakršni so "samostojnost", "iniciativa", "pluralizem", "politično nasprotovanje", "kritika", "opozicija" in "vpliv".

Zato je svoboda nasprotovanja, kritike in izbora med alternativami prvi pogoj in sestavina človekovih pravic.

Vrsta določil o mednarodnih človekovih pravicah na področju političnih svoboščin vsebuje na bolj ali manj izrečen način tudi **pravico do nasprotovanja odločitvam**, politiki, zakonom ali njihovim osnutkom, ki jih formulira in sprejema vlada neke države. Pogoj pravne veljave takega nasprotovanja pa je, da ga angažirani subjekti izvajajo preko legitimnih kanalov politične udeležbe in **v skladu z demokratičnimi pravili**. V nadaljevanju svoje razlage bom obravnaval nekaj takih določil.

Pravica do svobode mišljenja in izražanja in pravica, da nihče ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mišljenja (19. člen Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah) predpostavlja sočasni obstoj različnih, včasih tudi nasprotnih ali celo vzajemno izključujočih se stališč o političnih vprašanjih in pa svobodo lastne izbire med temi stališči. Nekateri tudi trdijo, da ni pomembno, če kdo drugi šteje določeno stelišče in ustrezni izbor za neumen, neprimeren ali odklonski.

Posebno pozornost pa je vendar treba posvetiti dejanjem "nadlegovanja" ali "vmešavanja", ki jih zagreši vlada določene države, vladajoča politična stranka in posamezni funkcionarji organov.

Svoboda izražati mnenje in svoboda iskanja, sprejemanja in širjenja informacij in idej s kakršnimikoli sredstvi (21. člen Deklaracije) predstavlja obstoj različnih medijev preko katerih je mogoče sporočiti ideje. Ti mediji pa morajo biti tudi vsem dostopni, tako da državljanji lahko svobodno izbirajo, katerim bodo pisali, katere radijske postaje bodo poslušali ali katere televizijske programe bodo gledali.

Nadalje lahko rečemo, da ta določila državi branijo cenzurirati vesti, komentarje in politična stališča ter omejevati pravico kritizirati vlado. Osnutek mednarodne konvencije o svobodi informacij izrecno zagotavlja vsaki osebi pravico izbirati med različnimi informacijami ter spodbuja "razvoj neodvisnih sredstev informiranja".

Da bi dobila zamisel o pravici do **svobodnega in miroljubnega zbiranja in združevanja** kakršenkoli praktičen pomen, je treba predpostaviti obstoj različnih možnosti za zbiranje in pluralizem asociacij

s političnimi cilji.

Poudariti velja, da izraza "miroljubno" v tem okviru ni treba razlagati preveč na široko. Generalna skupščina ga je opredelila kot zbiranje "brez nasilja, nereda in uporabe orožja".

Glavni namen pluralizma različnih zborov, asociacij in organizacij je seveda odpiranje možnosti za izražanje in združevanje posebnih blokov ali segmentov političnih interesov.

Šele če so odprte take možnosti lahko interesna združenja med seboj sodelujejo, si nasprotujejo, sklepajo kompromise, oblikujejo koalicije, se sporazumevajo ali preglasujejo v demokratičnem političnem procesu. Cilj tako razumljenega političnega pluralizma je preprečiti katerikoli skupini državljanov, da bi svoje lastne poglede vsilila drugim segmentom družbe in tako pridobila ustrezni mnenjski monopol, ki bi zožil spekter političnega izbora.

V tej zvezi je Generalna skupščina Združenih narodov že večkat izrecno priporočila svojim državam članicam, "naj stremijo za realizacijo popolne svobode za mirno izražanje politične opozicije in upoštevajo izjemni pomen ohranitve dostojanstva in vrednosti človekove osebnosti ..." (Resolucija Generalne skupščine 290 (IV), 381 (V) in 819 (IX)).

Rezultati prizadevanj, da bi formulirali obče principe varovanja svobode in nediskriminacije na področju političnih pravic, pa je tudi osnutek priporočila, ki vsebuje zahtevo "da je potrebno zagotoviti polno svobodo za mirno izražanje politične opozicije, kakor tudi za organiziranje in svobodno delovanje političnih strank ter za pravico predlagati kandidate na volitvah". (Osnutek Generalnih načel o svobodi in nediskriminaciji na področju političnih pravic, ki ga je sprejela podkomisija za preprečevanje diskriminacije in za varstvo manjšin leta 1961 (resolucija 1 (XIV).)

Pravica do sodelovanja pri opravljanju javnih zadev svoje države bodisi neposredno ali po svobodno izbranih predstavnikih (21. člen Deklaracije) temelji na domnevi, da obstojijo možnosti in kanali, preko katerih lahko državljanji direktno (na raznih zborih, z odpoklicem, na referendumih, na volitvah) ali indirektno (zlasti preko svojih predstavnikov, delegatov, poslancev, odbornikov) uveljavljajo svoj

politični vpliv. V modernih državah so zlasti parlamenti in druge skupščine institucionalna oblika izražanja in združevanja pluralizma političnih interesov. "Institucionalni pluralizem" pa ima tudi obliko "delitve oblast" med posameznimi vejami državno-politične oblasti, in še posebej med zakonodajo in izvršno oblastjo.

Politične pravice so torej omejene tako v primeru, če dejanska moč vlade ni kontrolirana, ali pa če je osredotočena.

Spošna Deklaracija o človekovih pravicah nadalje razglaša, da "ima vsakdo pod enakimi pogoji pravico javnih služb v državi". (21, (2) člen). Tudi v tem primeru so enake možnosti vsakogar biti izvoljen ali imenovan za javno funkcijo učinkovito varovane zlasti v konkurenčni situaciji. Tako situacijo pa omogoča implicitna norma, ki dovoljuje, ali še bolje, spodbuja, da kandidirajo za javno funkcijo vsi, ki izpolnjujejo v naprej znane objektivne in obče pogoje, ne pa le tisti, ki jih izberejo na podlagi določenih privilegijev in drugih oblik diskriminacije.

"Poštene volitve" so po Deklaraciji pogoj in garancija, da volja ljudstva v rasnici postane temelj avtoritete javne oblasti. Dokumenti o človekovih pravicah ne določajo še posebej in natančneje, kakšna je vsebina pridevnika "pošten". Vendar pa Deklaracija opredeljuje nekaj splošnih načel, kakršna so občasnost volitev, splošna in enaka volilna pravica, in tajno glasovanje, ki naj zagotavljam "svobodno glasovanje" (člen 21).

Sam tudi mislim, da so **volitve poštene** zlasti, če dopuščajo ali celo spodbujajo **možnost izbora med kandidati**, če so torej kompetitivne in svobodne. S stališča posameznika predstavljajo namreč volitve priložnost za udeležbo pri odločanju o izbiri funkcionarjev, ki jim je poverjeno upravjanje javnih zadev. Da pa bi bilo politično dejanje glasovanja smiselno, morajo imeti državljanji možnost izbora med več, ali vsaj med dvema kandidatoma za isto funkcijo. Beseda "volitve" pač pomeni, da nekdo "izvoli", se pravi, izbere eno od več alternativnih možnosti.

Tudi **tajnost glasovanja** je ključnega pomena s stališča glasovanja. To načelo učinkovito preprečuje - če je seveda tudi v praksi izvajano - da nekdo, ki ima politično ali ekonomsko moč z grožnjami ali oblubami, s silo ali nagradami, manipulira z volilci, se pravi, da preprečuje izražanje njihovih pristnih osebnih interesov z aktom glasovanja.

za doseganje ustreznih rezultativnih delov
v teh avtomobilskih komisijah. A tudi v drugih delovnih skupinah.

z določenima dejavnostima delovali so na
ibljujejočih podlagah, ki jih je predstavil
hj oziroma vrednostno oceno.

Daleč največje vpliv na delovanje
participacije pri dohodovanju
izvirnih in novembarskih
dobjav znotraj celotne organizacije.

Zato je bilo potrebno, da se načrtuje
in lastnišču, da bi lahko vplivalo na
vrednostno oceno.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

Načrtovanje je bilo izvedeno v skladu s
vrednostno oceno, ki je bila uvedena
v letu 1972.

STANE KAVČIČ DNEVNIK IN SPOMINI, 1972-1987

Časopis za kritiko znanosti

**STE ROJENI PO LETU 1955?
POTEM O STANETU KAVČIČU NE
VESTE NIČ!**

Ogromna večina ljudi je videla v naših usodah tudi človeško tragiko in ne je političnega poloma. Dejansko pa je bila večja tragika pri zmagovalcih.

Stanislav Kavčič, Dnevnik in spomini, leta 1972, stran 75.

Druga izdaja knjige bo izšla konec aprila 1988. Vezana bo v platno, obseg knjige je 600 strani, B5 formata. **Prednaročniška cena je 50.000 dinarjev!**

DELO, LASTNINA, KULTURA IN DEMOKRACIJA

Veljko Rus

Delu, kot najbolj univerzalni in najbolj trajni oblici druženja ljudi, tudi v teh tezah za novo slovensko ustavo pripisujemo centralno vlogo pri oblikovanju sodobne civilizacije, kulture in demokracije.

Delo ne more biti generator nove civilizacije če je ločeno od lastnine, ne more biti generator nove kulture, če ne pospešuje osebnega razvoja slehernega delavca, niti ne more biti vir posameznikove samoemancipacije, če ne zagotavlja soodločanja v političnih zadevah.

DELO IN LASTNINA

Dosedanje evropske civilizacije so bile toliko bolj človeško polne in politično stabilne, kolikor bolj so omogočale povezovanja dela in lastnine; čeprav so načelo povezanosti dela in lastnine v manjši ali večji meri uresničevale, pa ga nobena ni postavila za vrhunsko legitimno in legalno načelo družbene ureditve. Teze za novo slovensko ustavo postavljajo to načelo kot osnovni arhitektonski princip oblikovanja socialnih struktur in regulirjanju socialnih procesov. Vez med delom in lastnino je dvosmerna:

- a. delo je poglavitni vir prilaščanja in s tem **LEGITIMNA** osnova lastine;
- b. lastina je poglavitni pogoj za avtonomnost človekovega dela.

Če so delovna sredstva "podaljšana roka človeka" je prav, da pripadajo delavcu in samo delavcu, oziroma delovni skupini ali delovnemu kolektivu. Geslo "tovarne delavcem", je končno treba razumeti dobesedno; to pa pomeni, da delavcu ne pripada samo del dohodka, ampak tudi delovna sredstva.

Tako kot pripadajo fabrike delavcem, pripadajo univerze profesorjem, inštituti raziskovalcem in bolnice zdravnikom. Z realizacijo tega načela se sistemsko zagotavlja:

- a. motivacija posameznikov, skupin ali kolektivov za modernizacijo in vzdrževanje delovnih sredstev, za smotrno delitev in organizacijo dela ter

za doseganje ustreznih rezultatov dela;

- b. avtomatska odgovornost zaposlenih za celotni delovni proces in za delovna sredstva;
- c. delovna avtonomija delavcev znotraj delovnih organizacij;
- d. politična avtonomija delovnih organizacij v odnosu do širšega polit-ekonomskega sistema.

Delo, ki omogoča samo participacijo pri upravljanju s sredstvi in participacijo pri dohodku, ukinja sicer dominacijo "mrtvega dela nad živim" oziroma kapitala nad delom, ne ustvarja pa odgovornosti živega dela za mrtvo, niti njegove kontrole nad mrtvimi oziroma minulim delom. Zaradi tega delo tudi v jugoslovanski samoupravnji družbi nima osvobajajoče funkcije. Jugoslovanski socializem je namreč skupaj z vsemi drugimi socializmi ohranil dediščino kapitalističnih družb, ki je v LOČEVANJU dela in lastnine: socializmi so sicer oznanjali prevlado živega dela nad mrtvimi (dela nad kapitalom), niso pa uveljavljali povezave med delom in kapitalom. Zaradi tega lahko rečemo, da so bili dosedanji socializmi, vključno z jugoslovenskim antikapitalistični, ne pa postkapitalistični sistemi.

Jugoslovanski socializem se je odlikoval po tem, da je z uveljavljanjem proste izbire šole, poklica in delovne organizacije zagotavljal lastninsko pravico razpolaganja delavca z njegovo delovno silo in s tem omogočil oblikovanje bistveno bolj liberalne družbe kot so jo ustvarili drugi socializmi; ker pa ni hkrati z lastniško pravico delavca na njegovo delovno silo uveljavljal tudi njegove lastninske pravice na delovna sredstva, se ni mogel izogniti anarhičnim mikroekonomskim procesom, niti vse večjemu intervencionizmu političnih megastruktur, ki so skušale omejiti anarhoidni značaj vsakodnevne prakse.

Z uveljavljanjem lastninskega načela razpolaganja s proizvodnimi sredstvi se poleg pravic prenaša na delavca in delovne kolektive tudi odgovornost za celotni delovni proces. Z lastništvom se uveljavlja tudi avtomatična odgovornost delavca in delovnih kolektivov za kapital, s tem pa se tudi radikalno zmanjšuje potreba po kontroli in regulaciji političnih megastruktur v delovni organizacijah.

Z uveljavljanjem načela po katerem so delavci ne samo upravljalci,

ampak tudi lastniki kapitala, se ukinja institut družbene lastnine. Namesto družbene lastnine, se konstituirajo različne oblike lastništva od individualne, prek skupinske, družinske, kooperativne, zadružne, sindikalne, bančne, do občinske, nacionalne in državne. Oblike lastnine se oblikujejo po svobodni presoji delavcev pač glede na sociotehnične zahteve delovnih procesov, ne pa glede na ideološko-politične kriterije političnih teles.

Ukinjanje družbene lastnine zahteva uveljavljanje DRUŽBENOSTI vseh lastninskih oblik, bodisi da gre pri tem za individualno, družinsko, kooperativno ali državno lastnino. Družbenost vseh lastninskih oblik je mogoče uresničevati s takšno regulacijo, ki v največji možni meri zmanjšuje dominacijo, eksploracijo ali dezintegracijo vseh lastninskih subjektov, tako individualnih kot kooperativnih, sindikalnih kot tudi državnih. V skladu s tem se tudi individualno in kolektivno vlaganje delnic omejuje samo v tista področja v katerih so delničarji delovno in poslovno udeleženi.

DELO IN KULTURA

Povezovanje dela z lastnino omogoča avtonomno in odgovorno delo, to pa je osnova za vzpostavljanje vezi med DELOM in KULTURO. Avtonomno delo seveda ni zadosten, je pa nujen pogoj za osebno rast posameznika v delu in s tem za ponovno vzpostavljanje vezi med delom in kulturo. Kulturno delo in delovna kultura sta najpomembnejši vrednoti, ki ju je uveljavljal Evrokомунизem, vendar je ni mogel utemeljiti ekonomsko in politično, ker je pristajal na tradicionalno ločitev lastnine od dela.

V novi Jugoslaviji smo načelo povezanosti med delom in kulturo priznavali le v rudimentalni obliki tedaj ko so mladinske brigade delale pod gesлом "mi gradimo progo, proga gradi nas". Kjub tem obetavnim začetkom pa se je v kasnejših letih delo vse bolj ekonomiziralo. Še večji razcep med delom in kulturo je nastal potem, ko smo delo vklenili v vulganizirani distributivni dohodkovni sistem samoupravljanja in zbanalizirali s primitivnimi oblikami potrošništva. Dohodkovna in potrošniška degradacija dela je končno privedla tudi do tega, da je degenerirala delovna in poslovna kultura, kar je seveda vplivalo tudi na degeneracijo same ekonomije; gospodarstvo, ki mu je za cilj samo dohodek, profit ali potrošništvo, ne more biti nikoli uspešno gospodarstvo.

V zvezi z zgornjimi izvajanjimi je treba v novi ustavi zagotoviti postopno in hkrati dosledno uveljavljanje tesne vezi med kulturo in delom, to pa pomeni, da je delo organizirano tako, da zagotavlja trajno osebno rast posameznikov, ne pa njihovih človeških potencialov. Delavec in delovni kolektivi morajo zagotoviti vsem tistim, ki so vključeni v delovni proces ustrezen kvaliteto delovnega in tudi ustrezeno kvaliteto celotnega življenja. Delovni proces mora biti organiziran tako, da aktualizira osebne potenciale delavcev, da zagotavlja njihov nenehni strokovni napredok ter da preprečuje fizično degradacijo in socialno izolacijo vseh tistih, ki so vključeni v proces dela.

Delo in delovna organizacija potemtakem ne zagotavlja delavcu samo ustrezen dohodek, ampak tudi ustrezeno socialno blaginjo, ki pomeni družbeno dogovorjeno zadovoljitev materialnih, personalnih in societalnih potreb.

DELO IN DEMOKRACIJA

Sodobne družbe so funkcionalno diferencirane, profesionalno pestre in organizacijsko bogate tvorbe. Funkcionalna diferenciranost in organizacijska gostota porajata množico interesno različnih subpopulacij, profesionalna pestrost pa mozaik subkultur. Zaradi tega je neizogibno, da se v skladu z naravo omenjenega sociokulturalnega pluralizma uveljavlja tudi politični pluralizem; politični pluralizem v takšni družbi ne more biti več opredeljen kot demokracije v kateri vlada večina, ampak je lahko opredeljen samo kot demokracija, ki ščiti avtonomijo manjšin.

Decentraliziran politični sistem je edina ustrezna oblika mikroregulacije avtonomnih delovno-lastniških subjektov. V okviru delovne organizacije mora takšen politični sistem zagotoviti iste politične pravice, kot jih zagotavlja na globalni ravni to pa pomeni, da zagotavlja delavcu poleg lastninskih pravic, ki izvirajo iz dela tudi:

- a. pravico neposrednega soodločanja o konstitutivnih zadevah (volitev vodilnih ljudi, in opredelitev osnovnih načel upravljanja z delovno organizacijo)
- b. kontrolo nad delom poslovnih in strokovnih služb
- c. neodvisna arbitražna telesa, ki razrešujejo individualne in kolektivne delovne spore.

Na medorganizacijski ravni mora zagotoviti politični sistem poslovno in politično avtonomijo vseh delovnih organizacij, ki se izraža v uveljavljanju samoorganiziranja vseh delovnih kolektivov, ne glede na to ali delujejo na ekonomskem ali neekonomskem področju (družbene službe). Uveljavljanje načela samoorganizacije delovnih kolektivov je:

- a. bistveni pogoj za uveljavljanje civilne družbe, ki temelji na načelu samoorganiziranja in samoreguliranja vseh nedržavnih, se pravi delovnih, kulturnih, političnih, itd. organizacij

- b. bistveni pogoj za defeudalizacijo jugoslovanske družbe, ki se kaže v dominaciji teritorialne integracije nad funkcionalno, oziroma v dominaciji občinske politike nad poslovno politiko delovnih organizacij

Lastniške in politične pravice delavcev izključujejo po eni strani intervencionizem političnih teles v delovnih organizacijah, po drugi strani pa družbenost lastnine postulira pravico občin in republik da intervenirajo v primerih, ko delovne organizacije ogrožajo fizično ali socialno strukturo regije.

SOCIALNE PRAVICE IN UREDITEV DRUŽBENIH DEJAVNOSTI

Ivan Svetlik

Družbene dejavnosti imajo naslednje funkcije:

- Zadovoljevanje določenih potreb ljudi, ki so skupne vsemu prebivalstvu ali določenim skupinam in so na podlagi družbenega konsenza opredeljene kot skupne potrebe in jih ni samotno ali mogoče zadovoljevati individualno.

- Vlaganje v infrastrukturo in neposredno zagotavljanje tistih storitev, ki so posebej pomembne za družbeni in gospodarski razvoj.

- Odpravljanje družbeno nezaželenih posledic (disfunkcij) delovanja tržnega gospodarskega sistema.

- Zagotavljanje socialne integracije in preprečevanje nesprejemljivih socialnih razlik ter marginalizacije ogroženih socialnih skupin.

Realizacija navedenih funkcij teče prvenstveno na dveh ravneh: na republiški in na nižjih ravneh, ki vključujejo razne teritorialne povezave (regije, občine, krajevne skupnosti, naselja) kakor tudi funkcionalne povezave (delovne in druge organizacije, panoge, skupine ljudi, zainteresiranih za določene storitve).

Raven republike

Na ravni republike je potrebno oblikovati celovito socialno politiko. To pomeni:

- Določiti in medsebojno uskladiti razvojne cilje posameznih družbenih dejavnosti.

- Določiti razmerje med družbenimi dejavnostmi in gospodarstvom.

- Določiti razmerje med družbenimi dejavnostmi in takoimenovano splošno porabo.

Operacionalizacija razvojnih ciljev družbenih dejavnosti ima obliko programov in ukrepov za njihovo realizacijo. Na ravni republike prideta v poštev predvsem dve vrsti programov:

- Univerzalni programi, katerih naloga je zagotavljanje določenih

osnovnih storitev vsem prebivalcem v enaki meri neodvisno od njihovega socialnega in ekonomskega položaja. S temi programi se zagotavlja socialna integracija, občutek pripadnosti k skupnosti in občutek enakopravnosti. Primeri takih programov so: zagotovljeno brezplačno izobraževanje do pridobitve srednje izobrazbe, pravica do določnega števila dni izobraževanja na vsako leto delovne dobe, določene oblike in obseg osnovnega in specialističnega zdravstvenega varstva, pravica do minimalne pokojnine v starosti, neodvisno od predhodne aktivnosti in podobni.

-Selektivni programi, katerih namen je zagotavljanje storitev posebej ogroženim oziroma skrbi potrebnim skupinam kot so invalidi, brezposelni, matere z majhnimi otroki, otroci iz nižjih socialnoekonomskeih kategorij in skupine s posebnimi boleznimi. Njim so namenjen raznovrstne oblike denarnih pomoči kot so otroški dodatki, štipendije in plačani porodniški dopusti, programi za usposabljanje, prekvalifikacije in rehabilitacije in posebno zdravstveno varstvo. S temi programi se preprečuje nesprejemljive socialne razlike oziroma zagotavlja dogovorjeni minimum socialne enakosti ter občutek družbene pravičnosti.

Socialna politika, vključujoč univerzalne in selektivne programe, je rezultat sporazuma predstavnikih teles republike. Katera telesa so to, je odvisno od rešitev v tej sferi. V načelu pa so možne naslednje:

-Da se o vprašanjih socialne politike sporazumevajo splošna predstavniška telesa,

-Da se splošna predstavniška telesa okrepijo s posebnimi zbori (enim ali več za različna področja), ko gre za sprejemanje predpisov s področja socialne politike,

-Da se formirajo posebni odbori, ki so sestavljeni iz predstavnikov uporabnikov in izvajalcev in pripravljajo predloge odločitev za splošna predstavniška telesa republike,

-V tezah za slovensko ustavo v ta namen predvidevamo senat kot predstavništvo socialnih, ekonomskih, kulturnih in občinskih teles. Republiška predstavniška telesa sprejmejo cilje socialne politike in temeljne programe. Odločajo tudi o virih sredstev za financiranje programov. Posamezne ukrepe za realizacijo programov kakor tudi nekatere programe sprejemajo na predlog administracije posamezni odbori, ki so sestavljeni iz predstavnikov uporabnikov in izvajalcev za posamezna področja družbenih dejavnosti. Državna administracija od

republiške do občinske je odgovorna za izvajanje programov in ukrepov socialne politike, kar pomeni, da najde izvajalce za posamezne programe, razdeli sredstva in skrbi za sprotno strokovno in finančno kontrolo. Končna kontrola izvedbe programa pripada telesu, ki je program sprejelo.

Nižje ravni

Funkcija družbenih dejavnosti na nižjih ravneh je, da dopolnjujejo republiške univerzalne oziroma selektivne programe. To pomeni, da zagotavljajo enake storitve kot republiški programi, vendar v večjem obsegu ali da zagotavljajo povsem drugačne storitve, ki jih republiški programi ne nudijo. Ti programi so za območje, organizacijo ali skupino lahko tako kot republiški univerzalne ali selektivne narave in imajo enake funkcije: socialna integracija in zmanjševanje socialnih razlik. Utemeljeni so s posebnimi socialnimi, kulturnimi in ekonomskimi pogoji območja ali skupine, ki jih sprejme.

Programov na nižjih ravneh ne more predpisovati država (čeprav se tudi nekateri državni oziroma republiški programi izvajajo lokalno), niti jih ne more preprečevati ali omejevati. Pobude zanke dajo skupine ljudi, vodstva posameznih organizacij ali skupnosti ali potencialni izvajalci. Predloge pripravijo odbori zainteresiranih uporabnikov. Predlogi vsebujejo: vrsto in obseg storitev, stroške in način zbiranja sredstev, pravila za porazdelitev storitev in čas trajanja programov. Predloge sprejemajo zainteresirani uporabniki oziroma plačniki na referendumu. Odbor, ki je sestavljen iz predstavnikov uporabnikov, najde najprimernejše izvajalce in spremi izvajanje programov. Pri tem se dogovarja s predstavniki izvajalcev. To so avtonomne (samoupravne) interesne skupnosti.

Iзвajalci programov

Opredelimo tri vrste izvajalcev:

-Družbene službe oziroma delovne organizacije s področja družbenih dejavnosti (vrtci, šole, zdravstveni domovi, službe za zaposlovanje, domovi za ostarele...). Družbene službe so v osnovi organizirane tako kot podjetja, če pa ne proizvajajo storitev izključno za trg, so v njihovih upravnih organih (lahko) tudi predstavniki uporabnikov.

-Individualni, privatni in kooperativni proizvajalci storitev. Če proizvajajo za trg, so v celoti avtonomni, če pa želijo izvajati določene

programe storitev, morajo sprejeti določene pogoje uporabnikov (na primer standardi kvalitete). Njihova kontrola bi bila lahko predvsem profesionalna, na primer da so člani ustreznih profesionalnih društev.

-Neprofesionalni proizvajalci storitev, ki te nudijo na osnovi prostovoljnega dela na primer v okviru prostovoljnih in dobrodelnih organizacij ali skozi raznovrstne oblike altruistične socialne pomoči, na osnovi vzajemnega dela oziroma samopomoči, na osnovi sorodstvenih, prijateljskih, sosedskih in podobnih mrež za recipročno menjavo dela in na osnovi samoprodukcije. Gre za neformalne in polformalne oblike družbenih dejavnosti. Njihova funkcija je mobilizacija dodatnih virov: dela, znanja in sredstev za zagotavljanje storitev, aktiviranje posameznikov, povečevanje socialne integracije na lokalni ravni in zadovoljevanje specifičnih potreb, na katere raznovrstni programi neustrezno odgovarjajo.

V načelu ne more imeti noben izvajalec monopola nad izvajanjem določenega programa storitev oziroma vsak lahko za izvajanje določenega programa kandidira pod enakimi pogoji, razen če niso v tem pogledu vnaprej postavljene določene zakonske omejitve. To pomeni, da bi lahko individualni, privatni in kooperativni izvajalci kandidirali ne le za izvajanje lokalnih oziroma regionalnih programov, temveč tudi za izvajanje nekaterih republiških. Če je skrb za brezposelne stvar republiških programov, bi na primer skupina brezposelnih za medsebojno pomoč lahko dobila določeno finančno pomoč iz republiškega programa. Skupina upokojencev bi dobila neizkoriščen družbeni prostor za svoje delovne, kulturne ali rekreacijske aktivnosti. Prav tako pa bi družbene službe lahko poleg izvajanja republiških in drugih socialnih programov proizvajale storitve tudi za trg.

Trg storitev

Večje število relativno naodvisnih proizvajalcev storitev na eni in številni porabniki storitev na drugi strani omogočajo vzpostavitev trga storitev. Njegove funkcije so:

- Da zagotavlja tiste storitve, ki jih ne zagotavljajo niti programi niti polformalna oziroma *neoformalna* sfera ali pa jih ne zagotavljajo v zadostni meri ali pravočasno.
- Da poveča izbiro med storitvami oziroma postrost ponudbe.
- Da mobilizira dodatne vire za zagotavljanje storitev in poveča raven zagotovljenosti potreb po storitvah.

- Da razkriva prikrite socialne razlike
  - Da povečuje konkurenco med proizvajalci storitav, prispeva k zniževanju stroškov in k racionalizaciji ter oblikovanju kriterijev za vrednotenje storitev, ki se zagotavljajo na osnovi programov.

Trg storitev ne more nadomestiti programov, lahko pa jih bistveno dopolni. Proizvodnja storitev za trg bi morala biti dovoljena vsem izvajalcem.

LASTNINSKA IN ORGANIZACIJSKA RAZMERJA

Mitja Kamušič

V obstoječi ustavi SR Slovenije so organizacijska razmerja v nedržavnih organizacijah in lastninska razmerja na sploh urejena deloma že v temeljnih določbah, deloma pa v poglavju o družbenoekonomski ureditvi. Tozadevna ustavna ureditev ne ustreza moderni ustavni normativni ureditvi, ker obsega ideološke politične teze, kis o deloma v sebi protislovne (npr. družbena lastnina, ki ni lastnina, ker nima jasno določenega nosilca in koristnika; blagovna tržna proizvodnja v okoliščinah, ki jo blokirajo), deloma so v nasprotju z obstoječimi znanstvenimi (sociološkimi in ekonomskimi) dognanji ali vsaj z večinskimi stališči v znanosti, oziroma niso normativne, ampak programske narave.

V obstoječi ustavi so določbe, ki vanjo ne spadajo, ker bi sodile v zakon ali celo v podzakonski akt, ki sta lažje spremenljiva. Mnogo stvari, ki jih ustava ureja, zlasti na področju notranje upravnoorganizacijske strukture gospodarskih in drugih organizacij, je nesmiselno in škodljivo normativno urejati, ker je to stvar vsake samostojne samoupravne organizacije. Tudi zapletenost, težja razumljivost, ponavljanje in uporaba redundantnih izrazov, kakor npr. "organizacija združenega dela", so v nasprotju s sodobno pravno obliko ustavnega teksta.

Na drugi strani slovenska ustava ne more popolnoma posnemati tekste meščanskih kapitalističnih držav, ker mora v njej priti do izraza večji poudarek na družbenosti in demokratični vsebini (samo)upravljanja gospodarskih in drugih delovnih organizacij. Na nek način mora obstajati tudi racionalna kontinuiteta z obstoječo ureditvijo.

Lastništvo produkcijskih sredstev, oziroma drugih sredstev, ki se uporablajo v gospodarske (podjetniške) namene, morajo imeti enako kakor sredstva, ki so namenjena osebni, družinski ali kolektivni (skupni) uporabi, jasno določenega nosilca in jasno določene pravice, obveznosti in odgovornost pri uporabi, razpolaganju, upravljanju in koriščenju sredstev v različnih lastninskih oblikah. Ustava naj navede le oblike lastninskih

razmerij, tj. zasebna, zadružna, korporacijska (oziroma kolektivna) in družbena lastnina. Pridobivanje, prenašanje, prenehanje lastninskih pravic oziroma pooblaščenih in odgovornih organov pravnih oseb, ki so nosilci lastninskih pravic, se ne določa z ustavo. Ustava naj le določa, da to urejuje zakon, ki mora obravnavati vse oblike lastnine na produkcijskih in drugih sredstvih, ki se uporablajo v gospodarske (podjetniške) namene enakopravno, tako glede davkov in drugih družbenih prispevkov in tudi glede preprečevanja gospodarske in ekološke škode, ki bi zaradi njihove uporabe nastale drugim organizacijam ali družbeni skupnosti. Zakon tudi določa, kdaj določena vrsta lastninskih ali drugih premoženskih razmerij zaradi splošnega družbenega interesa ne more nastati oziroma kdaj preneha in pod kakšnimi pogoji.

Pojem družbene lastnine lahko ohranimo, vendar mora ustrezeni zakon določati, da mora funkcije imetnika lastninske pravice prevzeti ali republika ali občina oziroma druga teritorialna ali funkcionalna javnopravna skupnost, pri čemer mora določiti pooblastila, dolžnosti in odgovornost organa oziroma oseb, ki zastopa te javnopravne skupnosti. Družbeno lastnino sredstev, ki služijo gospodarskim namenom, mora ustava v načelu, konkretno in podrobno pa zakon razlikovati od ružbene lastnine sredstev, ki so namenjena splošni uporabi. Pri prvi je smotorno zahtevati ohranjanje vrednosti družbenih sredstev in ustrezeno akumulacijo, pri drugi pa le racionalno in ekonomično uporabo in upravljanje s strani odgovornih oseb, organov in organizacij.

Sredstva v kakršnikoli lastninski obliki niso nastala le s tekočim (živim) delom, ampak tudi zaradi uporabe produkcijskih sredstev, ki so rezultat preteklega (minulega) dela in tudi s smotorno uporabo zemlje in njenih bogastev. Iz tega sledi, da človekovo (živo) delo ni edina podlaga za prilaščanje proizvoda družbenega dela in za upravljanje družbenih sredstev, kakor sledi iz sedanjega ustava. To je treba v ustavi priznati in z zakonom okvirno urediti.

Ustava mora priznati posameznikom in njihovim skupinam (zadružam, kolektivom) pravico, da pridobivajo produkcijska sredstva in sredstva za osebno in skupno uporabo enakopravno predvsem iz dohodka, ki ga ustvarijo s svojim sedanjim in preteklim (minulim) delom in s svobodno tržno menjavo oziroma z drugačnimisvobodno sklenjenimi pogodbennimi aranžmaji. Zakon oblikuje razmere, v katerih so ljudje spodbujeni za

gospodarno pridobivanje dohodka in sredstev v njihovi lasti. Zakon določa tudi načine pridobivanja sredstev v osebni in kolektivni lasti z dedovanjem, s prodajo zemljišč in na osnovi drugih nedelovnih naslovov, pri čemer lahko država z davki, taksami ali kako drugače omejuje pridobivanje premoženja iz teh naslovov.

Podjetniška dejavnost je načeloma svobodna tako za posameznike in njihove družine, kakor za združbe (zadruge, korporacije ali druge oblike organiziranega sodelovanja), pri čemer lahko ti poleg svojega živega dela vlagajo lastna sredstva, si izposojajo tuja sredstva in v skladu z zakonom lahko uporabljajo in upravljajo tudi družbena sredstva. Oblike solastništva in pridobivanja dohodka oziroma pridobivanje lastnine na novo ustvarjenih sredstvih ureja zakon tako, da so lastninski deleži vseh imetnikov lastninskih pravic enakopravno obravnavani. To velja tudi za tuje državljanje oziroma za inozemske pravne osebe, pri čemer upošteva recipročne pravne določbe v drugih državah.

Notranja organizacijska strukturagospodarskih in drugih delovnih organizacij, njihovo povezovanje in načini upravljanja so načeloma svobodni in odvisni le od delavcev, ki imajo pravico upravljati s temi organizacijami in javnopravnimi skupnostmi, ki so vložili svoja sredstva v te organizacije. Ureditev lastniških razmerij in razmerij pri upravljanju teh organizacij zako ureja le okvirno, da zaščiti pravice do pridobivanja dohodka in upravljanja tako delavcem kot posameznikom, skupinam in pravnim osebam, ki so v te organizacije vložili svoja sredstva. To pomeni, da v ustavu ne spadajo konkretnne določbe o notranji organizaciji gospodarskih in drugih organizacij, o njihovih organih in načinih upravljanja, o njihovem povezovanju in združevanju, ker to okvirno in bolj fleksibilno ureja zakon, predvsem pa je prepričeno volji delavcev - upravljalcev in imetnikom lastninskih pravic na sredstvih organizacij.

Ustava načelno in splošno proglaši načelo svobodnega trga, ne spušča pa se v opredelitve pojma tržnega in blagovnega gospodarstva, socialističnih produkcijskih odnosov, družbene lastnine. To mora biti prepričeno razvoju znanosti in prakse, ki je z zakoni le delno in okvirno regulirana.

V primeru združevanja in povezovanja republike Slovenije v okviru širše jugoslovanske skupnosti ali drugih širših skupnosti, principi glede

lastninskih notranjih organizacijskih razmerij in podobno, navedeni v slovenski ustavi, veljajo v vsakem primeru. V sporazumu o združevanju in povezovanju v širše skupnosti se lahko določi, katera lastninska in organizacijska načela se uveljavljajo na splošno v širši jugoslovanski ali drugi skupnosti in katere stvari lahko urejajo zakoni teh skupnostiza vse članice teh skupnosti. Načeloma je terba težiti za skupni in enakopravno regulirani trg, na katerem konkurenčno in pod istimi pogoji nastopajo vsi gospodarski subjekti iz vseh članic širše skupnosti. Ustava in drugi pravni akti širše državne skupnosti ne morejo urejati lastninskih in organizacijskih razmerij, ki veljajo v republiki Sloveniji, razen sporazumno z njim in dokler velja takšen sporazum.

DRŽAVNA UREDITEV**France Bučar**

Državna ureditev ima v sodobni družbi dvojno nalošo: na eni strani naj zavaruje človeka-posameznika v njegovih človečanskih in državljanских pravicah, naj torej služi kot sredstvo za zavarovanje prav tistih pravic in svoboščin, ki mu jih ustava zagotavlja, in sicer prav pred državo samo kot organizacijo in nosilcem najvišje politične moči, oprte na monopol fizične prisile; na drugi strani naj bi bila sodobna država čim bolj učinkovito organizacijsko sredstvo za izvrševanje vrste nalog in ciljev, ki jih posameznik lahko uresničuje oziroma dosega samo prek svoje vključenosti v državno skupnost. Sodobna država tako nima samo funkcije klasične liberalistične države varstva človekovih pravic in zagotavljanja pogodbene svobode in obveznosti, ampak tudi vrsto nepo-sredno operativnih nalog pri uresničevanju ciljev, ki jih je mogoče doseči samo prek države. Mora biti torej tudi organizacijsko čim bolj učinkovita.

Ti dve temeljni nalogi pa sta v neki meri notranje protislovni. Sodobna organizacija je namreč po svoji naravi usmerjena k redukciji "neskončne možne variabilnosti človekovega ravnjanja, ki izhaja iz njegove svobode, na tisti vzorec, ki je za organizacijske cilje še sprejemljiv". Čim višja je stopnja opredeljenosti organizacijskih ciljev, toliko večja je potreba po tej redukciji. Zaradi vse večje operativnosti sodobne države je ta reduktionizem toliko večji.

To temeljno protislovje, ki je prišlo do izraza zlasti v sodobni državi ob mnogoterosti in kompleksnosti njenih ciljev, pa je bilo v svojem bistvu spoznano že ob nastajanju sodobne države. In iznajdeno tudi že temeljno sredstvo za njegovo razreševanje - čeprav ne razrešitev. To je načelo delitve oblasti na zakonodajno, sodno in izvršilno.

Danes ima načelo delitve oblasti celo večji pomen, ne samo zaradi spoznanega vzgona sleherne oblasti, da nagiba k izkoriščanju lastne moči, ampak predvsem zato, ker se je oblast in moč sodobne države zaradi njenih operativnih nalog izjemno povečala. Grožnja izkoriščanja oblasti proti temeljnim pravicam in svoboščinam državljanov je zato danes večja

kot kdajkoli doslej.

Na načelu delitve oblasti mora biti zato utemeljena sleherna sodobna država, ki hoče veljati kot pravna država. Razumljivo, da to načelo jemlje kot izhodišče tudi predloženi osnutek slovenske ustave.

Načelo delitve oblasti ni v nasprotju s stališčem, da vsa oblast izvira iz ljudstva in da pripada ljudstvu in da torej isti nosilec sam po sebi nagira zamisel o delitvi oblasti. Napačno izhodišče, ki je sprejeto v temeljna načela vseh t.i. realsocialističnih držav, pa tudi naše sedanje ustave. Gre namreč le za ustvarjanje mehanizma, ki bo s svojim delovanjem zagotavljal, da ta oblast ne bo odtujena njegovemu nosilcu.

V predloženem osnutku je to načelo izvedeno na sledeč način:

1) Zakonodajna funkcija je izključno v rokah skupščine, izražena pa je v načelu, da sme biti katerakoli dolžnost ali prepoved z obvezno močjo odrejena samo z zakonom. Če pa gre za zakone, ki bi pomenili bistveno poseganje v ustavno zagotovljene pravice državljanov, zakone, s katerimi se na temelju mednarodnih pogodb uvajajo za državljane nove obveznosti, ali pa zakone, s katerimi se na temelju mednarodnih pogodb ali mednacionalnih dogоворov spreminja položaj Slovenije kot samostojne republike, lahko skupščina take zakone sprejme samo na podlagi poprejnjega vseljudskega referendumu.

Zakon lahko predlaga (zakonodajna iniciativa) poleg klasičnih titularjev te pravice tudi določeno število volivcev. Če skupščina takega zakona ne sprejme, mora o njem razpisati referendum. Z referendumom je mogoče odpoklicati tudi samo skupščino.

Tak status in vlogo zakonodajne funkcije naj zagotovi tudi sama sestava skupščine.

Za njeno strukturo so, poleg klasičnih sestavin, o katerih tu ne razpravljamo posebej, pomembne zlasti te-le značilnosti:

-poslanci so predstavniki naroda, ne samo kake politične stranke in niso vezani na imperativni mandat;

-poslanci se volijo po volilnih okrajih s splošnim, neposrednim in tajnim glasovanjem;

-trajanje mandata skupščine se lahko podaljša samo v primeru vojne, in to z zakonom.

Posebej je opozoriti še na naslednjo strukturno značilnost predložene zamisli slovenske skupščine: skupščina je enodomna. Ne obstaja nikakršen razlog, da bi poleg splošne in enake pravice odločanja, ki pripada slehernemu državljanu, uvajali še posebne pravice samo določenih nosilcev odločanja, ki naj bi prišle do izraza v posebnih skupščinskih domovih. Ker je slovenska država enonarodna država, bi uvajanje večdomnega ali vsaj dvodomnega sistema učinkovalo diskriminatorsko.

Že dalj časa pa, zlasti na teoretičnem področju, prihajajo opozorila, da na temelju enake in splošne volilne pravice sestavljena skupščina moderne države odraža samo kvantitativno načelo enakosti in da to zgolj numerično izhodišče, ki je temelj demokracije moderne države od njenega nastanka dalje, ne zagotavlja prave možnosti za vzpostavitev dejanske demokracije. Ne odraža namreč strukturiranosti družbe in tako ne odslikava dejanskega stanja in položaja neke dane družbe. Na to dejstvo je opozoril že proti koncu prejšnjega stoletja zlasti francoski sociolog E. Durkheim.

Ker je družba strukturirana tudi na osnovi inter-inštitucionalnih in inter-organizacijskih mrež, samo prek uporabe numeričnega izhodišča enakosti v skupščini te strukturiranosti ne moremo odraziti. Tega protislovja tudi ne razrešujejo naše sedanje večdomske skupščine.

Predloženi osnutek skupščinske uraditve je skušal za to vprašanje najti tako-le rešitev (po zgledu bavarske ustave):

Poleg skupščine, ki edina sprejema zakone in je nosilec zakonodajne funkcije, se uvaja tudi institucija senata. Senat naj bi odrazil strukturno sestavljenost družbe, in sicer tako, da posamezni družbeni segmenti, kot so npr. sindikati, gospodarske organizacije, kmetijske zadruge, družbene dejavnosti, občine in po., vanj izvolijo svoje predstavnike in sicer po posebej določenih kriterijih. Funkcija senata naj bi bila predvsem korektivna in moderativna. S svojo avtoritetom, ki je odražena predvsem v družbeni teži institucij in v osebnosti članov, ki ga sestavljajo, naj bi vplival tako na skupščino kot na vlado. Lahko namreč daje mnenjeglede slehernega zakona, ki ga predlaga vlada, vlada si glede najpomembnejših odločitev mora pridobiti mnenje senata in sleherni že sprejeti zakon mora biti pred priglasitvijo stavljen v mnenje senatu. Če ima senat k zakonu

pripombe, mora skupščina o njih zavzeti svoje stališče. V nekaterih drugih evropskih državah imajo socialni in ekonomski sveti podobne funkcije kot tu predlagani senat.

2) Vlada je operativni organ. Kot tak je najvišji upravni in izvršilni organ republike.

Vlada kot operativni organ deluje sicer v okviru zakonov, kot mora sleherna fizična ali pravna oseba, sicer pa ni vezana na smernice nobenega drugega organa in je torej samostojna v izvrševanju svojega koncepta. Mora pa seveda dobiti zaupnico skupščine, kar naj zagotovi njenou načelno politično skladnost s sestavo skupščine.

Ta vladna samostojnost in ekspertnost naj bi bila zagotovljena tudi s samo sestavo vlade. Sestavlja jo predsednik in ministri, ki skupaj sestavljajo ministrski svet. Predsednik je mandatar, ki ga v to funkcijo imenuje predsednik republike, ministre pa na njegov predlog. Za ministra je lahko imenovan vsak državljan; ob drugih splošnih pogojih - načelo ekspernosti ima tako prednost pred politično usmerjenostjo. Ministri so solidarno odgovorni za sklepe ministrskega sveta, vsak minister pa za delo svojega ministrstva.

Uveljavlja se tudi posebna odgovornost ministrov za kazniva dejanja, storjena pri izvrševanju njihovih funkcij (t.i. Empeachment).

3) Skladno s funkcijo in položajem vlade je urejena tudi javna uprava:

-uprava je strokovna in nepolitična. Dostop v javne službe je omogočen načeloma samo z natečajem za vsa mesta;

-nepolitičnost javne uprave se zagotavlja tudi s tem, da se lahko z zakonom določijo omejitve glede vpisa v politične stranke za sodnike, aktivne vojake, policijske funkcionarje ter diplomatske in konzularne predstavnike;

-vsi državni prihodki in izdatki morajo biti vnešeni v proračun. Nobenega izvenproračunskega financiranja in posebnih skladov! Kontrolo računov opravlja posebno Računsko sodišče, ki uživa sodno neodvisnost;

-kredite v breme države ali državno poroštvo je možno najeti oziroma dati samo na temelju zakona in samo za izredne izdatke!

Posebej je opozoriti na izvrševanje upravnih zadev. Velja načelo: vse upravne in izvršilne zadeve, ki so v pristojnosti republike, opravljajo ministrstva, bodisi neposredno, bodisi prek teritorialnih izpostav, po administrativnih enotah. Te niso nujno enake za vse upravne zadeve, pač pa so lahko različne glede na naravo posameznih upravnih zadev.

Lokalna samouprava načeloma ne opravlja tudi splošnih upravnih zadev za republiko, razen v posebej dogovorjenih primerih. V takem primeru ji mora republika zagotoviti sredstva za te dejavnosti iz svojega proračuna.

4) Sodna funkcija je ločena od ostalih vej oblasti in je samostojna. Ta samostojnost se dosega na sledeč način:

- sodno funkcijsko opravljajo sodniki, ki so na svoj položaj postavljeni na podlagi zakona;

- sodniki so neodstavljeni. Stalno ali začasno so lahko odstavljeni od svoje funkcije ali premeščeni proti svoji volji samo na podlagi sodne odločbe, in še to le v primerih, ki so posebej predvideni z zakonom.

Zagotovljeno je varstvo državljanov pred državo in proti samemu pravosodju, in sicer na tak način:

- ni dovoljeno ustanavljati izrednih sodišč;

- v razmerju do organov javne uprave uživa državljan zaščito prek upravnega sodstva;

- računsko sodišče je pristojno v zadevah javnega računovodstva;

- vojaška sodišča so pristojna samo za vojaška kazniva dejanja, ki jih zakrivijo pripadniki oboroženih sil.

Na drugi strani pa:

- vsi sodni sklepi in odločitve morajo biti utemeljeni

- proti slehernemu sodnemu sklepu je načeloma možna pritožba.

5) Izven organizacije rednega in posebnega sodstva stoji ustavno sodišče, katerega naloga je odločati glede:

- skladnosti zakonov z ustavo;

-sporov o pristojnosti med republiko in občino; -pritožb zoper predsednika republike in ministre.

Organizacijo in način delovanja ustavnega sodišča določa poseben ustavni zakon.

6) Funkcija predstavništva države in koordinativna funkcija v izvajaju državne oblasti je odražena v predsedniku republike.

Tak značaj predsedstvene funkcije je po svoji naravi vezan na eno osebnost (zato ne predsedstvo!).

Predsednika republike volijo državljeni neposredno na splošnih in tajnih volitvah.

Kot šef države predstavlja predsednik narodno enotnost.

V svoji povezovalni funkciji državne oblasti opravlja predsednik te-
naloge:

- razpisuje volitve v skupščino in senat in določa začetek njunega dela;
- imenuje predsednika vlade in sprejema njegovo ostavko;
- imenuje tiste funkcionarje, za katere je to posebej določeno z zakonom;
- razglaša zakone;
- razpisuje referendum;
- daje pomilostitve in odlikovanja;
- po pooblastilu skupščine ratificira madnarodne pogodbe;
- daje poverilnice in sprejema diplomatske predstavnike.

Funkcija predsednika je v kontekstu deljene oblasti ne samo reprezentativna, ampak neobhodna za njeno nemoteno odvijanje, tako da s tega stališča ni dileme ali to funkcijo pri nas uveljaviti ali ne.

Javna samouprava

Izven same strukture državne oblasti predstavlja posebno ustavno materijo javna samouprava, predvsem lokalna, ki predstavlja prvotno in od države starejšo obliko družbenega sožitja. Družbena ureditev, ki naj spoštuje in zagotavlja temeljne človekove pravice in državljanke svoboščine, zato lokalne in druge oblike javne samouprave ne more

podrediti državni regulativi, ker jo sicer zanika. Zato predstavlja javna samouprava posebno ustavno področje.

Pri ureditvi tega področja prek ustavnih določil pa je najprej razrešiti vprašanje razmejitve med tem, kaj je področje lokalne samouprave in kaj države. Če z ustavo neposredno naštejemo, kaj je pristojnost lokalne samouprave, in uveljavimo domnevo, da je vse, kar ni posebej določeno kot lokalna pristojnost v pristojnosti republike - ali obratno - smo v bistvu že s tem pristnost samouprave v veliki meri skrčili oz. postavili v odvisnost od pravnih norm, ki jih prinašajo drugi. V vsakem primeru pa je taksativno našteti pristojnosti lokalne samouprave praktično nemogoče. Dinamika razvoja prenaša mnoga področja, ki so bila tradicionalno del lokalne samouprave, na višje sistemskie ravni v državni strukturi, pa tudi obratno: mnoga doslej klasična državna področja se selijo na nižje sistemskie ravni. To je tipičen proces sedanjega družbenega razvoja.

Glede na tako stanje in take razmisleke se osnutek te ustave postavlja na stališče subjektivne presoje prizadetih: lokalna samouprava naj samostojno ureja tiste zadeve, za katere smatra, da so samo njeno lastno področje in nimajo širšega pomena. Enako tudi država. Če pride do spora, odloča o tem ustavno sodišče. S tem se doseže potrebna fleksibilnost in prilagodljivost spremembam.

Nosilec lokalne samouprave je v prvi vrsti občina. Kakšen obseg naj ima občina in za katero območje se vzpostavlja, se uredi z zakonom, (kar je samo po sebi sicer protislovno, a je potrebno glede na sedanje stanje), vendar po predhodnem mnenju prebivalstva, katerega mnenje je obvezno upoštevati. Lahko se v ta namen razpiše tudi referendum.

Kot nosilec samouprave je občina tudi finančno samostojna ter za pokrivanje svojih stroškov lahko razpisuje davčine.

Za opravljanje svojih zadev si občina organizira tudi svojo lastno upravo. Njena uprava ni del državne uprave in nima z njo nobenih neposrednih stikov, niti ni dolžna sprejeti v izvajanje upravne zadeve, ki izhajajo iz državne zakonodaje - razen če se tako posebej dogovori. Občina lahko tudi glede slehernega zakona sproži ustavni spor, če meni, da je z njim kršena njena samouprava.

TEZE ZA USTAVO REPUBLIKE SLOVENIJE

podrediti državni regulativi, ker jo sicer zanika. Torej predstavlja javna samouprava posebno ustavno področje.

Pri ureditvi tega področja prek ustavnih določil pa je najprej razrešiti vplivane razmejitve med tem, kaj je področje lokalne samouprave in kakšne. Če z ustavo neposredno napišemo, kaj je pristopnost lokalne

S strani Društva slovenskih pisateljev so pri redakciji Tez sodelovali: Milan Apih, Janez Menart, Tone Pavček, Tone Peršak, Dimitrij Rupel in Veno Taufer; s strani slovenskega sociološkega društva pa France Bučar, Tine Hribar, Peter Jambrek, Mitja Kamušič, Veljko Rus in Ivan Svetlik.

Icionalno del lokalne samouprave, na višji sistemski ravni v državni strukturi, pa tudi občino, mnoga doslej klasična državna področja se selijo na nižje sistemski ravni. To je tipičen proces sedanjega družbenega razvoja.

TEZE ZA USTAVO REPUBLIKE SLOVENIJE

Gleda na tako stanje in take razmislke se osnutek te ustave postavlja na stališče subjektivne presoje prizadetih lokalna samouprava naj samostojno ureja tiste zadeve, za katere smatra, da so samo njeno lastno področje in nimajo širšega pomena. Enako tudi država. Če pride do spora, odloča o tem ustavno sodišče. S tem se doseže potrebna fleksibilnost in prilagodljivost spremembam.

Nosilec lokalne samouprave je v prvi vrsti občina. Kakšen obseg naj ima občina in za katero območje se vzpostavlja, se uredi z zakonom, kar je samo po sebi sicer protislovno, a je potrebno glede na sedanje stanje, vendar po predhodnem mnenju prebivalstva, katerega mnenje je obvezno upoštevati. Lahko se v ta namen razpiše tudi referendum.

Ko nosilec samouprave je občina tudi finančno samostojna ter za pokrivanje svojih stroškov lahko razpisuje davščine:

Za opravljanje svojih zadev si občina organizira tudi svojo lastno upravo. Njena uprava ni del državne uprave in nima z njo nobenih neposrednih stikov, niti ni dolžna sprejeti v izvajanje upravne zadeve, ki izhajajo iz državne zakonodaje - razen če se tako posebej dogovori. Občina lahko tudi glede slehernega zakona sprož ustavni spor, če meni, da jo z njim kršena njena samouprava.

三

Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostojanstva; izhajajoč iz:

- temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin,
  - temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe,
  - temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost:

z namenom, da ob spoštovanju dediščine slovenskega naroda zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije.

sprejemamo naslednjo

USTAVO REPUBLIKE SLOVENIJE

I. TEMELJNA NAČELA IN DOLOČILA

Republika Slovenija je država slovenskega naroda in vseh ljudi, ki so si v skladu z zakonom pridobili pravico do slovenskega državljanstva. Republika Slovenija je država, ki temelji na suverenosti slovenskega naroda, na njegovi trajni pravici do samoodločbe, vključno s pravico do združevanja v zvezo držav ali do odcepitve od takšne zveze držav, svobodnega odločanja o notranjepolitični ureditvi, zunanjepolitični ureditvi, zunanjepolitičnih odносih in o zadevah obrambe. Oblast pripada ljudstvu. Državljeni Republike Slovenije izvajajo svojo oblast prek neposredno voljenih zastopnikov, v posameznih primerih, navedenih v tej ustavi, pa neposredno z referendumom.

Republika Slovenija obsega ozemlje znotraj mednarodno priznanih in zagotovljenih meja, določenih z razmejitvijo med

Jugoslavijo in Italijo, Avstrijo in Madžarsko, ter z razmejitvijo z republiko Hrvatsko.

Republika Slovenija ima svojo zastavo, grb in himno.

Suverenost slovenskega naroda temelji na njegovi državnosti, ki izhaja iz pravice do samoodločbe.

Vsaka odločitev, ki pomeni uporabo pravice do samoodločbe, mora biti sprejeta z referendumom; v postopku odločanja morajo biti spoštovane vse temeljne človekove pravice in državljanke svoboščine.

***

Republika Slovenija zagotavlja državljanom Slovenije pravice in svoboščine, zagotovljene z Ustanovno listino OZN in drugimi to področje urejajočimi dokumenti in mednarodnimi sporazumi, ter jamči za te pravice in svoboščine pred mednarodnimi forumi in javnostjo.

***

Vsakdo ima pravico do življenja. V republiki Sloveniji ni smrtne kazni. Človekovo dostojanstvo in integriteta osebnosti sta nedotakljiva. Svoboda slehernega državljana je neodtuljiva in omejena samo s svobodo in pravicami drugih ljudi. Vsi ljudje so pred zakonom enakopravni ne glede na raso, narodnost, jezik, spol, veroizpoved, politično ali kakšno drugo prepričanje, spolno usmerjenost, gmotno stanje, rojstvo, socialni izvor, družbeni ali kakršenkoli drugi položaj.

***

Državljeni Slovenije imajo pravico do prostovoljnega združevanja v organizacije, zveze in društva vseh vrst, naj bo na podlagi političnih, verskih, strokovnih, stanovskih ali kakšnih drugih sorodnih interesov oziroma prepričanj.

***

Uradni jezik na območju Slovenije je slovenski. Na območjih, kjer avtohtono živijo pripadniki madžarske in italijanske narodnosti, je drugi, enakopravni uradni jezik madžarski oziroma italijanski.

***

V republiki Sloveniji obstajajo različne oblike lastnine. Vsa naravna in kulturna bogastva Slovenije so skupna last slovenskega naroda; lastninsko pravico nad njimi lahko pridobijo samo državljeni Slovenije oziroma slovenske pravne osebe. Splošna lastninska pravica naroda do teh bogastev je neodtujljiva in jih ni dovoljeno odprodati tujim državljanom ali družbam. Vsi državljeni in vse pravne osebe Slovenije so odgovorni za varstvo naravnega in kulturnega bogastva in njegovo ohranitev za potomstvo.

***

V gospodarstvo republike Slovenije se enakopravno vključujejo podjetja in delovne organizacije vseh oblik, zadruge, zasebni obrtniki, kmetje in ljudje, ki delajo v samostojnih poklicih. Obračunavanje in delitev nacionalnega dohodka Slovenije sta neomejena pristojnost republike Slovenije.

***

Glede na posebni nacionalni pomen kulture, umetnosti, izobraževanja, znanosti in raziskovanja, zdravstva ter socialnega skrbstva in telesne kulture je tem področjem zajamčena posebna družbena skrb.

***

V republiki Sloveniji velja delitev oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno.

***

Obramba domovine je dolžnost slehernega državljan

Republike Slovenije.

Avstrijo in Madžarsko, ter z razmejitvijo z

češko in slovensko jezikovno območje na določenih ozemljih in sredinah ***

Ob odločitvi državljanov za skupnost z drugimi državami nima
nihče pravice odstopiti tej skupnosti pristojnosti iz temeljnih
načel in določil te ustave. O pristojnostih, ki začasno preidejo na
takšno skupnost, slovensko ljudstvo odloča z referendumom.

***

Republika Slovenija je dolžna zagotavljati pogoje za
sodelovanje vseh Slovencev in njihovih ustanov ne glede na to,
ali živijo in delujejo v Sloveniji ali zunaj nje, in tako skrbeli za
obstoj in razvoj slovenskega naroda v okviru meddržavne
skupnosti narodov.

***

Republika Slovenija zagotavlja Madžarom in Italijanom na
Slovenskem pravico do samostojnega kulturnega, socialnega,
gospodarskega in političnega razvoja, pravico do povezovanja z
matičnim narodom in vse druge pravice, opredeljene z
ustreznimi akti OZN in mednarodnimi sporazumi.

***

Odnose z drugimi državami goji Republika Slovenija na
podlagi spoštovanja nacionalne suverenosti in pravice vseh
narodov do samoodločbe, enakopravnosti in nevmešavanja v
notranje zadeve drugih držav.

Republika Slovenija spoštuje in se zavzema za uresničevanje
splošno priznanih pravil mednarodnega prava.

Republika Slovenija si prizadeva za reševanje mednarodnih
sporov po mirni poti. Prodajanje orožja ali kakršnokoli vojaško
sodelovanje z državami, ki so v vojni, ni dovoljeno. Republika
Slovenija se zavzema za vzpostavitev in razvoj vseh oblik
mednarodnega sodelovanja, za svobodo obveščanja in svobodno
menjavo materialnih in duhovnih dobrin z vsemi državami.

državnimi ter drugimi javnimi ali zasebnimi pravili o zaščiti ljudskih pravic.

II. PRAVICE ČLOVEKA IN DRŽAVLJANA

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost svojemu narodu ali narodnosti, da goji in izraža svojo kulturo, uporablja svoj jezik in pisavo. Državljanom republike Slovenije, ki niso slovenske narodnosti, so v Sloveniji zajamčene iste pravice kot državljanom slovenskega rodu.

Svoboščine in pravice človeka in državljana so omejene samo z enakimi svoboščinami in pravicami drugih ter z dolžnostmi in omejitvami, ki so jih državljeni sprejeli s to ustavo, in ki jih določa zakon.

***

Temeljnih pravic in svoboščin ni dovoljeno izrabljati za razpihovanje nacionalnega rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti, ali za spodbujanje h kaznivim dejanjem.

Prepovedano je propagiranje vojne ali hujskanje k idejni nestrpnosti, k zapostavljanju in nasilju.

PRAVICA DO ZASEBNEGA ŽIVLJENJA

Vsakemu človeku je zagotovljena pravica do spoštovanja njegovega zasebnega in družinskega življenja in doma. Nikogar ni dovoljeno žaliti, škodovati njegovemu ugledu ali ga neutemeljeno vznemirjati. Vsak človek ima pravico do zakonite zaščite pred takšnim vmešavanjem, žalitvami ali škodovanjem.

***

Stanovanje je nedotakljivo. Nihče ne sme brez odločbe, izdane na podlagi zakona, vstopiti v tuje stanovanje ali v druge prostore in jih preiskovati brez dovoljenja stanovalca. Pri preiskavi mora biti zagotovljena prisotnost državljana ali njegovega zastopnika.

Svoboda in tajnost dopisovanja in vseh drugih oblik sporočanja sta z ustavo zajamčeni in nedotakljivi.

Republike Slovenije.

PRAVICA DO OSEBNE SVOBODE

Vsakdo ima pravico do osebne svobode in osebne varnosti.

***

Prepovedano je od kogarkoli zahtevati, naj opravlja prisilno ali obvezno delo.

***

Vsi državljeni Slovenije in vsi ljudje, za katere ni z zakonom določenih omejitev za bivanje v republiki Sloveniji, se smejo svobodno gibati po njenem ozemlju in si prosto izbirati prebivališče. Vsak državljan ima pravico svobodno zapustiti državo in se začasno ali za stalno naseliti v tujini in vsakdo se lahko kadarkoli vrne v domovino.

SODNO VARSTVO PRAVIC IN SVOBOŠČIN

Vsakdo ima pravico, da o njegovih pravicah in obveznostih in o kakršnihkoli obtožbah proti njemu javno ter v zakonitem roku odloča neodvisno in nepristransko, z zakonom ustanovljeno sodišče.

***

Sodne obravnave so javne in sodbe se izrekajo javno. Tisk in javnost sta lahko izločena iz dela ali iz celotnega postopka v interesu morale in če to zahtevajo koristi mladoletnikov ali zaščita zasebnega življenja strank, in v primerih, ko bi javnost po oceni sodišča lahko škodovala interesom pravičnosti.

***

Vsi ljudje so enakopravni pred sodiščem. Vsakdo ima pravico do enakega varstva svojih pravic v postopku pred sodiščem in

državnimi ter drugimi javnimi organi, ki odločajo o njegovih pravicah, obveznostih in interesih.

Funkcionarji države in uslužbenci javnih ustanov so odgovorni za dejanja, s katerimi so kršene pravice človeka in državljana. V takšnih primerih velja civilna odgovornost tudi za državo in državne organe in javne ustanove.

OSEBNA VARNOST MED SODNIM POSTOPKOM

Kdor je obtožen kaznivega dejanja, velja za nedolžnega, dokler ni sodno ugotovljena in s pravnomočno sodbo potrjena njegova krivda.

S človekom, ki mu je bila odvzeta prostost, je treba ravnati spoštljivo do njegovega dostenja, integritete njegove osebnosti in nedotakljivosti telesa.

***

Obdolženci morajo praviloma biti ločeni od obsojencev in zanje mora veljati poseben red. Mladoretni obdolženci morajo biti ločeni od odraslih in v njihovih primerih je treba razpravljati in odločati kar najhitreje.

***

Pripor, pregledi, osebne preiskave in vse druge oblike omejevanja osebne svobode so dovoljene samo na podlagi utemeljene odločbe sodišča in samo na način, ki ga določa in dovoljuje zakon.

Samo v nujnih primerih, ki so izrecno določeni z zakonom, sme organ javne varnosti sprejeti začasne ukrepe. Če sodišče v naslednjih osemnštiridesetih urah teh ukrepov ne potrdi, jih je šteti za preklicane.

Priprta oseba mora biti v jeziku, ki ga razume, takoj obveščena, zakaj je priprta in česa obdolžena. V čim krajšem času ji mora biti tudi pismeno sporočena obtožba, ki je vložena proti njej.

Oseba, ki je prijeta ali priprta zaradi kaznivega dejanja, mora biti v najkrajšem času izročena sodišču in v zakonitem roku obsojena ali oproščena. Na prostosti ostane, če po oceni sodišča ni nevarna za javni red in mir, in če je mogoče dobiti jamstvo, da se bo udeležila sodne obravnave in vseh drugih nujnih postopkov.

Oseba, ki ji je bila odvzeta prostost, ima pravico začeti postopek za sodno preverjanje in oceno zakonitosti in utemeljenosti pripora.

***

Nezakonito in kaznivo je vsako telesno in moralno nasilje nad osebami, ki jim je kakorkoli omejena prostost. Prepovedano in kaznivo je kakršnokoli izsiljevanje priznanj in izjav.

***

Vsakdo, ki je bil nezakonito prijet ali je bil žrtev nezakonitega pripora, ima pravico do odškodnine.

***

Vsakomur, ki je obtožen kaznivega dejanja, so zajamčene naslednje pravice:

- biti v najkrajšem času in v njemu razumljivem jeziku podrobno obveščen o naravi in razlogih obtožbe;
- imeti na razpolago potreben čas in nujne olajšave, da pripravi svoj zagovor in sodeluje z zagovornikom, ki si ga izbere;
- biti sojen brez večje zamude;
- biti navzoč pri obravnavi in se zagovarjati sam ali imeti zagovornika, ki si ga je izbral oziroma biti obveščen o tej svoji pravici in dobiti vselej, kadar to terja pravica, zagovornika po uradni dolžnosti in to brezplačno, če ga ne more plačati;
- slišati ali predlagati, naj drugi slišijo priče, ki ga

obremenjujeo, in zahtevati prihod in zaslišanje prič obrambe ob enakih pogojih, kot veljajo za priče obtožbe;

- ne biti prisiljen, da bi pričal proti samemu sebi ali priznal krivdo.

V postopku proti mladoletnikom je treba upoštevati njihovo starost in koristi prevzgoje.

PRAVICE OBSOJENIH OSEB

Kdor je spoznan za krivega storjenega kaznivega dejanja, ima v skladu z zakonom pravico do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih organov; višje sodišče je dolžno preveriti odločbo o krivdi in obsodbo.

***

Če je dokončno izrečena kazenska obsodba kasneje razveljavljena ali je obsojenec pomiloščen, ker novo ali naknadno odkrito dejstvo dokazuje, da je šlo za sodno zmoto, mu mora biti v skladu z zakonom povrnjena škoda.

Nihče ne sme biti preganjan ali kaznovan zaradi kaznivega dejanja, za katero je bil že oproščen krivde ali obsojen s pravnomočno sodbo.

Nihče ne sme biti obsojen zaradi dejanj ali opustitev, ki ob storitvi niso pomenila z zakonom določenega kaznivega dejanja. Prav tako mu ne sme biti izrečena višja kazen od tiste, ki bi mu bila izrečena takrat, ko je bilo kaznivo dejanje storjeno. Če določi zakon po storitvi za to kaznivo dejanje milejšo kazen, mora biti krivec deležen omilitve.

***

Kazen mora biti takšna in tako odmerjena, da ustreza poboljšanju obsojenca in njegovi ponovni vključitvi v družbeno

življenje in da hkrati omogoča zaščito družbe in posameznika pred zločinci.

***

Mladoletni prestopniki morajo biti ločeni od odraslih in zanje mora veljati režim, ki ustreza njihovi starosti in osebnostnim okoliščinam, in jim omogoča izobraževanje.

Kaznjenci, ki so bili obsojeni zavoljo kaznive politične dejavnosti, imajo pravico prestajati kazen ločeno od drugih obsojencev in zanje mora veljati režim, ki ustreza njihovemu izobrazbenemu in poklicnemu položaju.

SVOBODA MISLI IN IZRAŽANJA

Zajamčena je svoboda misli, opredelitve in izražanja. Ta pravica zajema svobodno mišljenja, idejnega, moralnega, političnega in verskega prepričanja; svobodo sprejemanja in dajanja obvestil brez vmešavanja javne oblasti; svobodo tiska in drugih oblik javnega obeščanja ter izražanja; svobodo govora in javnega nastopanja.

***

Nikomur ne more biti vnaprej onemogočeno v sredstvih javnega obveščanja izražati in objavljati svoja mnenja. Vsakdo ima pravico biti objektivno in resnično obveščen o vseh pomembnih vprašanjih.

Prepovedana je cenzura tiska in drugih sredstev javnega obveščanja.

Prepovedano in kaznivo je razširjati lažne vesti o posamezniku in o javnih zadevah.

Zajamčena je pravica do popravka objavljenega obvestila, s

katerim sta prizadeta pravica ali interes posameznika, organizacije ali organa.

SVOBODA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Umetnost in znanost sta svobodni. Zajamčena je svoboda umetniškega znanstvenega ustvarjanja in pouka.

***

Vsakdo ima pravico, udeleževati se kulturnega življenja ter uporabljati dosežke znanosti.

***

Zajamčeno je varstvo moralnih in materialnih koristi, ki izvirajo iz znanstvene ali umetniške dejavnosti.

***

Prepovedano je kakršnokoli upravno politično omejevanje znanstvenega in umetniškega dela; v skladu z opredelitvijo o posebnem pomenu znanstvenoraziskovalnega in kulturnega delovanja je Republika dolžna poskrbeti za dodatne oblike materialnega spodbujanja teh dejavnosti.

***

Na področju znanosti in umetnosti so dovoljene vse oblike samostojnega dela in tudi vse oblike interesnega združevanja ustvarjalcev med seboj ter ustvarjalcev in uporabnikov.

SVOBODA VESTI IN VEROIZPOVEDI

Vsakdo ima pravico do svobode vesti, verske opredelitve in izpovedovanja vere.

Nihče ne sme nikogar siliti k ničemur, s čimer bi bila kršena

njegova pravica do svobodnega izpovedovanja ali sprejemanja vere ali prepričanja po prostem preudarku.

Svoboda izpovedovanja vere in prepričanja je lahko omejena le na podlagi zakona iz razlogov, ki so nujni za to, da se zavarujejo javna varnost, zdravje, morala in pravice ter svoboščine drugih.

***

Cerkveni značaj ter bogoslužni cilj kateregakoli združenja ali ustanove ne moreta biti vzrok kakršnihkoli omejitev za njihovo ustanovitev, pravno sposobnost in dejavnost.

***

Starši imajo pravico, da svojim otrokom zagotovijo takšno vzgojo in izobrazbo, ki je v skladu z njihovim prepričanjem.

SVOBODA ZBIRANJA IN ZDRAUŽEVANJA

Priznana je pravica do mirnega zbiranja in javnih zborovanj.

Vsi ljudje imajo pravico, da se svobodno združujejo z drugimi, da bi varovali svoje koristi ali se zavzemali za svoja moralna in politična in druga prepričanja. Ta pravica vključuje pravice do svobodnega vključevanja in izstopanja ter ustanavljanja socialnih, ekonomskih, idejnih, kulturnih in političnih gibanj, organizacij in ustanov.

PRAVICA DO STAVKE IN DELAVSKIH SINDIKATOV

Delavci imajo pravico do stavke.

***

Delavec ima pravico, da z drugimi delavci ustanavlja neodvisne sindikate.

***

Sindikati imajo pravico ustanavljanja nacionalnih združenj in se povezovati v mednarodne sindikalne organizacije.

Sindikatom ni mogoče predpisati nobene druge obveznosti, razen te, da se v skladu z zakonskimi določbami registrirajo pri ustreznem državnem organu.

PRAVICA DO UDELEŽBE PRI VODENJU JAVNIH ZADEV IN VOLILNA PRAVICA

Vsek državljan ima pravico:

- sodelovati neposredno ali posredno po svobodno izvoljenih predstavnikih pri upravljanju javnih zadev
- voliti in biti voljen na neposrednih, splošnih in tajnih volitvah, ki zagotavljajo volilcem svobodno izražanje njihove volje, in
- biti ob splošnih enakih pogojih sprejet v javne službe Republike.

***

Volilno pravico imajo vsi polnoletni državljeni Republike Slovenije

***

Vsek državljan ima pravico pošiljati peticije, dajati vloge in predloge državnim in drugim javnim organom ter zahtevati odgovor nanje in dajati politične in druge pobude splošnega pomena.

PRAVICA IN DOLŽNOST DO OBRAMBE

Vojaška služba je obvezna v mejah in na način, ki ga določa zakon. Dolžnost vojaške službe ne sme prizadeti zaposlitve državljanja in uveljavljanja njegovih političnih pravic.

***

Ureditev oboroženih sil je v skladu z demokratično politično kulturo slovenske civilne družbe in njene državne ureditve. Priznana je pravica do ugovora vesti, ki jo lahko uveljavijo vsi, ki zavoljo svojih verskih ali nravnih nazorov niso pripravljeni sodelovati pri izvrševanju vojaških dolžnosti v okviru oboroženih sil. Tem osebam mora Republika omogočiti, da na drug način in enakovredno vsem drugim vojaškim obveznikom izpolnijo svojo državljanško dolžnost.

IZROČITEV IN PРИБЕЖАЈИŠČE

Izročitev državljana Republike Slovenije je dovoljena samo v primerih, ki so izrecno predvideni v ustreznih mednarodnih sporazumih. V nobenem primeru ni dovoljena zavoljo političnih kaznivih dejani.

Zajamčena je pravica pribižališča tujim državljanom in osebam brez državljanstva, ki so preganjani zaradi zavzemanja za svobodo in pravice človeka.

III. SOCIALNO-EKONOMSKE PRAVICE IN RAZMERJA

SOCIALNE PRAVICE IN RAZMERJA

Republika priznava svojim državljanom socialne pravice; pravico do: dela, družine in otrok, izobraževanja, socialne varnosti ter pravico do varovanega zdravja in okolja in druge z zakonom opredeljene pravice, da bi tako zagotovila zadovoljevanje njihovih skupnih potreb ter njihovo povezanost v skupnost in preprečila nesprejemljive socialne razlike.

Za uresničevanje teh socialnih pravic država zagotavlja materialne in organizacijske pogoje ter ustanavlja in financira javne službe za izvajanje socialnih programov.

***

Na področju družbenih dejavnosti sta dovoljena tudi zasebna pobuda in delovanje.

Posamezniki, skupine, krajanji, občine in podjetja lahko za zadovoljevajo svojih oziroma skupnih potreb članov ustanavlajo, razvijajo in financirajo posebne družbene službe ter izvajajo posebne od države neodvisne socialne programe. Državljeni lahko oblikujejo posebne skupnosti za samoupravno urejanje zadev iz posameznih področij republiških pristojnosti. Njihove pravice in dolžnosti javnopravnega značaja ureja poseben zakon.

PRAVICA DO DELA IN DO SVOBODE DELA

Človekovo delo je svobodno. Vsakdo lahko prosti izbira poklic in zaposlitev. Vsakomur je pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto.

***

Osnovna izobraževalna in -ospoznavalna. Serdeče

Vsakdo ima pravico do dela, do ustreznih pogojev za delo, ki zagotavljajo pravičen zaslužek, higiensko in tehnično varstvo pri delu, enake možnosti napredovanja, počitek, plačan dopust in nadomestilo za praznične dni, ter do ustrezne omejitve delovnega časa. Mladina, matere in invalidne osebe uživajo pri delu posebno varstvo.

PRAVICE DRUŽINE IN OTROK

Republika priznava pravice družine kot naravne skupnosti. Zakonska zveza je urejena na podlagi moralne in pravne enakosti zakoncev in se sklepa s svobodno privolitvijo. Republika varuje in pomaga družini predvsem pri njeni ustanovitvi in tisti čas, dokler je ta odgovorna za preživljanje in vzgojo otrok.

Republika varuje materinstvo, otroke in mladino ter podpira za to potrebne ustanove.

***

Starši so dolžni vzdrževati, izobraževati in vzbujati otroke ne glede na to, ali so bili rojeni v času trajanja zakonske zveze ali zunaj nje. Otroci rojeni zunaj zakonske zveze imajo enake pravice kot otroci rojeni v njej. Pravica človeka je, da svobodno odloča o rojstvu otrok. Položaj otrok brez ustrezne družinske oskrbe, ureja zakon.

PRAVICA DO IZOBRAŽEVANJA IN DO IZOBRAZBE

Vsakdo ima pravico, da enakopravno pridobiva znanje in strokovno izobrazbo vseh vrst in stopenj v javnih in zasebnih šolah.

***

Osnovno izobraževanje je obvezno in brezplačno. Srednje je

dostopno za vse in brezplačno. Visokošolsko izobraževanje mora biti dostopno vsem, ki imajo za to ustrezne sposobnosti. Republika uresničuje to pravico s štipendijami ter družinskimi in drugimi podporami.

***

Univerze in druge visoke šole v mejah zakona avtonomno določajo svojo notranjo ureditev.

PRAVICA DO SOCIALNE VARNOSTI IN ZDRAVJA

Vsakdo ima pravico do socialne varnosti, vključno s socialnim zavarovanjem in pravico do podpore za osnovne življenske potrebe v primeru brezposelnosti ali nezmožnosti za delo.

***

Republika je dolžna ustvarjati pogoje za usposobitev ter zaposlitev državljanov, ki niso popolnoma zmožni za delo, invalidnih otrok in težje prizadetih.

***

Vsakdo ima pravico do zdravstvenega varstva.

***

Nikogar ni mogoče prisiliti k zdravstvenemu postopku, razen v primerih, ki jih določa zakon.

***

Republika zagotavlja pogoje za zdravo življensko okolje.

***

Vsakdo je dolžan varovati naravo in njene dobrine, naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike.

LASTNINSKE PRAVICE

Temeljni vir lastnine je delo; lastnina pa jamstvo za samostojno delo.

Matrina, matere in invalidne osebe uživajo posebno varstvo.

***

Zakon določa načine pridobitve in uživanja lastnine ter njene meje, da bi zagotovil njen družbeno funkcijo. Republika z zakonom prepoveduje zlorabo lastninske pravice. V primerih, določenih z zakonom, je zaradi splošnega družbenega interesa - proti odškodnini - možna razlastitev nepremičnin.

Da bi dosegli smotrno uporabo zemlje, zakon državnim, javnim, zadružnim in zasebnim zemljiškim posestnikom lahko nalaga posebne obveznosti in omejitve.

Namembnost kmetijskega zemljišča je dovoljeno spremeniti samo z zakonom.

***

Zajamčena je pravica dedovanja.

***

Gospodarske dobrine so lahko v zasebni, zadružni, korporacijski, v državni ali drugi javni lasti.

***

Zakon obravnava vse oblike lastnine enakopravno, tako glede davkov in družbenih prispevkov, kakor tudi glede preprečevanja gospodarske in ekološke škode, ki bi nastala drugim osebam oz. družbi.

Pri dobrinah v javni lasti zakon določa, da mora funkcije nosilca lastninske pravice prevzeti republika, občina ali druga teritorialna oziroma funkcionalna javnopravna skupnost. Zakon

določa pooblastila, dolžnosti in odgovornosti organa, ki zastopa te javnopravne skupnosti.

EKONOMSKA RAZMERJA

Javna in zasebna gospodarska pobuda sta svobodni.

***

Zakon določa obveznosti, pogoje in omejitve državljanom, državnim organom ter javnim in zasebnim pravnim osebam pri ustanavljanju podjetij in pri njihovem upravljanju.

Podjetniška pobuda se ne sme izvajati v nasprotju z družbeno in nacionalno koristjo ali tako, da bi škodila naravi, varnosti, svobodi ali človeškemu dostojanstvu.

***

Državljeni lahko ustanavljajo zadruge, korporacije ali druge oblike organiziranega sodelovanja. Oblike lastništva in pridobivanje dohodka ureja zakon tako, da so deleži vseh imetnikov lastninskih pravic enakopravno obravnavani.

***

Delavci so lahko udeleženi pri dohodku, ki so ga ustvarili z upravljanjem ali soupravljanjem podjetja.

***

Delavci ne morejo neposredno trpeti posledic nesmotrnega gospodarjenja.

***

Upravljanje podjetij v javni lasti temelji na načelu javne odgovornosti.

spoljasj. iz "sneglo itomovogbo ni itonšlob", slitasidoq sčolob
PRAVICE DELAVCEV DO UPRAVLJANJA PODJETIJ:
VARIANTA SAMOUPRAVLJANJA

Teme in vir lastnine je delo: lastnina pa jamstvo za samostojno
Delavci imajo pravico sodelovati pri upravljanju podjetij, v
katerih so zaposleni. Obseg in način tega sodelovanja določa
zakon.

Zakon določa in čine vidljivo in učinkovito lastnino te njen
vpliv da bi zagotovil pravico do lastninske funkcije. Republika z

Samoupravne pravice članov delovnih organizacij zagotavlja:
- neposredno odločanje vseh članov o izvolitvi in odpoklicu
vodilnih ljudi v organizaciji in odločanje o konstitutivnih aktih,

- posredno ali neposredno kontrolo nad upravljanjem in
vodenjem delovne organizacije, ter

- izvajanje pozitivnih in negativnih sankcij po predstavnikih
organih.

Strokovnost in učinkovitost odločanja v delovni organizaciji se
zagotovi s pravico veta strokovnih služb, če gre za domnevno o
nestrokovni odločitvi.

Zakonitost odločanja se zagotavlja s pravico veta ustreznih
vodilnih oseb v primerih domnevne kršitve zakonskih določil.

Gospodarske dobrine so tanko v zasebni, zadružni,
kot največje vplivajo na lastnino, v zasebni, zadružni,

V delovnih organizacijah, ki niso regulirane s tržnimi
mehanizmi, se zagotavlja učinkovita kontrola uporabnikov
oziroma klientov.

vse oblike lastnine enakopravno, tako glede
gospodarske in ekološke skode, ki bi nastala drugim uporabnikom
družbi.

lastnina, ki jo lastnik lastnosti ne uporablja, je nosilca lastninske pravice prevzeti republika, občina, mesto ali
teritorialna oziroma funkcionalna javnopravna skupnost. Zakon

IV. DRŽAVNA UREDITEV

ORGANIZACIJA SKUPŠČINE

Skupščino sestavljajo poslanci slovenskega naroda. Poslanci so predstavniki naroda, ne samo kake politične stranke, vezani so s svojo vestjo.

Poslanci se volijo po volilnih okrajih s splošnim, neposrednim in tajnim glasovanjem.

Listam, ki v enem volilnem okraju ne dobijo niti pet odstotkov glasov, se ne dodeli poslansko mesto.

Skupščina se voli za štiri leta.

Trajanje mandata skupščine se lahko podaljša samo v primeru vojne in sicer z zakonom.

Nova skupščina mora biti izvoljena najkasneje v dveh mesecih po razpustu prejšnje. Prvo zasedanje mora biti najkasneje v 14. dneh po izvolitvi.

Skupščina se sestaja na redno zasedanje dvakrat na leto.

Skupščina je lahko sklicana na izredno sejo na pobudo svojega predsednika, predsednika republike ali tretjine svojih članov.

Skupščina se lahko sama razpusti še pred iztekom svojega mandata.

Skupščino lahko razpusti tudi predsednik republike v primerih, določenih z ustavo.

Skupščino je mogoče odpoklicati na podlagi splošnega referendumu, posameznega poslanca pa na podlagi referendumu, izvedenega v njegovem volilnem okraju.

Z zakonom se določijo primeri, ko nekdo ne more biti izvoljen za poslanca.

Skupščina sama presoja primere spornosti mandatov svojih članov.

Član skupščine ne more biti preganjan zaradi mnenj, ki jih je izrazil v skupščini ali zaradi glasovanja.

Član skupščine ne more biti podvržen kazenskemu postopku brez privolitve skupščine, niti mu ne sme biti odvzeta osebna svoboda, razen v primeru, da je zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je obvezen pripor.

Zasedanja skupščine so javna.

Skupščina lahko na lastno pobudo ali na predlog vlade skelen, da so posamezne seje tudi tajne.

Skupščina lahko odloča, če je na seji najmanj polovica poslancev, in sicer z večino navzočih.

Skupščina sprejme za svoje delo in organizacijo poslovnik in sicer z absolutno večino svojih članov.

Skupščina ima predsednika.

Člani skupščine dobivajo honorar, ki je določen z zakonom.

ZAKONODAJNA DEJAVNOST SKUPŠČINE

Sleherna dolžnost ali prepoved z obvezno močjo sme biti odrejena samo z zakonom.

Zakonodajno pobudo imajo vlada, vsak član skupčine in senat.

Zakonski osnutek lahko predlaga tudi 1000 volilcev.

Zakonski osnutek, predložen skupščini, prouči po predpisih poslovnika najprej pristojna komisija, ki ga s svojim poročilom predloži skupščini, ta pa ga obravnava najprej po posameznih členih, zatem pa še v celoti.

S poslovnikom se določi, kdaj sme skupščina sprejemati zakon po skrajšanem postopku.

Če skupščina ne sprejme zakona, ki je bil predložen na pobudo volilcev, mora o vprašanju, ki je predmet take pobude, razpisati referendum. Skupščina je vezana na izid referendumu.

Referendum lahko zahteva tudi vlada, če njene pobude za izdajo zakona skupščina ni sprejela.

Samo na temelju poprej opravljenega referendumu lahko skupščina sprejema zakone, ki bi pomenili bistveno poseganje v ustavno zagotovljene pravice državljanov; in zakone, s katerimi bi se na temelju mednarodnih ali mednacionalnih dogоворov spremenil položaj Slovenije kot samostojne republike.

V primeru spora odloča o tem ustavno sodišče.

***

Sprememba ustawe je možna samo na temelju referendumu.

***

Zakone razglaša predsednik republike v roku meseca dni, veljati pa začnejo osmi dan po objavi.

Predsednik lahko pred razglasitvijo zakona terja, da skupščina o njem še enkrat razpravlja.

Zakon, ki ima za posledico nove stroške, mora predvideti vir za njihovo pokritje.

Skupščina sme odrediti preiskave o zadevah javnega pomena. V ta namen imenuje komisijo, ki ima v zadevah poizvedovanja in proučevanja enaka pooblastila kot sodni organi.

SENAT

Senat je predstavništvo socialnih, ekonomskih, kulturnih in občinskih teles (organizacij, skupnosti ali ustanov).

Senat ima ..... članov in ga sestavlja:

- ..... predstavnikov sindikatov
- ..... predstavnikov gospodarskih organizacij
- ..... predstavnikov kmetijskih zadrug
- ..... predstavnikov družbenih dejavnosti
- ..... predstavnikov občin

Senatorje volijo ustrezne organizacije javnega ali privatnega prava.

Senatorji se volijo za dobo šestih let. Vsaki dve leti poteče mandat tretjini članov.

Senator ne more biti istočasno poslanec skupščine.

Glede poslanske imunitete so senatorji izenačeni s poslanci.

Senat predlaga neposredno ali prek vlade predloge zakonov. Vlada mora pridobiti mnenje senata glede vseh najpomembnejših odločitev, kar velja posebej za proračun in za vse zakone, ki gredo na referendum.

Senat lahko daje svoje mnenje glede slehernega zakona, ki ga predlaga vlada.

Pred razglasitvijo mora biti zakon predložen senatu. Če ima senat pripombe, mora skupčina o njih zavzeti stališče.

PREDSEDNIK REPUBLIKE

Predsednik republike je izvoljen na neposrednih splošnih in tajnih volitvah.

Funkcija predsednika republike je nezdružljiva s katerokoli drugo javno funkcijo.

Predsednik republike je izvoljen za dobo sedmih let.

V primeru trajnega zadržka, smrti ali odstopa nadomešča predsednika republike predsednik skupščine.

Predsednik republike je šef države in predstavlja narodno enotnost.

Razpisuje volitve v skupščino in senat in določa začetek njunega dela.

Imenuje predsednika vlade in sprejema njegovo ostavko.

Razglaša zakone.

Razpisuje referendum.

Imenuje državne funkcionarje, kadar je to določeno z zakonom.

Daje poverilnice in sprejema diplomatske predstavnike ter ratificira mednarodne pogodbe po pooblastilu skupščine.

Izreka pomilostitve za kazniva dejanja.

Podeljuje odlikovanja in častne naslove.

Kadar skupščina ne more opravljati svojih nalog zaradi izrednih razmer ali v času vojne, lahko predsednik izdaja odloke z zakonsko močjo.

Predsednik republike razpusti skupščino (ali senat), kadar to od njega zahteva predsednik skupščine (ali senata).

Predsednik republike ni odgovoren za dejanja, ki jih opravi med izpolnjevanjem svojih funkcij, razen za veleizdajo.

V takem primeru nastopa skupščina kot tožilec in odloča z dvotretjinsko večino.

Sleherni akt predsednika republike sopodpiše predlagatelj takega akta.

VLADA

Vlada je najvišji upravni in izvršilni organ republike. Vlado sestavljajo predsednik in ministri, ki sestavljajo ministrski svet.

Predsednika vlade imenuje predsednik republike, ministre

imenuje predsednik republike na predlog predsednika vlade.

Za ministra je lahko imenovan vsak državljan Slovenije.

Vlada mora imeti zaupnico skupščine. Vlada se mora v sedmih dneh po svojem imenovanju predstaviti skupščini, da dobi zaupnico.

Skupščina lahko vsak čas prekliče zaupnico z utemeljeno in poimensko izglasovano resolucijo. Nasprotno glasovanje o kakem vladnem predlogu še ne pomeni, da je vlada izgubila zaupnico.

Predsednik vlade vodi splošno vladno politiko in je zanjo odgovoren. Skrbi za enotnost politične in upravne usmeritve ter povezuje delovanje ministrov. Ministri so solidarno odgovorni za sklepe vlade, vsak minister pa za delo svojega ministrstva.

Ureditev vlade, število, pristojnosti in organizacijo ministrstev ureja zakon.

Predsednika vlade in ministre sme skupčina postaviti pod obtožbo za kazniva dejanja, storjena pri izvrševanju njihovih funkcij.

JAVNA UPRAVA

Organizacija javne uprave, njene pristojnosti in način imenovanja javnih funkcionarjev se uredi z zakonom.

Dostop v službe v javni upravi je mogoč samo z natečajem, razen v primerih, ki so določeni z zakonom.

Z zakonom se smejo določiti omejitve glede vpisa v politične stranke za sodnike, za aktivne vojake, za policijske funkcionarje ter za diplomatske in konzularne predstavnike.

Vsi državni prihodki in izdatki morajo biti vneseni v proračun. Overovljanje in kontrolo računov opravlja Računsko sodišče, ki uživa sodno neodvisnost. Krediti v breme države ali državno poroštvo za kredite se smejo najeti oziroma dati samo na temelju zakona in samo za izredne izdatke.

Upravne zadeve se opravljam neposredno prek ministrstev ali z odgovornostjo ministrstev prek teritorialnih upravnih organov.

Z zakonom in po sporazumu s samoupravnimi skupnostmi ter občinami se lahko določi, da le-te opravljam posamezne zadeve iz upravne pristojnosti republike. V takem primeru jim mora republika zagotoviti finančna sredstva iz svojega proračuna.

SODSTVO

Sodstvo se izvaja v imenu ljudstva.

Sodniki so podrejeni samo zakonu.

Pravosodno funkcijo opravljam sodniki, ki so postavljeni v skladu z zakonom o organizaciji pravosodja.

Ni dovoljeno ustanavljam izrednih sodišč.

Upravno sodstvo je pristojno za varstvo zakonitih koristi državljanov v razmerju do organov javne uprave.

Računsko sodišče je pristojno v zadevah javnega računovodstva.

Vojaška sodišča so pristojna samo za vojaška kazniva dejanja, ki jih zakrivijo pripadniki oboroženih sil, v vojnem času pa imajo pristojnosti, ki jih posebej določi zakon.

Sodstvo je samostojno, neodvisno od drugih vej oblasti.

Sodniki so neodstavljeni. Sodniki so lahko stalno ali začasno odstranjeni s svoje funkcije ali premeščeni proti svoji volji samo na podlagi sodne odločbe in to v primerih, ki so predvideni z zakonom.

Vsi sodni sklepi in odločitve morajo biti utemeljeni. Proti razsodbam in sklepom, ki zadevajo osebno svobodo, je vedno možna pritožba, razen proti razsodbam vojaških sodišč v času vojne.

Proti dejanjem in odločitvam javne uprave je vedno dovoljena sodna zaščita pravic in zakonitih interesov pred rednimi in upravnimi sodišči.

USTAVNA ZAŠČITA

Ustavno sodišče odloča:

- o skladnosti zakonov z ustavo
- o sporih glede pristojnosti med republiko in občino
- o obtožbah zoper predsednika republike in ministre.

Poseben ustavni zakon določa organizacijo in način delovanja ustavnega sodišča.

Ustavo je mogoče spremeniti samo po dveh zaporednih glasovanjih skupščine, med katerima mora preteči rok najmanj 6 mesecev in z absolutno večino vseh poslancev. Sprememba ustawe je veljavna šele, ko je spremembo odobrilo ljudstvo na referendumu.

OBČINA

Občina je enota samouprave v zadevah, ki se tičejo samo prebivalcev območja občine.

Občine se ustanovijo z zakonom, po predhodnem mnenju prebivalstva. Upoštevanje mnenja prebivalstva je obvezno. V ta namen se lahko razpiše referendum.

V pristojnost občine spada vse, kar neposredno ne zadeva tudi drugih državljanov republike Slovenije.

Glede sporov o pristojnosti odloča ustavno sodišče.

Občina lahko glede vsakega zakona republike sproži ustavni spor, če meni, da je z zakonom kršena njena samouprava.

Zadeve iz svoje pristojnosti financira občina z lastnimi sredstvi.

Občina lahko razpisuje davčine za pokrivanje svojih izdatkov.

Upravno sodstvo je pristojno za varstvo zakonitih koriščencev.

Vojška sodišča so pristojna samo za vojaška kazniva dejanja, ki jih zakrivijo pripadniki oboroženih sil, v vojnem času pa imajo pristojnosti, ki jih posebej določi zakon.

GRADIVO ZA SLOVENSKO USTAVO

KAZALO

Društvo slovenskih pravčev
(Društvo članov slovenskega odibora)

Predgovor.....	3
Kulturni in zgodovinski izvori slovenske ustave.....	3
Sociološki pogled na slovenski ustavni razvoj.....	12

Peter Jambrek, Ustava in slovensko narodno vprašanje.....	18

Uvodne razlage tez za slovensko ustavo.....	44

Tine Hribar, Filozofska utemeljitev.....	44

Tone Peršak, Temeljna načela in določila.....	50

Peter Jambrek, Temeljne človekove pravice in svoboščine.....	54

Veljko Rus, Delo, lastnina, kultura in demokracija.....	62

Ivan Svetlik, Socialne pravice in ureditev družbenih dejavnosti.....	67

Mitja Kamušič, Lastninska in organizacijska razmerja.....	72

France Bučar, Državna ureditev.....	76

Teze za Ustavo Republike Slovenije.....	83

I. Temeljna načela in določila	85

II. Pravice človeka in državljanega.....	89

III. Socialno ekonomske pravice in razmerja.....	99

IV. Državna ureditev.....	105

Urednštvo

Igor Bavčar (redovni urednik), Bojan Kursar (redovni urednik), Igor Omerta, Janez Žnidar, Bogomir Kralj, Janez Kralj, Boštjan Klemenc, Štefan Kralj, Bojan Kuzmanč, Milan Baček, Vesna Černec, Luka Kralj, Mitja Maruško, Samo Škerber, Simona Zarič, Peter Škerber

Prostorji uredništva

Kersnikova 4, Ljubljana, tel. (061) 319-498

Cepljena narudžba za posameznike 8.000 din., za institucije 20.000 din.
Cena je številke 5000 din.

GRADIVO ZA SLOVENSKO USTAVO

Društvo slovenskih pisateljev

(ustavna komisija upravnega odbora)

Delovna skupina za ustavni razvoj pri slovenskem sociološkem društvu

---

Časopis za kritiko znanosti

108/1988

Ustanovitelj

Univerzitetni konferenci Zveze socialistične mladine Slovenije Maribor in Ljubljana.

Izdajatelj

Univerzitetna konferenca ZSMS Ljubljana, Kersnikova 4, Ljubljana.

Izdajateljski svet

Ciril Baškovič, Igor Bavčar, Branko Gregorčič, dr. Andrej Kirn,
predsednik, Srečo Kirn, Igor Omerza, Vika Potočnik, Marjan Pungartnik,
Leo Šešerko

Uredništvo

Igor Bavčar (odgovorni urednik), Bojan Korsika (glavni urednik), Igor
Omerza, Janko Zlodre, Bogomir Kovač, Janez Janša, Andrej Klemenc,
Srečo Kirn, Tonči Kuzmanić, Milan Balažic, Vekoslav Grmič, Lev Kreft,
Mitja Maruško, Samo Škrbec, Siniša Zarić, Peter Wieser

Prostori uredništva

Kersnikova 4, Ljubljana, tel. (061) 319-498

Celoletna naročnina za posameznike 8.000 din, za institucije 25.000 din.

Cena te številke 5000 din.

Razmnoževanje

Časopis za kritiko znanosti

Revijo sofinancirata Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

Po mnenju RS za prosveto in kulturo št. 421-/74 z dne 14.3.1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Casopis za kulturo

108/1988

Ustavovitelj

Univerzitetni zavod za slovenistiko Zavod za slovenistiko in misijnske Slovenske Misije pri Ljubljana

Izdajatelj

Univerzitetna založba ZSMS Ljubljana, Kestonova 4, Ljubljana

Izdajatelj revije

Čini članovami Izbor Bratjan, Bratje Čebulski, dr. Andrej Klemenc, Janez Štefančič, Štefan Kralj, Ivo Ometec, Vito Potocnik, Marjan Pernhart, Leo Škerlav, Tomaž Kavčič, Miran Bezlaj, Alezander Čuš, La Kelc, Črti Bratjan (odgovorni rednik), Bojan Kozina (glavni urednik), Ivo Ometec, Jurko Žitopek, Bogomir Kozar, Janes Žganec, Andrej Klemenc, Štefan Kralj, Tomaž Kavčič, Miran Bezlaj, Alezander Čuš, La Kelc, Milja Murska, Samo Šimprec, Šimek Žalč, Peter Miser

Uredniki

Jozef Bratjan (odgovorni urednik), Bojan Kozina (glavni urednik), Ivo Ometec, Jurko Žitopek, Bogomir Kozar, Janes Žganec, Andrej Klemenc, Štefan Kralj, Tomaž Kavčič, Miran Bezlaj, Alezander Čuš, La Kelc, Milja Murska, Samo Šimprec, Šimek Žalč, Peter Miser

Revolucionarni mediji

Kestonova 4, Ljubljana, tel. (061) 310-468

Cijenam reviju 2000 din.
Cena za številko 2000 din.
Cijena za številko 2000 din.
Cijena za številko 2000 din.